

Виходить один раз на два місяці з вересня 1993 р.
Засновано в 1923 р., відновлено в 1993 р.
Зареєстровано 14 березня 1994 р. Серія ОД № 158.

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 року № 1-05/7 журнал «Наша школа» увійшов до Переліку № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з педагогіки та психології на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Головний редактор: **В. А. КАВАЛЕРОВ**,
канд. пед. наук

Редакційна колегія:

Л. К. Задорожна, канд. філос. наук, *заступник головного редактора*; **В. М. Руссол**, канд. пед. наук, *відповідальний секретар*; **А. Ю. Анісімов**, канд. пед. наук; **А. М. Богуш**, д-р пед. наук, професор, дійсний член АПН України; **В. В. Грінчук**; **Д. М. Демченко**, канд. пед. наук, доцент; **Н. М. Дзюба**; **Ю. І. Завалевський**, канд. пед. наук; **Є. Є. Карпова**, д-р пед. наук, професор; **Б. Г. Кремінський**, канд. пед. наук; **Н. В. Кічук**, д-р пед. наук; **З. Н. Курлянд**, д-р пед. наук, професор; **С. Л. Курочкін**, канд. біол. наук, доцент; **Т. О. Лазарева**, начальник управління освіти і науки облдержадміністрації; **О. І. Папач**, канд. пед. наук, зав. кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін; **Г. Б. Редько**, професор; **С. А. Свінтковська**; **В. М. Терзі**, канд. пед. наук, доцент; **А. Л. Ткачук**, канд. юрид. наук; **О. Г. Топчієв**, д-р геогр. наук, професор; **В. А. Трунова**, канд. пед. наук, доцент; **Л. І. Фурсенко**; **Т. Н. Чебикіна**, канд. психол. наук, зав. кафедри педагогіки і психології; **О. С. Цокур**, д-р пед. наук, професор

Редактори-коректори: **Г. Я. Богомолова**,
І. Ф. Ацабріка,
К. М. Безусова

Засновники:

Управління освіти Одеської обласної державної адміністрації

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів

Міжгалузевий науково-технічний центр «Нормаль»

Обласне відділення Педагогічного товариства

Адреса редакції: 65014, м. Одеса, пров. Нахімова, 8.
Відділ навчально-методичного забезпечення та педагогічних видань ООІУВ. Тел. 729-45-12.

Затверджено на засіданні вченої ради ООІУВ.
Протокол № 1 від 16.03.2012 р.

Здано у вироб. 19.03.12. Підп. до друку 18.04.12. Формат 60×84¹/₈. Папір друк. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 9,30. Обл.-вид. арк. 8,27. Тираж 700 прим. Зам. № 89.

Надруковано у друкарні видавництва «Екологія».
м. Одеса, вул. Базарна, 106, к. 313.
Тел.: (0482) 33-07-18, 37-07-95, 37-14-25.

Педагогіка і психологія

- О. А. Листопад*. Розвиток творчого потенціалу дітей другого року життя 2
Е. А. Унтілова, В. В. Омельчук. Теоретико-методичні засади розвитку творчої особистості молодших школярів 7
В. Э. Закревский. Стратегія життя: соціально-професійний контекст 10

Моніторинг якості освіти

- О. С. Шевченко*. Сравнительный анализ подготовки и проведения тестирования и оценивания знаний в Украине и США 15

Інноваційні технології навчання

- Н. Л. Листопад*. Інноваційні технології навчання як чинник інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності студентів 22

Національне виховання

- М. Т. Безотосний*. До питання про архетипи формування української національної ідеї 25

Дошкільне виховання. Початкове навчання

- Н. Ю. Попова*. Модель організації полового виховання дітей в сучасному дошкільному закладі 32
В. А. Трунова, Л. Ю. Поберезькіна. Обучение письму леворуких детей (советы учителю) 36
Н. А. Ковтун, О. О. Никитина. Интегрированный метод обучения как основа нестандартного урока в школе художественно-эстетического профиля «Костанди» 40

Дисципліни суспільно-гуманітарного циклу

- Л. О. Гонтар*. Використання мультимедійних технологій в умовах інтерактивного навчання на уроках історії 47
С. П. Лещенко. Попередження правопорушень серед неповнолітніх (з досвіду роботи) 53
Н. В. Кириченко. Использование метода сравнительного анализа художественных произведений на уроках литературы 54
В. П. Печарська. Урок-конкурс з української мови 56

Література рідного краю

- С. А. Свінтковська, Г. А. Могильницька*. Уроки з літератури рідного краю (11-й клас) 58

Інформаційно-бібліографічний відділ

- Ж. Ф. Гулько*. Центральна міська бібліотека імені І. Франка запрошує! 79

О. А. ЛИСТОПАД,
канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки
Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ДРУГОГО РОКУ ЖИТТЯ

Розкрито особливості розвитку творчого потенціалу дітей другого року життя. Визначено роль і місце гри та іграшки у розвитку творчого потенціалу дітей другого року життя. Проаналізовано вплив основних ігор та іграшок на розвиток творчого потенціалу дітей другого року життя.

Ключові слова: творчість, діти другого року життя, розвиток творчого потенціалу дітей другого року життя.

Якщо раніше, щоб отримати статус соціально успішної людини, достатньо було бути хорошим виконавцем, володіти певними знаннями та уміннями репродуктивної діяльності, то зараз, щоб відповідати даному статусу, необхідно бути творчою особистістю, здатною самостійно визначати і творчо вирішувати проблеми. Як свідчить аналіз психологічної і педагогічної літератури, формування творчої особистості починається ще в ранньому дитинстві і є обов'язковою умовою подальшого творчого розвитку особистості дорослої людини. Перші ознаки творчості проявляються у дитини ще в ранньому віці. В залежності від якості відношення дорослих (батьків, вихователів) до трьох-чотирьох років творча активність може перетворитися в стійку якість дитини.

На роль творчості у розвитку дітей раннього дитячого віку звертали увагу і Ф. Фребель, і К. Д. Ушинський, і Є. І. Тихеева, і В. О. Сухомлинський, і А. С. Макаренко та інші. Проблемою розвитку творчості у дітей переддошкільного (раннього дитячого віку) і дошкільного віку займалися такі вчені, як А. М. Богущ, Ж. Піаже, А. Валлон, О. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін, М. М. Поддьяков, С. Р. Рубінштейн, Г. О. Люблінська, А. М. Леушина, С. Л. Новосолова, О. Н. Леонтьєв, Л. А. Венгер та інші.

Дослідження вчених (Б. Г. Ананьєв, В. І. Андреев, Г. С. Альтшулле, А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, І. С. Дмитрик, В. І. Загвязинський, І. А. Зязюн, В. О. Кан-Калик, І. Г. Канєвська, Н. В. Кічук, Є. А. Клімов, П. Ф. Кравчук, Б. Д. Красовський, З. С. Левчук, О. М. Матюшкін, В. О. Моляко, М. Д. Нікандров, В. Ф. Овчинников, Я. О. Пономарьов, М. М. Поташник, К. К. Платонов, П. І. Просецький, А. Пуанкаре, В. В. Рибалко, К. Роджерс, С. Л. Рубінштейн, Л. І. Рувинський, В. В. Савич, О. Я. Савченко, В. А. Семиченко, В. О. Сухомлинський, С. О. Сисоева, В. А. Цапок та інші) показують, що творча активність у дітей з високим, але

нереалізованим творчим потенціалом з часом не тільки згасає, але й може привести в асоціальне русло, спричиняючи в майбутньому соціальну дезадаптацію дитини.

У психолого-педагогічних дослідженнях (В. І. Андреев, Т. С. Альтшуллер, Н. В. Кузьміна, В. А. Моляко та ін.) та в наукових працях (Ш. О. Амонашвілі, А. А. Дашевська, С. М. Лисенкова) з'ясовано, що саме творча особистість педагога є визначним фактором виявлення та розвитку творчих можливостей вихованців. Дослідженням проблеми творчої особистості педагога займаються відомі українські вчені Н. В. Кічук, С. О. Сисоева, які вважають, що творча особистість характеризується інтелектуальною активністю і спрямованістю на творчість.

Кожна дитина від народження має творчий потенціал, який розвивається в процесі її дозрівання. Діти з високим творчим потенціалом мають яскраво виражені пізнавальні потреби. До характерологічних особливостей дітей з високим творчим потенціалом відносять ініціативність, наполегливість, уміння уникати шаблонів. Процес розвитку дітей з високим творчим потенціалом відбувається інтенсивніше, а особистісно-індивідуальні особливості в них виражені яскравіше і проявляються раніше, ніж в інших дітей.

У дітей з високим творчим потенціалом до шести років вже практично сформовані найважливіші характеристики творчої особистості: позитивне ставлення до себе і навколишнього світу, сформована особистісна рефлексія. Діти з середнім та низьким рівнем творчого потенціалу відрізняються середнім та низьким рівнем розвитку особистісних якостей. У зв'язку з цим перед дошкільними навчальними закладами постає важливе завдання щодо розвитку творчого потенціалу підростаючого покоління, створення сприятливого освітнього середовища, оптимальних психолого-педагогічних умов для розвитку творчості дитини.

Дошкільні навчальні заклади не завжди готові до розвитку творчого потенціалу дітей другого року життя і тому не виявляють бажання приймати до закладу таких дітей. На думку А. М. Богуш [3] та О. Л. Кононко [4], у дітей другого року життя відбуваються значні зміни в їх фізичному та нервово-психічному розвитку. Найбільш характерною особливістю поведінки дитини цього віку, як зазначає А. М. Богуш [3], є висока рухова активність, емоційність, підвищена допитливість і пізнавальна діяльність. Як і на першому році життя, дитина другого року прагне до систематичного спілкування з дорослими. У цьому віці виникають позитивні взаємовідносини дорослих з дітьми.

Другий рік життя умовно ділиться на два періоди: перший — від 1 року до 1 року 6 місяців, другий — від 1 року 6 місяців до 2 років. Як зазначають відомі в Україні психологи і педагоги А. М. Богуш [3] та О. Л. Кононко [4], основними лініями розвитку дітей на другому році життя є розуміння мови дорослого і активна мова дитини; продовження сенсорного розвитку; розвиток рухів; розвиток дій з предметами в ігровій діяльності; формування навичок самостійності. Тому розвиток творчого потенціалу дітей другого року життя повинен бути спрямований на ці основні лінії розвитку дитини (О. Л. Кононко [4]). Базова програма «Я у Світі» вперше в освітньому просторі України визначила креативність як одну з пріоритетних ліній розвитку дошкільника.

Розвиток творчого потенціалу дітей другого року життя має свої особливості, про які повинні знати як вихователі, так і батьки. Дітям другого року життя можна дати значно більший обсяг знань в ігровій формі, ніж на попередньому віковому етапі. Знання, які опановують вихованці, переважно мають практичний характер. У цьому віці діти емоційно відгукуються на музику, художнє слово, ритм, інтонацію тощо. Цю особливість слід враховувати під час організації процесу спілкування з малюком для формування в нього необхідних знань, умінь та навичок. Підбір іграшок для дітей другого року життя має бути досить ретельним. Іграшки, що використовуються для підвищення творчого потенціалу дітей другого року життя, повинні сприяти розвитку сюжетної гри, предметної діяльності, мови, рухів.

У дитини виникає новий тип провідної діяльності. Це вже не просто маніпуляції з різними речами, а предметна діяльність, пов'язана з опануванням способів дій з предметами. Як зазначається у «Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні» [2], предметна діяльність забезпечує розвиток уваги, пам'яті, мови і мислення дитини. Всі ці найважливіші здібності у даному віці краще всього розвиваються саме в процесі практичних предметних дій. Крім того, виконуючи дії з предметами, дитина відчуває свою самостійність, незалежність, упевненість в своїх силах, що дуже важливо для розвитку

творчого потенціалу дитини другого року життя.

Для організації практичної предметної діяльності дитини другого року життя, окрім реальних побутових предметів, потрібні спеціальні іграшки. Це головним чином зменшені аналоги реальних об'єктів: совочки, лопатки, грабельки, сачки для «вилову» іграшок з ванни, вудочки з магнітом для «лову рибок», іграшковий телефон, годинник, лялькове начиння, посуд, одяг, гребінці та ін. Копаючи совочками або лопатками, користуючись іграшковими щіточками або гребінцями, дитина не лише тренує свою руку, але й опановує культурні способи використання предметів.

Як правомірно наголошують спеціалісти з вікової психології [4], дитина другого року життя пізнає навколишній світ в основному руками, тобто наочно-дієвим способом. Для вдосконалення наочно-дієвого мислення потрібні іграшки, що передбачають дії з декількома однорідними предметами різного розміру або форми. Це різноманітні за кольором, формою та матеріалом пірамідки; вкладиші різної форми і розміру; «коробки форм», тобто ігрові посібники для вкладання геометричних форм і наочних зображень; крупні пазли і мозаїки; пластмасові і дерев'яні кубики; шнурок і намистини для нанизування; народні іграшки з рухливими частинами; жолобок і кулька для скачування. Граючись з цими іграшками, дитина другого року життя вчиться співвідносити окремі деталі іграшок за їх формою, величиною і положенням у просторі. Таким чином, формується його сприйняття і складаються уявлення про властивості предметів.

Творча пізнавальна активність дітей другого року життя здійснюється і розвивається головним чином в такій специфічній діяльності, як дитяче експериментування. Для здійснення цієї діяльності потрібні іграшки і посібники, що передбачають творчий пошук і самостійне відкриття нових способів дії і сюрпризний момент. Це можуть бути коробочки з секретом; дитячі музичні центри; механічні іграшки, клавішні іграшки; іграшки з сюрпризом, що вимагають встановлення зв'язку між своїм рухом і появою чогось нового; матеріали для ігор з водою і піском: брызгалки, форми, совочки та ін.

Формування цілеспрямованості і наполегливості дитини другого року життя здійснюється в простих продуктивних діях, що передбачають уявлення про кінцевий результат. Орієнтація на результат сприяє формуванню цілеспрямованості. Для здійснення подібних дій підійдуть наступні іграшки: фігурні пірамідки, що передбачають створення якого-небудь об'єкта; посібники, що передбачають складання зображення з декількох частин; складені іграшки — машинки, будиночки; будівельні набори, що передбачають дії зору (зорову активність); намисто для нанизування; шнурівка і застібки.

Розвиток мови дитини другого року життя здійснюється в живому спілкуванні з дорослим. Таке спілкування передбачає загальне розуміння і позначення об'єктів і подій. Відповідно, ігрові посібники, щоб забезпечувати мовний розвиток, повинні вмещувати матеріали для пізнання, розуміння назви предметів, дій або сюжетів. Це можуть бути картинки із зображенням тварин і людей; сюжетні картинки з відображенням дій; набори картинок з різним просторовим положенням одних і тих самих персонажів; елементарні види дитячого доміно і лото; послідовні картинки, що змальовують сюжети дитячих казок; набори фігур, що змальовують персонажів відомих казок; звукозапис дитячих народних казок; діафільми; іграшковий телефон. У роботі з дітьми цього віку не рекомендуються книги-ширми, тому що вони за своїми розмірами незручні для дитини.

Гра дитини другого року життя здійснюється за допомогою використання реалістичних іграшок, що моделюють знайомі дитині предмети. Це перш за все ляльки. Для гри з ляльками дитині потрібне лялькове начиння, що відповідає розмірам ляльок: набір лялькового посуду (плита, чайник, каструльки); меблі і устаткування для ляльок (ліжечко, ванна, стільчик); «продукти харчування» — набори овочів, фруктів; предмети гігієни для ляльок — гребінці, щітки, мило; іграшкові тварини — маленькі і середніх розмірів з яскравою зовнішністю.

Особливу увагу варто звернути на ігри з кубиками. Дуже часто дитина в цьому віці втрачає інтерес до таких ігор, що погіршує процес творчого розвитку, тому що дитині другого року життя дуже часто пропонують занадто складні комплекти кубиків з великою кількістю деталей (вікнами, заборами і т. п.). Дитина просто не вміє ще складати з них складні конструкції. На другому році життя дитині потрібні прості за формою і дуже яскраві кубики, з яких вона зможе скласти прості конструкції.

Разом з реалістичними іграшками для розвитку творчого потенціалу дитини потрібні предмети невизначеного призначення, здатні стати предметами-замісниками. Наприклад, кульки, кільця або бруски різних кольорів і розмірів, шматочки тканини або поролону. Спочатку ігри з цими предметами допомагають розвивати маніпуляційні навички: спритність пальців, координацію рухів. Поступово ігри дитини набувають творчого характеру, тобто рівень складності іграшок має збільшуватися поступово.

Конструктор буде корисний для розвитку творчих можливостей дитини, якщо навчити її ним користуватися. Спочатку варто розібрати разом з дитиною кожну деталь набору конструктора, називаючи її, характеризуючи розмір, форму. Далі необхідно познайомити з призначенням деталей, показати, які з них краще підійдуть для спорудження одних частин бу-

дівлі, які для інших, в яких поєднаннях використовують деталі різної форми. Після цього рекомендується продемонструвати, як побудувати будиночок, гараж, огорожу та інші споруди.

Розвиток творчого потенціалу дитини другого року життя не може бути успішним без урахування її рухової активності. Для розвитку рухової активності дитини потрібні м'ячі (різних розмірів), обручі, спортивне устаткування для малят (гойдалки, гірки, кільця, драбинки, шведська стінка).

Меблі ігрової кімнати повинні бути достатньо великими, міцними, тому що діти дуже часто сідають на лялькові меблі. Неварто давати дитині другого року життя ляльки, очі яких закриваються та мають довге волосся, тому що на другому році життя діти люблять брати іграшки до рота, виймати у ляльок рухомі очі, висмикувати волосся.

Пірамідки, набори кубиків, лялькові приладдя та інші однотипні іграшки повинні бути різної складності, оскільки дії з ними протягом другого року життя швидко ускладнюються. Під час організації гри, іграшки повинні бути розташовані наборами в різних місцях ігрової кімнати. Наприклад, для дітей від 1 року до 1 року 6 місяців поряд з паличками розкладають кільця для нанизування, неподалік кілька кубиків, або ведмедика саджають у візочок.

Для дітей від 1 року 6 місяців до 2 років іграшки повинні бути розташовані за видами діяльності, наприклад, куточок з будівельним матеріалом, поруч — місце для автомобілів та інших іграшок-двигунів. Повинен бути куточок і для спокійних дидактичних ігор, де є стіл, стільці та полиці з посібниками. Полиці повинні бути відкритими, трохи вище зросту дитини, тоді дорослий може допомогти взяти іграшку і простежити за діями дитини.

Чим молодша дитина, тим менше іграшок повинно одночасно перебувати в полі її зору. У віці від 1 до 2 років, по мірі збільшення обсягу уваги і здатності до зосередження, кількість іграшок для одночасного використання може поступово збільшуватися. У цьому віці корисно надавати дитині можливість встановлювати розходження між предметами. Добре, якщо у дитини є дві однакові іграшки, що розрізняються кольором або розміром.

У груповій кімнаті для дітей другого року життя повинно бути багато вільного місця, щоб не обмежувати їх рух. Матеріали для образотворчої діяльності мають зберігатися у закритій шафі і використовуватися за призначенням через те, що діти ще не вміють користуватися ними самостійно. На ділянці для прогулянки, на веранді має бути виділено зручне місце для зберігання іграшок, що використовуються для занять на повітрі. Іграшки в ігровій кімнаті розставляються так, щоб вони стимулювали гру: в машину саджають зайця, в ліжку кладуть ляльку і вкривають її ковдрою і т. д.

На другому році життя дитина активно опановує дії з побутовими предметами і вчиться поводитися з ними, копіюючи поведінку дорослих. Такими предметами є найуживаніші речі — ложки, чашки, гребінці, щітки, олівці та ін. Всі вони вимагають певних дій, які нелегко даються малюкові. Але є спеціальні іграшки, які допомагають розвивати уміння поводитися з такими предметами. Граючи з ними, малюк тренує не тільки руку, але й всі психічні процеси: увагу, пам'ять, мову, мислення. До таких іграшок відносяться совочки, лопатки для копання, ложечки і тарілочки для годування ляльок, молоточки і кілочки для забивання, вудочки з магнітом для лову рибок, сачки для вилову іграшок. Використовуючи всі ці іграшкові приладдя, малюк вчиться опановувати культурні способи використання речей.

Дуже важливим для ефективної роботи щодо розвитку творчого потенціалу дитини другого року життя є підбір ігор. Перші ігри з предметами — це прості маніпуляції, дитина більше наслідує дії дорослого, супроводжуючи певні дії словами (ляля «ам», мишка «а-а» та іншими). З набуттям досвіду предметної діяльності, в процесі спілкування з дорослим та спостереження за оточуючим світом дитина освоює сюжетно-відображувальну гру. В ній вона передає дії дорослих, а також починає використовувати в грі предмети-замінники. Так, поступово розвивається наочно-дійове мислення дитини. У грі розвиваються емоції малюка — з'являється зацікавленість, подив, радість при досягненні результату, а також ніжність, почуття провини, співчуття. У психології і педагогіці існує велика кількість розробок ігор для дітей другого року життя [6], [7]. Наведемо приклади ігор для дітей другого року життя, що сприяють розвитку творчого потенціалу.

1. Гра «Які у зайця вуха?»

Мета: розвивати творчий потенціал, увагу та пам'ять.

Обладнання: картинка із зображенням зайця.

Хід гри. Уважно розгляньте зображення, звертаючи увагу дитини на деталі: заєць білий, у нього довгі вуха, короткий хвостик, рожевий носик. Розкажіть, що зайчик любить їсти моркву і капусту. Приберіть картинку, запитайте малюка: «У зайця довгий хвіст? А вуха в нього короткі?». Якщо дитина не може відповісти, ще раз розгляньте зображення. Через деякий час повторіть питання про хвіст і вуха зайця.

2. Гра «Подивимся і знайдемо»

Мета: сприяти розвитку творчого потенціалу та уваги.

Обладнання: картинка із зображенням декількох предметів або тварин.

Хід гри. Уважно розгляньте зображення. Розкажіть дитині про те, що на ній зображено, опишіть кожну деталь. Запропонуйте малюкові відшукати на картинці який-небудь предмет.

Наприклад: «Покажи, будь ласка, де намальована киця. А де собака?».

3. Гра «Овочева асорті»

Мета: розвивати творчий потенціал, увагу, пам'ять.

Обладнання: картки із зображенням овочів, знайомих дитині (морква, картопля, капуста, гарбуз, цибуля).

Хід гри. Покажіть дитині по одній картці, називаючи овочі, дайте їм коротку характеристику: «Це морква. Подивись, яка вона помаранчева. Морквина солодка. З неї можна робити пюре або класти її з суп. Моркву любить їсти зайчик і т. д.». (Капуста — біла, кругла, схожа на м'яч, з нею варять борщ; картопля — кругла або овальна, зверху покрита коричневою шкіркою, всередині — біла; розповісти, що з неї можна приготувати і т. д.). Коли всі картки будуть викладені, потрібно зробити узагальнення: «Це — овочі». Для того, щоб дитина добре засвоїла матеріал, варто провести кілька подібних ігор. Для закріплення отриманих знань проводиться наступний цикл ігор.

4. Гра «Зберемо врожай»

Мета: сприяти розвитку творчого потенціалу, навичок систематизації і класифікації.

Обладнання: картки із зображенням моркви, огірків, капусти; три відерця.

Хід гри. Розсипте картки на підлогу. Поясніть дитині, що всі овочі на городі переплутались, треба їх зібрати і розкласти в різні відерця. В одне відерце зберіть капусту, в інше — моркву, в третє — огірки. Розширюйте асортимент овочів, збільшуйте кількість карток.

5. Гра «Лялькове свято»

Мета: сприяти розвитку творчого потенціалу, уваги, пам'яті.

Обладнання: ляльки або м'які іграшки, муляжі фруктів або картинки з їх зображенням.

Хід гри. До ляльки Маші прийшли гості. Вона хоче погостувати їх фруктами. Достовірно відомо, що лялька Світлана любить апельсини, мішутка — яблука, кошениа — абрикоси, а кроликові подобаються груші. Попросіть дитину пригостити кожного гостя його улюбленим фруктом.

6. Гра «Важко?»

Мета: розвивати творчий потенціал дитини та навички робити зіставлення.

Обладнання: порожня коробка, іграшки.

Хід гри. Дайте дитині порожню картонну коробку. Покажіть, як можна її підняти, опустити, трясати. Повторюйте «Яка легка коробка, як легко її підняти». Покладіть в коробку кілька іграшок, підніміть її, зазначте: «Ого, коробка стала важче! Спробуй її підняти». Додайте ще іграшок: «А коробка стала ще важче! Мені важко її підняти!». Нехай дитина спробує підняти коробку. Як можна частіше повторюйте: «Важко!», «Легко!».

7. Гра «Де моє місце?»

Мета: розвивати творчий потенціал, фор-

мувати уявлення про величину предметів, їх сумісність.

Обладнання: велика лялька, маленька лялька, стільчик для маленької ляльки, стільчик для великої ляльки, посуд для великої ляльки, посуд для маленької ляльки.

Хід гри. Покажіть дитині ляльки, розкажіть про кожну з них окремо, даючи докладний опис (велика, гарна, блакитні очі і т. д.). Пограйте в чаювання. При цьому спробуйте посадити велику ляльку на маленький стільчик, з якою вона буде падати. Поясніть, що великій ляльці потрібен великий стільчик, і навпаки. Розмістивши ляльок за іграшковим столом, покладіть перед великою лялькою маленьку чашку, а перед маленькою — велику. Навідними репліками спонукайте дитину поміняти чашки. Поясніть, чому.

8. Гра «У кого більше?»

Мета: розвиток творчого потенціалу, формування уявлення про кількість, величину та обсяг.

Обладнання: дві ємності різних розмірів (для хлопчиків можна взяти велику і маленьку машинки з кузовом), будь-які безпечні дрібні предмети.

Хід гри. Заповніть кожну з ємностей дрібними предметами. Щоб малютам було цікаво, придумайте мету для переміщення вантажу (граємо в будівництво, вивозимо сміття і т. д.). Висипавши вантаж, продемонструйте дитині відмінності (одна купа вийшла великою, тому що її привіз великий автомобіль, і навпаки, у великому автомобілі вмістилася більша кількість предметів). Поясніть.

9. Гра «Ляльковий обід»

Мета: розвиток творчого потенціалу дитини, формування навичок самостійності.

Обладнання: стіл для ляльки, ляльковий посуд, лялька.

Хід гри. Запропонуйте дитині нагодувати ляльку. З'ясуйте, що це буде сніданок, обід чи вечеря. Відповідно до цього складіть меню для ляльки. Попросіть малюка накрити на стіл, допоможіть йому правильно поставити тарілку, чашку та інші предмети. Посадіть ляльку за стіл, попередньо вимивши їй руки. Робіть вигляд, що ви наповнюєте тарілку і годуєте ляльку, підносячи їй ложку до рота. Нехай дитина виконає те ж саме. Після обіду не забудьте витерти ляльці рот серветкою.

10. Гра «Дзвоник»

Мета: розвиток творчого потенціалу, знайомство з категорією «причина — слідство».

Обладнання: дзвоник, мотузка.

Хід гри. Підвісьте дзвіночок на рівні зросту дитини, прив'яжіть до язичка дзвіночка мотузку так, щоб дитина могла дзвонити, смикаючи за неї. Приурочте дзвін дзвіночка до якої-небудь дії, наприклад, «Дінь-дзень, дзвіночок дзвенить, час обідати!».

11. Гра «Я — шофер»

Мета: розвивати вміння орієнтуватися в просторі, моторику, слухове сприйняття.

Обладнання: іграшка-кермо (кругла пластикова тарілка і т. п.).

Хід гри. Пограйте в шофера. Покажіть малякуві, як треба «керувати» машиною, тримаючи кермо в руках. Попросіть його «з'їздити» на кухню, повернутись назад, зупинитися, їхати швидше, повільніше, посигналити (голосом), зобразити звук сирени.

Рухова активність є обов'язковою складовою розвитку творчого потенціалу дітей другого року життя і включає в себе гімнастику та рухливі ігри. Розвиток рухової активності дітей другого року життя будують за принципом систематичності і послідовності, що передбачає підбір матеріалу від простого до більш складного. В основі розвитку рухової активності лежить формування динамічного стереотипу, утворення якого можливе лише при багаторазових, але не надмірних повтореннях. Навчаючи дитину рухам, потрібно дотримуватись правил, знати методичні прийоми (надання допомоги при виконанні вправ, використання ігрових моментів з мовним супроводом руху). Рухливі ігри для дітей другого року життя зазвичай складаються з трьох частин: вступної (0,5–1 хв.), основної (8–10 хв.) та заключної (0,5–1 хв.).

Мета вступної частини — організація дітей та поступове введення їх в ритм рухливої гри. Мета основної частини — навчити виконувати вправи загальнорозвиваючого характеру, розвивати основні види рухів і опановувати рухливі ігри. Мета заключної частини: поступове приведення організму дитини у спокійний стан. Дуже велике значення для розвитку творчого потенціалу дитини має правильно організована прогулянка. Під час прогулянки чергуються всі види діяльності. Можна проводити цікаві спостереження за оточенням або рухливі ігри. Під час прогулянки проводяться ігри з розвитку рухів, мови. Їх треба вміло чергувати із самостійною діяльністю.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що для забезпечення ефективного розвитку творчого потенціалу дітей другого року життя вихователю потрібно фантазувати. Вихователю повинен знати, що найкращий засіб, який може дати можливість розвинути творчий потенціал у дітей другого року життя, — це гра, творчість, вільний політ фантазії. Джерела творчості криються за дитячими фантазіями, емоційними враженнями, індивідуальним сприйняттям довколишнього світу. На жаль, дорослим таке особливе сприйняття реальності здається досить примітивним і невартим особливої уваги.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. — 2-ге вид., випр. — К.: Світик, 2008. — 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Проект. — К., 1998. — 47 с.

3. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія / А. М. Богуш. — К. : Вид. дім «Слово», 2004. — 374 с.

4. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук [та ін.]. — К. : Просвіта, 2001. — С. 3–40.

5. Запорожец И. Ю. Самоутверждение в дошкольном возрасте как начальная форма самореализации растущего человека // Мир психологии. — 2010. — № 3. — С. 231–240.

6. Кузнецова А. Е. Лучшие развивающие игры для детей от года до трех лет / А. Е. Кузнецова. — М. : ООО «РИПОЛ-классик» : ООО «Издательство Дом XXI век», 2007. — 189 с.

7. Никитин Б. П. Ступеньки творчества или развивающие игры / Б. П. Никитин. — М. : Просвещение, 1990. — 160 с.

Аннотация

Раскрыты особенности развития творческого потенциала детей второго года жизни. Определена роль и место

игры и игрушки в развитии творческого потенциала детей второго года жизни. Проанализировано влияние основных игр и игрушек на развитие творческого потенциала детей второго года жизни.

Ключевые слова: творчество, дети второго года жизни, развитие творческого потенциала детей второго года жизни.

Summary

The features of development of creative potential of children are exposed, second year of life. A role and place of game and toy is outlined in development of creative potential of children of the second year of life. Analysed basic games and toys which are instrumental in development of creative potential of children of the second year of life.

Keywords: creation, children of the second year of life, development of creative potential of children of the second year of life.

Е. А. УНТІЛОВА,

канд. пед. наук, зав. кафедри педагогіки і психології ООІУВ,

В. В. ОМЕЛЬЧУК,

директор Одеської спеціалізованої школи № 54.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкриваються теоретико-методичні засади розвитку творчої особистості молодших школярів з використанням методів активного та ігрового навчання на уроках.

Ключові слова: творчість, творча особистість, активне навчання, методи навчання.

Інтелектуальна творчість — це механізм, який забезпечує прогресивну еволюцію суспільства і блокує регресивні лінії цього розвитку. Саме творча особистість є дійсним творцем історії. Власне колективній творчості людства сучасність зобов'язана досягненнями матеріального та духовного життя суспільства. Забезпечити розвиток суспільства можливо за умов забезпечення розвитку кожної окремої дитини, тобто виховання творчої особистості [9, 205–209]. Творчість стимулює розвиток мислення, інтересів, дослідницьку діяльність. Великого значення набуває особистісно орієнтований підхід, який відбувається на основі взаємодії вчителя з учнями і продиктований сучасними суспільними пріоритетами, що відповідають основним положенням Законів України «Про освіту» (1991 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.).

Все це вимагає від учителів середньої школи пошуку ефективних сучасних форм і методів навчання, які були б адекватними новій парадигмі освіти. Одним з найбільш перспективних шляхів удосконалення навчального процесу є впровадження методів активного навчання. Не замінюючи собою традиційних, методи активного навчання розширюють їх межі

і можливості, припускають практичне застосування знань з урахуванням конкретних умов, в конкретних колективах, з конкретними людьми. Сама інтелектуальна робота над матеріалом, власне активність дітей призводять до запам'ятовування матеріалу навіть тоді, коли запам'ятовування спеціальним завданням не передбачається. «Істинну силу навчання має лише в тому випадку, якщо пізнавальна діяльність на уроці викликає у школярів радість, задоволення, захопленість пізнанням» [8, 33–34]. Активне навчання має на меті залучити кожного учня в навчальний процес не як пасивного об'єкта, а як безпосереднього учасника, який самостійно приймає рішення, і одночасно з цим розвинути особистість шляхом включення її в процес спільної колективної діяльності. Сприятливі умови для формування знань, умінь, навичок і важливих якостей творчої особистості учнів шляхом залучення їх до інтенсивної пізнавальної діяльності закладено в спільній навчальній діяльності, навчальній грі як одному з методів активного навчання [4, 51–57]. За Л. С. Виготським, уява як необхідна складова творчості розвивається тільки в колективі, обов'язково граючому [5, 45].

Цікавим є визначення творчості Д. Б. Богоявленською, яка вважає, що власне твор-

чість починається там, де перестає бути тільки відповіддю, тільки рішенням поставленого завдання, тобто там, де самоцінним є сам процес діяльності, а не лише результат. Л. А. Гапоненко [6, 90–99] та А. Н. Лук [10, 26–27] вважають, що творчість — це факт нестандартного рішення простого завдання, здатність побачити те, що не вкладається в рамки раніше засвоєного.

Започатковуючи проектне дослідження «Школи розвитку творчої особистості» в умовах Одеської спеціалізованої школи № 54 I ступеня з поглибленим вивченням англійської мови, ми враховували те, що в основу функціонування школи покладено три чинники: інтелект, духовність, професіоналізм. Педагогічна діяльність школи спрямована на пошуки шляхів і форм упровадження нових педагогічних технологій з метою досягнення сучасної освітньої мети — розвитку природних здібностей і обдарувань учнів, виховання творчої особистості.

Мета «Школи розвитку творчої особистості»: створити сприятливі умови для творчого самовдосконалення учнів, сформувати вміння практичного і творчого застосування здобутих знань; забезпечити гармонійний розвиток, високий рівень освіченості і виховання високоморального, духовно багатого, фізично розвинутого, здатного до самоосвіти та самореалізації творчого громадянина України.

Основні завдання: оновлення змісту освіти, використання нових методів, форм, технологій активного навчання та виховання; формування системи інтелектуальної творчої діяльності вчителів та учнів; різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її здібностей, розвитку ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб; виховання життєво і соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різних життєвих ситуаціях; виховання в школярів бажання та вміння вчитися, потреби і здатності до навчання впродовж усього життя; забезпечення самореалізації творчої особистості в різних видах діяльності; підготовка учнів до творчої діяльності; формування особистісних рис творчого громадянина України, який є носієм духовної культури народу, його національної ментальності; виховання дбайливого ставлення школярів до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, любов до праці.

Основні напрями роботи.

1. Навчально-пізнавальний (уроки, олімпіади, конкурси, семінари, фестивалі, проектна діяльність).

2. Культурно-освітній (години спілкування, тематичні заходи, творчі зустрічі, робота в гуртках, КВК).

3. Фізкультурно-оздоровчий (спортивні свята, змагання, екскурсії).

4. Художньо-естетичний (свята, виставки,

співи, танці, випуск шкільної газети, місцеві та міжнародні літературні конкурси).

5. Патріотичний (національна свідомість, пошукова діяльність, інтерв'ювання, урочисті зустрічі, вшанування пам'яті героїв).

6. Самоврядування (робота дитячого об'єднання «Бригантина», навчання капітанів, змагання екіпажів, рейди «Живи, книго!», акції «Милосердя», операції «Довкілля»).

Відповідно до цих напрямів створено банк даних «Обдарована дитина», в якому висвітлено рівні досягнень учнів у районних, міських предметних олімпіадах, різноманітних творчих конкурсах, спортивних змаганнях; здійснюється аналіз роботи порівняно з попередніми навчальними роками, вміщено фотографії переможців на шкільному стенді «Наші зірочки». Протягом кількох років школа № 54 займає гідне місце в рейтингу серед загальноосвітніх закладів Малиновського району м. Одеси.

Умови реалізації. 1) Створення умов для самовдосконалення і самореалізації в різних видах діяльності. 2) Всебічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб. 3) Усвідомлення учасниками навчально-виховного процесу пріоритетних принципів педагогіки успіху: гуманізації; індивідуалізації; диференціації; відродження національних традицій; демократизації. 4) Формування унікальної, неповторної, творчої особистості. 5) Реалізація адміністрацією школи принципів демократизації та гуманізації в управлінській діяльності. 6) Підтримка інноваційних процесів громадськістю, органами місцевого самоврядування та органами управління освітою.

Шляхи реалізації. Реалізація Програми роботи з обдарованими дітьми: (методика особистісно орієнтованого навчання в школі; методика активного навчання; проведення предметних тижнів, декад; створення умов для різноманітної творчої діяльності учасників навчально-виховного процесу; глибока і широка диференціація та індивідуалізація змісту навчання.

Робота щодо розвитку творчої особистості передбачає різні аспекти, зокрема виховний аспект має на меті: сприяння формуванню в учнів знань, умінь і навичок, необхідних для розвитку пізнавальної творчої активності особистості; природних здібностей; уяви і продуктивного мислення з гуманістичним світосприйняттям і почуттям відповідальності за долю України, її народу; виховання естетичних смаків; майбутнього успішного вибору професії; залучення учнів до самоврядування; дидактичний аспект, спрямований на сприяння формуванню в учнів знань, умінь та навичок, необхідних для подальшого життя, розвитку активної творчої особистості, природних здібностей учнів, уяви та мислення, виховання вміння творчо застосовувати здобуті знання на практиці.

Робота, яка спрямована на розвиток творчої особистості дитини, проводиться в нашій школі протягом всього періоду навчання, але особлива увага приділяється розвитку творчості молодших школярів, оскільки молодший шкільний вік — сенситивний період для цього. Розглянемо, як забезпечується розвиток творчості серед учнів молодших класів. Роботу поділено на декілька рівнів-етапів:

1) підготовчий (елементи творчості) — частіше у 1—2-х класах;

2) пошуковий (вивчення мов, складання словників) — у 2—3-х класах;

3) самовираження через різні види діяльності (різні твори) — в 3—4-х класах.

Ми визначили наступні умови творчого розвитку дитини:

— вільна атмосфера в класі, відсутність авторитарності;

— довіра і повага до учнів з боку вчителя, допомога учням;

— високий рівень пізнавального інтересу в учнів;

— застосування вчителем методик активно-навчання та ігрових методик;

— увага до інтересів кожного учня, його здоров'я, його здібностей;

— атмосфера загальної культури в школі.

Вивчення рідної мови вважається одним з найскладніших шкільних завдань. З одного боку, знання рідної мови дається дитині з дитинства, вона оволодіває ним природно, як дихає і росте. З іншого боку, це складна дисципліна, яка потребує копіткої праці. Українська мова в школі — це інструмент пізнання, мислення, розвитку, вона має значні можливості для творчого збагачення. А розвиток творчих здібностей веде до формування пізнавальних інтересів, позитивного ставлення до навчальної діяльності.

У роботі з молодшими школярами творчі завдання на уроках рідної мови використовуються постійно. Наприклад, у 1 класі ми пропонуємо завдання виключно на добровільних засадах. Звісно, не всі завдання, що дає вчитель, виконуються всіма учнями. Кожен учень працює відповідно до своїх сил, здібностей і можливостей. Перші 2—3 роботи виконують лише 50—60 % учнів, поступово їх кількість зростає, адже приклад друзів, схвалення вчителя, батьків відіграють велику мотиваційну роль, і поступово всі діти включаються в роботу над творчими завданнями. Водночас ми намагаємось не перевантажувати дітей завданнями, аби не відбити зацікавленості до них.

Малюки дуже емоційні і вразливі, вони не можуть переживати навіть маленької поразки, тому ми намагаємось не зловживати різного роду змаганнями або приводити змагання до загальної поразки.

Дітям подобається складати надписи до малюнків — це їх перші міні-твори, а також складати слова з букв, які як крапельки падають

з неба з намальованої хмарки, або з букв якогось слова. Наприклад, учні складають з намальованих крапельок слова «Батьківщина» і «матуся» та вводять їх в речення.

У другому класі творчі завдання суттєво ускладнюються. Це шаради, ребуси, кросворди, які активізують пізнавальний інтерес та розвивають творчі здібності при засвоєнні орфографії. Для цього ж ми використовуємо скоромовки, які розвивають фонематичний слух дитини, правильну вимову звуків, дикцію, голосовий апарат, темп мовлення; широко використовуються й фразеологічні звороти, прислів'я і приказки. Наприклад, діти малюють фразеологічні звороти, а однокласники відгадують, що саме хотів сказати автор малюнка. Найбільші творчі здібності діти виявляють при зображенні фразеологічних зворотів, таких як: «вуха розвісити», «повішати носа», «вішати локшину на вуха», «серце у п'яти пішло», «діло в капелюсі», «гріти вуха», «кіт наплакав». Після кожного завдання організовується виставка або колективний перегляд виконаних робіт.

Таким чином, практично кожний розділ рідної мови вмщує можливості для включення творчих завдань. Ці творчі завдання підвищують інтерес дітей до навчання, розвивають творчі здібності. Командні методи у творчості не працюють, тут успіх досягається на основі зацікавленості. Головний стимул творчості — величезна радість, яку вона надає учневі і вчителю.

Отже, для розвитку творчих здібностей дітей через їх саморозвиток вчителю необхідно виявляти подив і захоплення всім, що роблять і говорять діти під час виконання творчих завдань; вживати такі слова, як «молодець», «чудо», «добре», «відмінно», «блискуче»; не дозволяти собі критикувати особистість учня; оцінюючи результати діяльності дітей, знаходити позитивне й саме на це робити акцент.

Література

1. Богоявленская Д. Б. «Субъект деятельности» в проблематике творчества // Вопросы психологии. — 1999. — № 2. — С. 35—41.

2. Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству / Д. Б. Богоявленская. — М.: Знание, 1981. — 96 с.

3. Борисова О. О. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної навчально-ігрової драматизації: автореф. дис. ... канд. пед. наук / О. О. Борисова. — К., 1994. — 20 с.

4. Борисова С. Е. Деловая игра как метод социально-психологического тренинга // Вопросы психологии. — 1999. — № 4. — С. 51—57.

5. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. — СПб.: СОЮЗ, 1997. — 96 с.

6. Гапоненко Л. А. Психологические аспекты развития творческой личности будущего учителя // Формирование активной, творческой личности в учебном процессе школы и вуза / под ред. В. К. Буряка и Л. В. Кондрашовой. — Кривой Рог: КрГПИ, 1996. — С. 90—99.

7. Гурець Н. Т. Педагогічні умови розвитку творчої активності молодших школярів у гурткової роботі: авто-

реф. дис. ... канд. пед. наук / Н. Т. Гурець. — Х., 1994. — 25 с.

8. Ключина Н. В. Когда интересно и весело // Педагогічна Сумщина. — 1997. — № 1. — С. 33–34.

9. Лобова О. В. Становлення творчої активності молодших школярів у процесі роботи з зошитом-підручником // Педагогіка і методика навчання і виховання. Проблеми розвитку творчої особистості: зб. наук. пр. Сумського пед. ін-ту ім. А. С. Макаренка. — Суми, 1997. — С. 205–209.

10. Лук А. Н. Психология творчества / А. Н. Лук. — М.: Наука, 1978. — 128 с.

11. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала? : посіб. для вчителів / В. Ф. Паламарчук. — К.: Знання, 1999. — 112 с.

Аннотация

В статье раскрываются теоретико-методические принципы развития творческой личности младших школьников с использованием методов активного и игрового обучения на уроках.

Ключевые слова: творчество, творческая личность, активное обучение, методы обучения.

Summary

In the article theoretic-methodical principles of development of creative personality of junior students open up with the use of methods of the active and playing teaching on lessons.

Keywords: creation, creative personality, active teaching, teaching methods.

В. Э. ЗАКРЕВСКИЙ,

канд. филос. наук, старший научный сотрудник Южного научного центра
Национальной академии педагогических наук Украины

СТРАТЕГИЯ ЖИЗНИ: СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ

В статье рассматриваются психолого-педагогические предпосылки формирования у студенческой молодежи эффективных стратегий жизни. Выявлено противоречие между ведущей деятельностью студентов и их личностной направленностью. Проанализированы возможности влияния содержания образования на формирование профессиональной деятельности и умения осуществлять долгосрочное планирование жизненного пути. Выдвинуты концептуальные идеи относительно механизмов совершенствования содержания образования и социально-профессионального развития субъектов жизни. Сформированы оценочные характеристики требований рынка труда к компетентностной и личностной зрелости выпускников вузов.

Ключевые слова: стратегия жизни, учебный труд, содержание образования, типы социально-профессиональных траекторий, жизненные планы.

В связи с тем, что проблема сущностных характеристик жизненной стратегии растущих людей не нашла еще своего окончательного решения, цель данной работы — рассмотреть ряд факторов и условий, способствующих концептуальному конструированию понятия «стратегия жизни». Достижение этой цели обеспечивается путем решения следующих задач: рассмотреть взаимосвязь качества учебного труда и сформированности жизненной стратегии; проанализировать организационно-педагогические инновации, направленные на повышение качества стратегического планирования жизни, типологию социально-профессиональных траекторий современной учащейся и студенческой молодежи.

Различным аспектам рассматриваемой проблемы посвящены труды таких исследователей, как: О. Е. Байтингер, Е. С. Барзгалова, И. В. Журавлева, Д. Л. Константиновский, Л. Я. Рубина, М. Х. Титма, В. Н. Шубкин, С. Н. Чистякова — типы профессиональной направленности и самоопределения молодежи; С. С. Балабанов, В. И. Журавлев, Ф. Р. Филлипов — ценностно-смысловой компонент образования и профессиональной деятельности; Н. В. Веселков, Е. В. Прямыков — социальная компетентность; Ф. Парсонс, А. И. Веретнов, Ф. С. Исмагилов, Н. С. Пряжников,

Е. Ю. Пряжников О. П. Апостолов, Н. Н. Захаров — профессиональное консультирование; Р. Берджес, С. Липсет, К. Сваластог — престиж профессий и социальная мобильность; И. Илич — стратификационная функция образования; Г. Е. Зборовский, Г. Б. Кораблева, В. А. Ядов — взаимосвязь образовательной и социально-профессиональной сферы.

Причинами формирования и применения неэффективных стратегий жизни является совокупность социокультурных, экономических, социально-психологических и личностных факторов и условий. Не пытаясь детально рассмотреть весь данный причинно-следственный компендиум, хотелось бы выделить в нем всего лишь два существенных и взаимосвязанных обстоятельства — содержание образования и жизненная позиция личности.

Способы социального поведения у большей части учащейся и студенческой молодежи формируются стихийно. О какой жизненной стратегии могут задумываться городские старшеклассники, если добрая половина из них прирасталась к тихому пивному алкоголизму, а некоторая социально значимая часть активно употребляет наркотические вещества? Десятки тысяч детей школьного возраста превратились в социальных сирот в связи с тем, что один из родителей был вынужден стать гастарбайтером

в чужой стране. Вырастая, эти дети и сами повторяют судьбу своих родителей. Часть из них склонна к правонарушениям, и почти все нуждаются в психологической помощи.

Противоречие между ведущей деятельностью (учебный труд) и преимущественно приспособительно-развлекательной личностной направленностью во многом определяет сущность социально-психологической ситуации современной молодежи. Социально-личностный драматизм заключается в том, что добросовестное отношение к учебному труду обеспечивает отличный диплом, но он не гарантирует успешную профессиональную карьеру.

Полагаем, что существенным недостатком исследований, посвященных рассматриваемому проблемному пространству, является, с одной стороны, абстрактность истинных теоретико-методологических установок: «Осознанная постановка жизненных целей, способность становиться субъектом собственной жизнедеятельности и собственного саморазвития, принимать всю меру ответственности за свою жизнь на себя...», а с другой — утопичность практических рекомендаций, направленных на устранение выявленных диспропорций и недостатков, к которым в полной мере можно отнести установку на создание неких специфических организационно-педагогических и психологических условий [1, 156]. Автор статьи, будучи преподавателем вуза, прекрасно осведомлен с тем, что дополнительные средства на создание организационных структур, которые бы осуществляли подобного рода психолого-педагогическую деятельность, выделены не будут. Не представляется возможным даже гипотетически предположить возможность увеличения удельного веса в социогуманитарном блоке содержания образования, воспитательного и развивающего учебно-познавательного материала.

Определенную настороженность вызывают такие качества жизненной стратегии студента, как «выраженность» и «осознанность». Представляется, что, например, низкий уровень выраженности может быть присущ только совокупностям логически и содержательно неструктурированных — неопределенно-ситуативных стратегий, по существу неким интеллектуальным продуктам слабо соотносящимися с понятием «жизненная стратегия». Относительно предиката «осознанность» дела обстоят еще хуже. Трудно представить, чтобы добротная стратегия жизни могла быть неосознанной. Несмотря на теоретическую безупречность рассматриваемых выше свойств, автор причисляет их к базовому смысловому континuumу понятия «жизненная стратегия». В то же время вполне обоснованно О. А. Воронина считает, что одним из условий эффективной жизненной стратегии является способность брать на себя ответственность за качество собственной жизни. Предлагаемые автором характеристики жизненной стратегии, являясь, безусловно,

истинными, в то же время не исчерпывают полностью психологическую сущность данного личностного экзистенциала. Считаем необходимым расширить сущностную характеристику жизненной стратегии такими определениями, как социокультурная достоверность и темпоральная устойчивость на протяжении жизненного пути.

Осуществление системной оценки объективных условий и факторов наличного жизненного пространства и субъективных собственных потенциалов, а также их прогнозная экстраполяция в неопределенное будущее действительно представляется достаточно сложной, но осуществимой мыследеятельностной задачей как для старшеклассников, так и для студентов. Об общем уровне жизненно-практической квалификации растущего человека свидетельствует его умение вносить коррективы в стратегию жизни во время обучения в профессиональном учебном заведении либо же на соответствующих этапах жизненного пути.

В русле практической реализации результатов исследования О. А. Воронина предлагает авторскую учебную программу, в рамках которой предполагается создание психологических условий оптимизации отношения студентов к учебной деятельности. Одной из существенных составляющих данной программы является «...повышение уровня осознанности жизненных стратегий» [1]. Данная задача, по нашему мнению, является нереальной по существу, а также и в организационно-педагогическом плане. Если условно расширить крайние значения предиката «осознанность», то на одном его полюсе будет абсолютная неосознанность, а на другом абсолютная осознанность — сверхосознанность. Поскольку ни эпистемологическая, ни жизненно-практическая сущность данного личностного свойства не раскрыта достаточно полно и убедительно, полагаем необоснованным его использование в концептуальном конструировании понятия «жизненная стратегия». Качество данного личностного феномена может измеряться и оцениваться при помощи таких параметрических характеристик, как действенность, перспективность, композиционная пропорциональность, но отнюдь не «осознанность».

Считаем необходимым коснуться также психолого-педагогических и организационных аспектов реализации комплексной программы, ориентированной на оптимизацию отношения студентов к учебной деятельности. Разделяя целиком и полностью теоретическую составляющую («...самопознание, осознание жизненных целей и личностных ресурсов, барьеров и препятствий жизненного пути, конструирование персональной жизненной стратегии, построенной на принципах активности, системности, самопознания и развития») данного проекта, мы, тем не менее, не уверены в возможности его внедрения в педагогическую практику [1, 282].

Ввиду огромного объема радикальных изменений, которые необходимо произвести в организационно-педагогическом механизме общего среднего и высшего образования для того, чтобы реализовать требования, вытекающие из выше приведенной теоретической установки, считаем данный социально-педагогический проект утопическим. Как убедительно свидетельствует провальная история «реформации» системы образования бывшего СССР и стран СНГ, относительно дешевая система, ориентированная на подготовку законопослушной рабочей силы, исправно платящей налоги, устраивает любое государство. А посему никакие, действительно существенные трансформации, которые были бы адекватным ответом на императивные вызовы социально-экономической динамики, невозможны. Причем неосуществимость данного проекта является тотальной как на уровне конкретного вуза, так и в масштабах всей системы образования страны.

Данные рекомендации являются утопическими еще и потому, что для их реализации необходимо выполнить огромное количество задач относительно финансового обеспечения. Для аргументации высказанных выше предположений назовем всего лишь три радикальные инновации — трансформация содержания общего среднего, высшего и последипломного образования в направлении гуманистической антропологизации социогуманитарной составляющей, специфической дифференциации естественнонаучного блока школьного учебного плана в зависимости от профессиональной направленности старшеклассников. Кроме этого, представляется целесообразным создать службу психолого-педагогического сопровождения на протяжении всего жизненного пути личностного и социально-профессионального функционирования и развития человека. При соблюдении выше перечисленных условий возможно не только формирование эффективной жизненной стратегии, но и системное обеспечение ее реализации. Во всех иных случаях стратегии жизни суждено быть предметом исследований в дробных и даже не взаимосвязанных смысловых контекстах социально-педагогической деятельности.

В плане гуманистической трансформации содержания образования представляет интерес выдвинутая О. В. Ковбасюк установка на развитие ценностно-смысловой составляющей сознания личности, являющейся сущностным ядром стратегии жизни. Действительно, реализация данной задачи представляется вполне возможной. Для этого необходимо нормативно-правовую базу и организационно-педагогический механизм образовательной деятельности привести в соответствие с государственными методологическими установками, содержащимися в конституции и законах.

О. В. Ковбасюк считает, что воспитание у студентов осознанного отношения к собствен-

ной жизненной стратегии как к интегративной личностной характеристике является возможным даже в процессе изучения английского языка [2]. Более того, она утверждает, что ей удалось разработать исчерпывающую качественную и количественную характеристику жизненной стратегии личности. В числе других исследователей стратегии жизненного пути Ковбасюк О. В. сосредотачивает внимание только на одном из произвольно избранных локальных аспектов абстрактного концептуального конструирования, не связанного с личностным и социально-профессиональным самоосуществлением. В плане реализации стратегии жизни целесообразно определять и решать проблему, связанную с формированием социальной компетентности (мышление, интеллект), развитием социальных навыков и умений, достаточных для эффективного выполнения, дифференцированных с учетом половозрастных различий, задач, присущих определенным циклам жизненного пути, включая гуманную технологию достойного принятия смерти.

Н. Ю. Бухнер полагает, что эффективное профессиональное самоопределение может осуществляться при помощи специальных образовательных программ, ориентированных на психолого-педагогическое «...управление процессом формирования интересов, намерений, склонностей студентов в период их обучения и соответствующего «утверждения» или «отвержения» правильности выбора профессии» [4, 50]. Поражает всепоглощающая вера части научного сообщества во всемогущество образования как единственного средства решения буквально всех проблем, связанных с личностным и социально-профессиональным становлением учащейся и студенческой молодежи. Все выглядит легко и просто — необходимо разработать учебную программу и «втиснуть» ее в учебный план. При этом мало кто посягает на базовый цикл «святой коровы» — содержание самого учебного плана. Не говоря уже о том, что для того, чтобы что-то втиснуть, надо что-то «вытиснуть», дабы остаться в рамках законодательно дозволенной и физиологически безопасной недельной учебной нагрузки.

В условиях развитого постмодерна, аннигилировавшего большинство классических ценностей, социальная значимость высшего образования в общественном сознании претерпела большие изменения. Большинство студентов учатся теперь не ради знаний, а для диплома. Поскольку род занятий человек в течение жизни может сменить несколько раз, то роль базового высшего образования теряет прежнюю стартовую важность. В связи с появлением в современном социально-профессиональном пространстве принципиально новых видов деятельности — продажа фальсификата или наркотиков, участие в рейдерском захвате бизнеса, разработка политической технологии продвижения негодяя во власть, спекуляция

не принадлежащим тебе виртуальным имуществом в Интернет-барахолке, игра в рулетку и тому подобное, ценность высшего образования для большей части молодежи теряет прежнюю значимость.

Наличие диплома о высшем образовании может рассматриваться как предпосылка к овладению унифицированными социальными технологиями, необходимыми для осуществления, например, выше перечисленных морально негативных видов деятельности. Если человек чему-то обучился, значит и этому тоже можно обучить. Успешность профессиональной деятельности зачастую теперь определяется адаптационным комплексом социально-психологических свойств, способствующих оптимальной адаптации к прагматическим требованиям существенно обновившегося рынка труда. Диплом всего лишь стартовое условие для обучения новичка нескольким простым поведенческим программам, обеспечивающих быстрый успех в виде, как правило, «коротких денег». А вот отсутствие совести и чести — необходимое условие успеха как минимум в антиобщественных видах профессиональной деятельности. Ведь для эффективного выполнения рассматриваемых видов деятельности необходимо быть этически нейтральным биороботом. Нетрудно угадать выбор мужчины, когда на чашах весов находятся нищенское существование его семьи и личное бесчестье. Данные критические, но вполне реальные фрагменты социально-профессионального пространства приведены в качестве экстремальных примеров для того, чтобы продемонстрировать сложность и неоднозначность стратегического планирования жизни для современной учащейся и студенческой молодежи. Разработка эффективной и гуманной жизненной стратегии осложняется еще и тем, что гуманитарный учебно-познавательный материал не может оказать хотя бы косвенную помощь. Помимо всего прочего катастрофически быстрая трансформация социально-экономической и социокультурной реальности не позволяет осуществлять долгосрочное планирование индивидуального жизненного пути.

В связи с тем, что результаты, если не всех, то большинства работ, ориентированных на совершенствование социально-профессионального пространства, не внедряются в соответствующие сферы жизнедеятельности, возникает необходимость радикальной трансформации теоретико-методологических основ, определявших в течение последних 25–35 лет смысловую направленность стратегий исследований. Если раньше теории различного уровня заполняли интеллектуальное поле настолько плотно, что зазор между ними позволял ученым маневрировать, находя все-таки некое пространство для углубления предположений, прояснения понятий, уточнения формулировок, выявления давно выявленных противоречий и тому подобных достижений, то в настоящее время необходимо

определять достаточно ограниченную совокупность типичных траекторий социализации, разворачивающихся на протяжении жизненного пути человека.

Как уже было отмечено выше, для большей части видов профессиональной деятельности способы жизненного самоопределения в настоящее время радикально изменились. В связи с этим мощные теоретические конструкты, служившие краеугольными камнями крупных методологических учений, стремительно теряют свой эвристический потенциал. Для оптимизации социально-профессионального становления растущих людей считаем необходимым выявить экспериментально-опытным путем и зафиксировать несколько типичных социально-профессиональных траекторий в основных видах деятельности, которые могли бы использоваться в качестве модельно-нормативных.

Эффективное совершенствование общего среднего и высшего профессионального образования возможно осуществлять, опираясь на данный интеллектуальный продукт. Увеличение и сокращение сроков обучения в средней школе, независимое тестирование — это всего лишь безобидное формотворчество, не затрагивающее глубинной сути образовательной деятельности. В контексте проблемы текущей и итоговой оценки знаний представляется необходимым отменить все виды экзаменов, а заодно и контрольные работы в средней и высшей школе. Набор студентов в вузы может производиться на основе накопительных оценок по профильным предметам согласованных учебных тем. Оценка академического уровня абитуриента в таком случае будет более основательной и объективной. В конце второй половины учебного года администрации школ направляют сводные ведомости в избранные выпускниками вузы. Последние в результате простого арифметического действия сложения определяют необходимый для приема контингент. Таким образом, гуманизируется образовательная деятельность, повышается мотивация к учебному труду в средней школе, а также стартовый академический уровень первокурсников.

Подавляющая часть исследований проблем личностного и профессионального самоопределения осуществляется, как правило, преподавателями вузов, а посему преимущественно высшая школа становится предметом их научных изысканий. Привычная и удобная онтологическая и теоретическая цепочка «школа-вуз-производство» — великолепная нива для взращивания молодых психолого-педагогических ученых. Действительно, в данном образовательно-профессиональном пространстве есть много нерешенных проблем. Однако еще больше поистине кричащих проблем накопилось в процессе социального становления того контингента, который во времена бывшего СССР поглощался ПТУ и худо-бедно вливался в про-

летариат. Данная проблема еще ждет своих исследователей.

Т. Д. Дубовицкая устойчивую профессиональную направленность личности справедливо относит к одной из основных составляющих эффективной жизненной стратегии [3]. Н. Ю. Бухнером определены типы студентов по способу профессиональной направленности после окончания вуза: конкретный — ориентация на профессиональную деятельность, связанную с полученным образованием; абстрактный — ориентация, не связанная с полученным образованием; промежуточный — жизненные планы не связаны ни с получаемым образованием, ни с дипломом [4]. Последнюю категорию с полным правом можно именовать социальными маргинало-люмпенами, которым предстоит мыкаться по жизни как перекасти-поле.

Выводы. Взаимосвязь между отношением к учебному труду и наличием во внутреннем мире студентов эффективной стратегии жизни является обратимой. Сущностной характеристике стратегии жизни могут быть присущи такие свойства, как социокультурная достоверность и действительность, перспективность, композиционная пропорциональность, темпоральная устойчивость на протяжении жизненного пути. Одним из важнейших условий повышения качества образовательной деятельности является трансформация содержания общего среднего, высшего и последипломного образования в направлении гуманизации его социогуманитарной составляющей. Представляется необходимым сосредоточить усилия психолого-педагогического научного сообщества на системном исследовании объективных условий и субъективных факторов личностного и социально-профессионального самоопределения учащейся и студенческой молодежи.

Литература

1. Воронина О. А. Жизненные стратегии как фактор отношения студентов к учебной деятельности : дис. ...

канд. псих. наук : 19.00.07 / Воронина Ольга Александровна. — Курск, 2009. — 230 с.

2. Ковбасюк О. В. Воспитание у студентов осознанного отношения к собственной жизненной стратегии : дис. ... канд. псих. наук : 13.00.01 / Ковбасюк Ольга Владимировна. — Хабаровск, 2003. — 218 с.

3. Дубовицкая Т. Д. Диагностика уровня профессиональной направленности студентов // Психологическая наука и образование. — 2004. — № 2. — С. 38–26.

4. Бухнер Н. Ю. Типы профессионального самоопределения студентов вузов Алтайского края (опыт социологического исследования студентов АлтГТУ) : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Бухнер Наталия Юрьевна. — Барнаул, 2008. — 151 с.

В. Е. Закревський. СТРАТЕГІЯ ЖИТТЯ: СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНИЙ КОНТЕКСТ

У статті розглянуто психолого-педагогічні передумови формування ефективних стратегій життя у студентської молоді. Виявлено протиріччя між провідною діяльністю студентів та їх особистісною спрямованістю. Проаналізовано можливості впливу освітньої діяльності на формування професійної спрямованості і здатності здійснювати довгострокове планування життєвого шляху. Висунуто концептуальні ідеї щодо вдосконалення механізмів змісту освіти і соціально-професійного розвитку суб'єктів праці. Сформовані оціночні характеристики вимог ринку праці до компетентісної та особистісної зрілості випускників ВНЗ.

Ключові слова: стратегія життя, навчальна праця, зміст освіти, типи соціально-професійних траєкторій, життєві плани.

V. E. Zakrevsky. STRATEGY OF LIFE: SOCIALLY-PROFESSIONAL CONTEXT

In the article the psychological-pedagogical preconditions of formation of effective strategies of life of the student youth. Revealed the contradiction between the leading activity of students and their personal orientation. Analyzed the possibilities of the educational activity in the formation of professional orientation and formation of long-term planning of life. Nominated conceptual ideas regarding the mechanisms for improving the content of education and socio-professional development of the subjects of labour. Formed the estimated characteristics of the labour market needs for skills and personal maturity of University graduates.

Keywords: strategies of life, educational labour, maintenance of education, types of social-professional trajectories, vital plans.

О. С. ШЕВЧЕНКО,

канд. пед. наук, Украинский центр оценивания качества образования

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОДГОТОВКИ И ПРОВЕДЕНИЯ ТЕСТИРОВАНИЯ И ОЦЕНИВАНИЯ ЗНАНИЙ В УКРАИНЕ И США

Качество образования — проблема номер один во многих странах. Ясно, что качественное образование является залогом развития государства, его конкурентоспособности. Оценка качества образования должна осуществляться комплексно, то есть во всех направлениях деятельности соответствующих учреждений и не сводиться только к тестированию знаний учащихся.

Качество образования обеспечивается постоянным контролем с целью своевременного устранения недостатков и повышения его эффективности. Такой контроль получил название *мониторинга*. В научно-педагогической литературе для определения сущности мониторинга используются различные определения, например, мониторинг — самостоятельная функция управления. В его рамках проводится выявление и оценивание проверенных педагогических действий и обеспечивается обратная связь, информирующая о соответствии фактических результатов деятельности педагогической системы ее конечным целям.

Целью мониторинга является оперативное и своевременное выявление всех изменений, происходящих в сфере образования. Полученные объективные данные являются основанием для принятия управленческих решений.

Существуют несколько методов мониторинга:

- *Опросные методы* — позволяют получить информацию о развитии учащихся на основании анализа письменных или устных ответов на стандартные специально подобранные вопросы.

- *Анализ результатов учебной деятельности* — при этом по заранее намеченной схеме изучаются письменные тексты, графические материалы, творческие работы обучаемых.

- *Тестирование* — один из объективных методов сбора данных относительно уровня развития педагогических процессов и степени выраженности психического развития субъектов образования. Ориентация тестирования на норму позволяет сопоставлять и сравнивать оценки, полученные при помощи теста.

Технологии проведения мониторинга могут варьироваться в зависимости от задач и условий его проведения. Мониторинг качества образования может осуществляться непосред-

ственно в образовательном учреждении (самоаттестация, внутренний мониторинг) или через внешнюю по отношению к образовательному учреждению службу, утверждаемую, как правило, государственными органами (внешний мониторинг).

Слабым местом образовательного процесса до сих пор остается контроль качества обучения. Поэтому особый интерес представляет собой пролонгированный мониторинг, который выявляет прогресс (регресс) знаний учащегося относительно его самого (как оценка индивидуальных достижений) и с учетом образовательных стандартов за длительный период. Следовательно, мониторинг системы знаний учащихся можно определить как конкретное средство для выявления расхождений между прогрессом каждого ученика и группы в целом и целями, установленными школой для регистрации этого прогресса как системы наблюдения за ребенком и его кризисами, что является средством повышения качества образовательного процесса.

Инструментами системы мониторинга в образовании являются показатели, которые определяются как статистические данные и обеспечивают информацией о состоянии и направлениях развития образовательной системы или ее отдельных составляющих (касающиеся учебного плана, количества учебных часов, уровня школы и т. д.).

Мы убеждены в том, что одним из важных условий успешной реализации образовательной программы любого уровня является проведение *мониторинговых исследований* организации образовательного процесса и качества образовательных услуг, что позволит совершенствовать образовательную программу, повышая качество образовательного процесса.

Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что мониторинг одновременно является и необходимым условием совершенствования педагогического процесса и педагогической, управленческой технологией, находящейся в стадии бурного развития.

Тестирование как одна из форм контроля знаний

Всеми вопросами, связанными с объективными измерениями в педагогике, занимается

педагогическая тестология — прикладная теория научной педагогики.

Тестирование (от англ. — опыт, проба) — метод диагностики, использующий стандартные вопросы и задачи (тесты), имеющие определенную шкалу значений.

Тест — стандартизированные краткие и ограниченные во времени задания, которые используются для установления количественных и качественных индивидуальных различий. Кроме того, это средство проверки и оценки результатов обучения учащихся. Тесты используются на любом этапе мониторинга учебной деятельности, а на основе полученных результатов можно осуществлять корректирование учебного процесса.

Выделим основные виды тестов.

- *Тесты достижений* — выявляют степень владения испытуемым конкретными знаниями, умениями и навыками.

- *Тесты интеллекта* — диагностика, получившая распространение в США и в некоторых других странах, для выявления степени владения испытуемыми вербальным (словесным), числовым и графическим материалом. Результаты такого тестирования часто выражают числовыми коэффициентами интеллектуальности.

- *Тесты креативности* — совокупность методик для изучения и оценки творческих способностей личности, обуславливают возникновение необычных идей, отступление от традиционных схем мышления.

- *Критериально-ориентированные тесты* — отличаются от остальных тестов тем, что оценивание производится путем сопоставления индивидуальных результатов с некоторым критерием (образовательной программой).

Тесты выполняют несколько функций:

- выступают как средство оценки знаний;
- выявляют недостатки обучения;
- подсказывают направление последующего обучения и профориентации;
- обеспечивают мотивацию учащегося;
- помогают приспособить обучение к потребностям индивида;
- предоставляют информацию об уровне знаний, усвоенных учащимися.

К общим преимуществам системы тестирования относятся: оперативность контроля, экономия учебного времени, возможность одновременного тестирования большого количества учащихся, контроль широкого диапазона полученных знаний, проверка результативности самостоятельной работы учащихся, более объективная оценка знаний, возможность быстрого информирования респондентов о результатах тестирования, использование компьютерных технологий.

Тестирование является одной из наиболее технологичных форм проведения автоматизированного контроля с управляемыми параметрами качества. В этом смысле ни одна из извест-

ных форм контроля знаний учащихся не может сравниться с тестированием.

Это верно, но абсолютизировать возможности тестовой формы не следует, ибо есть ряд существенных недостатков тестового контроля, а именно: не в полной мере проверяется умение учащихся строить ответ, грамотно и логично выражать свои мысли на языке науки, рассуждать и обосновывать свои суждения. Таким образом, необходимо сочетать тестовые задания с другими формами контроля, дополняющими дидактические и технологические функции тестов.

Система образования в США и Украине

Современная система образования США, сложившаяся под влиянием исторических, экономических и социальных факторов, характеризуется рядом особенностей, которые во многом отличают ее от западноевропейских стандартов. Прежде всего, в США отсутствует единая государственная система образования, каждый штат вправе определять ее структуру самостоятельно.

Система образования в США на современном этапе представляет собой многоуровневую содержательную структуру, построенную по возрастному принципу и включающую в себя 4 уровня: дошкольное (pre-schooleducation), начальное школьное (elementaryeducation), среднее школьное (secondaryeducation) и высшее специальное профессиональное (higher-education) образование. Учебные учреждения делятся на государственные (publicschool) (в этих школах учится подавляющее большинство американских детей) и частные. Эти школы финансируются из различных источников. Кроме государственных и частных школ, система начального образования включает в себя церковные учебные заведения, которые финансируются религиозными организациями.

В США нет единых правил поступления в высшие учебные заведения, требования к абитуриентам различаются в зависимости от типа учебного заведения и его престижности. Например, при поступлении в одни вузы нужно пройти собеседование, тестирование, конкурсные экзамены, для других вузов единственным необходимым требованием является наличие диплома о среднем образовании. Обязательным требованием при поступлении в вуз является предоставление документов об окончании полной средней школы, перечень изученных предметов и полученных по ним оценок, результаты тестов, характеристики и рекомендации от преподавателей.

Абитуриенты нередко подают заявления одновременно в несколько вузов с тем, чтобы поступить в один из них. Вступительные экзамены (или тесты) проводятся специализированными службами (Служба тестирования для образования). Колледжи и университеты заранее объявляют, какие тесты они предлага-

ют и какую сумму баллов необходимо набрать для поступления.

При поступлении в вузы США не требуется сдачи вступительных экзаменов, но необходимы результаты общенационального теста SAT (Scholastic Aptitude Test) — свыше 700 баллов, который сдают все выпускники школ США, или ACT (American College Test), а также обязательный тест для всех иностранных студентов TOEFL (Test of English as a Foreign Language) — свыше 500 баллов. Каждый вуз самостоятельно устанавливает проходной балл. Аттестация производится в специальных центрах по сдаче национальных тестов, результаты регистрируются в общенациональном компьютере. Однажды сданный тест можно использовать для поступления в любой вуз США. Кроме этого, процедура зачисления в вузы США включает в себя заполнение множества анкет, форм, предоставление свидетельства об окончании школы, а также выполнение ряда требований, связанных с получением специальной студенческой визы F. Обычно на зачисление в вузы США уходит не менее 4 месяцев, в некоторые наиболее престижные — более полугодом.

Многие большие университеты оценивают поступающих почти исключительно по оценкам и результатам на экзаменах. Однако маленькие вузы часто обращают внимание на внепрограммные достижения абитуриентов: в спорте, искусстве, общественной работе; и принимают тех, кто особо проявил инициативу и тех, кто, как они считают, добавят яркости и разнообразия в жизнь вуза. На собеседованиях важную роль играют дополнительные сведения, которые абитуриент может предоставить о себе, например, характеристика о работе в общественных организациях, документы об участии в школьных олимпиадах и фестивалях, в спортивных мероприятиях и так далее. Учительские рекомендации тоже важны, поскольку они помогают судить и о таланте, и о старательности, и о других качествах студента. Сочинения помогают отобрать самых оригинальных и изобретательных школьников, а интервью часто показывают, насколько характер школьника отвечает направлению вуза. Таким образом, каждый элемент заявления играет роль в составлении понятия о поступающем. Насколько такое понятие имеет значение, зависит главным образом от уровня вуза.

Какого-либо планового приема и выпуска специалистов в масштабе страны в США не существует. Каждый вуз формирует студенческий контингент по своей системе. При этом сумеют ли все студенты закончить полный курс и куда пойдут работать после его окончания в заботы вуза не входит — это уже проблемы студентов. В университеты США принимаются лица любого возраста, так что в аудитории можно встретить и 17-летних, и 70-летних. Срок обучения также не ограничен — можно в любой

момент прервать обучение и продолжить его через несколько лет.

Обучение в США по большей части платное. От этого страдают и сами американцы. Положительным в таком подходе является постоянная забота университетов и бизнес-школ о конкурентоспособности своих программ. Там не бывает устаревших учебных планов, забитых под завязку аудиторий, как в Германии, или чрезмерного увлечения абстрактной общегуманитарной подготовкой, как во Франции. Руководство всегда заботится о том, чтобы учебные планы соответствовали пожеланиям работодателей, поэтому любая американская программа предполагает гораздо большую связь с практикой и реальной жизнью, чем украинская.

Однако, по мнению многих специалистов, несмотря на все достижения последних лет, США — не лучшее место для получения среднего образования. Лучшие школы находятся в Европе — Великобритании, Швейцарии и других странах. Другое дело — высшее образование. Считается, что США — наилучший вариант для магистратуры и докторантуры.

Экзамены в американских вузах обычно сдают два раза в течение одного семестра: один — в середине, второй — в конце. Форму проведения экзаменов выбирает преподаватель. Это может быть письменный, устный экзамен или зачет. Если студент хорошо учился весь семестр, оценку он может получить «автоматом». Экзамены и зачеты можно пересдавать несколько раз (отчислению американские студенты не подлежат).

Постоянный контроль знаний осуществляется в ходе тестирования учащихся, по крайней мере, в двух формах:

1) один раз в году сдаются стандартизированные тесты для определения умственных способностей и образовательного развития (Айова), «Тест Хенмон-Нельсон» на проверку умственных способностей и т. п., принятые во всей стране;

2) раз в неделю или чаще, а иногда 2–3 раза в семестр (по решению учителя) сдаются зачеты и тесты внутриклассного контроля.

Итоговые оценки выставляются на основе результатов тестов и контрольных работ, а также степени активности при выполнении заданий.

Система оценок обычно буквенная, по первым пяти буквам английского алфавита. В среднем, в школах страны оценки характеризуются следующим образом:

A (excellent) — постоянно высокий уровень готовности, глубокие знания и оригинальность (отлично).

B (above average or superior work) — уровень, откровенно более высокий, чем средний (хорошо).

C (satisfactory) — средний уровень выполнения заданий (средне).

D (a passing grade) — минимальный уровень знаний (ниже среднего).

E (F) (completely unsatisfactory) — неудовлетворительные результаты или полное незнание учебного материала.

Степень успеваемости, оцениваемая на **C**, как правило необходима для продолжения обучения в довыпускной период; оценка **B** является обязательной для продолжения обучения выпускником. Имеются также обозначения: **P** — зачет (100 %), **S** — удовлетворительно (70 %), **N** — незачет (ниже 70 %).

О своих успехах каждый ученик информируется строго индивидуально. Он получает листок, на котором все подробно расписано, причем этот листок кладется на парту обратной стороной вверх, чтобы никто из других детей не мог видеть результаты учебы одноклассника. Даже время, когда раздаются эти листки, выбирается таким образом, чтобы после их получения у детей практически не оставалось времени для общения с одноклассниками: дети получают свои «табели» непосредственно перед выходом из школы.

В области образования тесты разрабатываются специализированными коммерческими компаниями, располагающими весьма компетентными специалистами. Отбор материала и степень сложности предлагаемых вопросов зависит от ступени обучения. Естественно, в начальной и средней школе они различны, но во всех случаях включают математику и так называемый вербальный тест (объяснительное чтение: способность понимать текст, проводить аналогии, дополнять незаконченные утверждения, осуществлять критический анализ текста). Особое значение имеют тесты, предлагаемые в выпускных XI и XII классах.

Это, прежде всего **SAT-1** (Scholastic Aptitude Test), — по существу школьный выпускной экзамен. Он не очень сложен, соответствует примерно уровню VI-VII классов украинской школы. SAT-1 принят большинством штатов. Практически он стал общегосударственным, хотя закон, делающий его обязательным для всех, до сих пор остается предметом дискуссий. Есть ещё много других аналогичных тестов, например АСТ (American College Test) — оценка подготовленности к поступлению в колледж.

Grade point average (GPA) — средний балл успеваемости за определенный период времени. Каждая оценка имеет цифровое выражение: $A = 4$, $B = 3$, $C = 2$, $D = 1$, $F = 0$ и по сумме выводится средний балл. Наивысшим возможным является 4. Часто по среднему баллу определяют, может ли ученик средней школы быть принят в тот или иной колледж или университет.

Intelligence quotient (IQ) — индекс интеллектуальности, коэффициент умственного развития. Выводится путем соотношения «ментального возраста» (mental age), определяемого стандартизированным тестом, и фактического

возраста; полученное число умножается на 100. Тот, кто имеет IQ свыше 120, считается сверхспособным, а средний показатель колеблется между 90 и 110.

Scholastic Aptitude Test (SAT) — тест на проверку способностей ученика; экзамен состоит из двух частей, предлагается всем поступающим в университет. Первая часть экзамена (PSAT) обычно проводится, когда абитуриент находится в предвыпускном классе средней школы (junior year). Результаты SAT учеников выпускных классов (senior year) направляются в университеты, в которые они надеются поступить. Идеальным результатом считается 1600 баллов (или 800 баллов за тест по английскому языку и 800 баллов за тест по математике).

Graduate Record Exam — экзамен, проводимый частной организацией; результаты экзамена выпускник направляет в университет или колледж, куда он намерен поступить (отбираются студенты с наивысшими результатами, ср. SAT).

Law School Admissions Test (LSAT) — тест при поступлении в юридический колледж, национальный унифицированный экзамен, необходимый при поступлении на юридический факультет университета или колледжа.

Medical College Admissions Test (MCAT) — экзамен при поступлении в медицинский колледж.

Результатами этих тестов, наряду с другими показателями (средние баллы за последние годы обучения, личная характеристика и пр.), колледжи и университеты руководствуются при отборе абитуриентов. Разумеется, требования значительно отличаются в разных по рангу учебных заведениях.

Что же касается нашей страны, то ее Конституция в ст. 53 закрепляет право граждан на образование. Основанием для реализации этого права является система образования, которая обеспечивает общеобразовательную и профессиональную подготовку граждан Украины, а также профессиональную подготовку иностранных граждан по международным соглашениям или контрактам. В сфере образования решаются две основные задачи: образование и воспитание. Для граждан Украины полное общее среднее образование обязательно.

Основным нормативным актом, регулирующим деятельность в сфере образования в государстве, является Закон Украины от 23 марта 1996 г. «Об образовании». Он закрепляет доступность и бесплатность дошкольного, полного общего среднего, профессионально-технического, высшего образования в государственных и коммунальных учебных заведениях; развитие дошкольного, полного общего среднего, внешкольного, профессионально-технического, высшего и последиplomного образования, различных форм обучения. Им же регулируются вопросы предоставления государственных сти-

пендий и льгот ученикам и студентам; социальной защиты воспитанников, учеников, студентов, курсантов, слушателей, стажеров, клинических ординаторов, аспирантов, докторантов и других лиц независимо от форм их обучения и типов заведений, в которых они обучаются; способы содействия получению образования в домашних условиях и т. п.

По закону граждане Украины имеют право бесплатно получать высшее образование в государственных и коммунальных учебных учреждениях на конкурсной основе, а гражданам, которые относятся к национальным меньшинствам, государство гарантирует право обучения на родном языке.

Государственные стандарты образования разрабатываются отдельно по каждому образовательному и образовательно-квалификационному уровню и утверждаются Кабинетом Министров Украины. Они подлежат пересмотру и переутверждению не реже одного раза в десять лет.

Основными принципами образования в Украине являются: доступность для каждого гражданина всех форм и типов образовательных услуг, предоставляемых государством; равенство условий для каждого человека в вопросах полной реализации его способностей, таланта, всестороннего развития; гуманизм, демократизм, приоритетность общечеловеческих духовных ценностей; органическая связь с образованием и национальной историей, культурой, традициями; независимость образования от политических партий, общественных и религиозных организаций; научный, светский характер образования; интеграция с наукой и производством; взаимосвязь с образованием других стран; гибкость и прогнозируемость системы образования; единство и преемственность системы образования; непрерывность и разнообразие образования; сочетание государственного управления и общественного самоуправления в образовании.

Социально-экономические преобразования, происходящие в Украине, определяют пути реформирования системы среднего образования, приоритетными заданиями которой являются следующие: формирование у школьников научного мировоззрения, развитие естественнонаучного мышления, творческих способностей и навыков самостоятельной работы, самообразования и самореализации личности. Кроме того, четко указана направленность образования на формирование общих умений и навыков, способностей познавательной, коммуникативной, практической, творческой деятельности учащихся, а также на возможность комплексного использования усвоенных знаний и умений. Развитие творческой личности требует от педагогической науки повышения эффективности преподавания всех учебных дисциплин.

Сегодня большинство стран Центральной и Восточной Европы, в том числе и Украи-

на, выработали основы системы контроля и оценки образовательной деятельности в рамках глобальной системы образования; определили нормы (стандарты) образовательных программ. Эти стандарты являются необходимой основой для определения целей образования, создания единого в стране педагогического пространства, благодаря которому обеспечивается единый уровень общего образования, получаемого молодыми людьми в разных типах образовательных учреждений на основе основных положений Болонского процесса (который был начат 19 июня 1999 года в г. Болонья (Италия) подписанием 29 министрами образования от имени своих правительств документа, получившего название «Болонская декларация»). Этим актом большинство европейских стран-участниц Болонского процесса провозгласили создание единого европейского образовательного и научного пространства до 2010 года. В границах этого пространства должны действовать единые условия признания дипломов об образовании, трудоустройства и мобильности граждан, что должно, по мнению идеологов Болонского процесса, значительно повысить конкурентоспособность европейского рынка труда и образовательных услуг.

Во многих странах, в том числе и в Украине, Болонский процесс студенчество встретило одобрительно из-за перспективы увеличения мобильности как в процессе обучения, так и по окончании вуза благодаря введению унифицированных образцов диплома, который будет признаваться всеми странами-подписантами Болонской конвенции. В Германии, Бельгии, Франции и других странах выросли международные молодежные движения в поддержку Болонского процесса.

Интеграция Болонского процесса в систему образования Украины привнесла множество изменений, самое главное — внедрение независимого тестирования для школьников. А также в Украине наиболее активно внедряется балльно-рейтинговая система оценивания знаний студентов и кредитно-модульная система построения учебного процесса. При этом одним из важнейших изменений в структуре образования является переход к двухступенчатой системе образовательно-квалификационных уровней по схеме «бакалавр» — не меньше 3 лет и «магистр» — два года обучения.

Новая история тестов в Украине началась в 90-е гг. XX в., когда стали больше говорить не о руководстве, а о научно обоснованном управлении учебным процессом, в информационном обеспечении которого важная роль по праву принадлежит тестам. Новое понимание возможностей тестов в образовании способствовало росту научных исследований. В 90-е гг. XX в. появляются работы по проблемам измерений и тестирования в образовании, защищаются многочисленные кандидатские и докторские диссертации, издаются монографии, учебные

пособия, журналы, проводятся конференции и симпозиумы.

Коренные изменения в отношении учителей к тестам произошли в 2006 г. в связи с началом эксперимента по введению внешней независимой оценки знаний, благодаря которому тесты получили официальное признание в Украине. За годы эксперимента значительно повысилась степень доверия к результатам тестирования со стороны органов управления образованием, образовательных учреждений, самих учителей, которые убедились в достаточном уровне объективности и обоснованности баллов, в их высокой прогностичности при отборе абитуриентов вузов.

В целом можно сказать, что среди ученых-педагогов в нашей стране, наконец, появилось понимание того, что теория педагогических измерений — наука, обладающая своей методологией, методами и аппаратом, необходимым для разработки качественных педагогических тестов. Сегодня издаются инновационные работы по педагогическим тестам отечественных ученых и зарубежных авторов, специальные журналы по тестовой проблематике, открываются новые специальности в вузах. Таким образом, можно считать, что на данный момент в Украине сформировалось сообщество профессионалов — специалистов по разработке и применению тестов.

Большое внимание уделяется психолого-педагогическим проблемам тестирования, созданию специальных технологий, принципов, средств и методов, позволяющих обоснованно использовать результаты педагогических измерений в управлении качеством образования.

Особое место в практике реализации теоретических положений тестирования занимает внешнее независимое оценивание знаний в Украине, которое началось в 1993 году. В 2002 году Министерство образования и науки Украины совместно с Центром тестовых технологий Международного фонда «Возрождение» провели среди студентов первых курсов вузов двести тестирований с целью отработки методики тестирования и пилотных тестовых заданий.

С 2008 года прохождение внешнего независимого оценивания стало обязательным условием для поступления в вуз. Тогда тестирование проводилось по украинскому языку и литературе, истории Украины, всемирной истории, зарубежной литературе, химии, биологии, физике, математике, основам права, географии и основам экономики.

В 2009 году из списка предметов, по которым проводилось тестирование в прошлые годы, были исключены всемирная история, зарубежная литература, основы права и основы экономики. Но были добавлены иностранные языки: английский, французский, испанский и немецкий. Выпускники могли пройти тестирование по пяти предметам, обязательным остался тест по украинскому языку и литературе.

В 2010 году внешнее независимое оценивание проводилось по украинскому языку и литературе, истории Украины, математике, физике, химии, географии, биологии и иностранному языку (английскому, французскому, немецкому или испанскому — по выбору). Обязательным было тестирование по украинскому языку и литературе, а также по выбору участника тестирования — по математике или истории Украины. Каждый из участников внешнего независимого оценивания имел возможность сдать тесты не более, чем по пяти предметам.

Внешнее независимое оценивание в 2011 году проводилось по украинскому языку и литературе, истории Украины, русскому языку (новый предмет), математике, физике, химии, географии, биологии и иностранному языку (английскому, французскому, немецкому или испанскому — по выбору).

Выводы

Опыт одной страны нельзя механически перенести в другую, но его изучение позволяет находить эффективные направления совершенствования собственных систем национальных стандартизированных тестирований. Особый интерес представляют страны с длительными традициями национальных образовательных измерений, в частности Великобритания (вступительные тестирования проводятся Кембриджским центром более 150 лет) и США (национальные вступительные тестирования проводятся более 100 лет).

При сравнении образовательных систем Украины и США, прежде всего с точки зрения развития в них элитного образования, видны глубокие различия этих систем, связанные с различными историческими традициями, менталитетом, экономической и политической структурой этих стран, наконец, мобилизационным или инновационным типом развития.

Американская система образования коренным образом отличается от украинской системы, а именно:

1. В США не существует строгих федеральных стандартов для учебных заведений. Аккредитуют вузы частные организации и у каждого штата — свои законы для борьбы с неаккредитованными «университетами», которые выдают диплом за плату, в результате чего такие учреждения представляют важную проблему. Школьных программ в США много. В Украине государственные стандарты образования едины для всей страны, разрабатываются и утверждаются отдельно по каждому образовательному и образовательно-квалификационному уровню.

2. В Украине дети от 6 до 17 лет ходят в одну и ту же школу, а в США — в разные: сначала в младшую, потом в среднюю, потом в старшую — *highschool*, которая охватывает четыре последних класса, с 9-го по 12-й.

3. Учебный план формируется индивидуально, с учетом интересов и наклонностей каждого

студента, требований университета и соответствующего департамента. Каждый студент учится по индивидуальной программе и посещает лекции по своему выбору, поэтому понятия «академическая группа» (в украинском понимании) в американских вузах не существует.

4. Абитуриент в США сначала поступает в вуз и только потом определяется с выбором дальнейшей специальности, тогда как в Украине вчерашний школьник делает свой выбор еще до поступления в вуз. При этом у американского студента есть выбор из очень широкого спектра предлагаемых курсов обучения в соответствии с самыми различными интересами, а также возможность углубленного обучения выбранной специальности.

5. Студенты и преподаватели в вузах общаются между собой менее формально, чем в Украине. У них часто возникают достаточно тесные и даже дружеские отношения (что, однако, не допускает послабления на экзамене). Порой профессор может даже пригласить студента на обед или предложить вместе поучаствовать в каком-нибудь общественном мероприятии. Часто занятия в классе представляют собой дискуссии между преподавателем и студентами. От того, насколько активно студент участвует в дискуссиях или обсуждениях, может зависеть и итоговая оценка.

Единство подходов к образованию состоит в том, что как в Украине, так и в США подчеркивают, что полноценное образование должно быть доступно каждому, начиная с детского сада и заканчивая университетом.

Относительно систем тестирования в Украине и США можно выделить следующее:

1. Прежде всего, у нас система тестирования только начала вводиться, а в США она работает уже более ста лет. В 2004 году они отметили столетие введения так называемого общеобразовательного теста SAT для поступления в университеты и колледжи.

2. В Соединенных Штатах довольно мощный потенциал в сфере тестирования, который, в отличие от европейских стран, сосредоточен в негосударственных учреждениях, в различных ассоциациях, частных институциях и тому подобное. Проблема системы образования США заключается в том, что она децентрализована. Каждый штат имеет свои стандарты образования, хотя существует и федеральный стандарт, но он имеет рекомендательный характер.

3. Тестирование в американской школе, в отличие от украинских школ, направлено в основном на выявление когнитивной (умственной) составляющей развития ребенка, а не объема усвоенных знаний. В своем большинстве тесто-

вые задания требуют не воспроизведения знаний (хотя есть и такие), а предлагают решение ситуативных задач или каких-то проблем.

4. Система независимого внешнего оценивания учеников, которая сейчас вводится в Украине, построена таким образом, что она фактически нужна только ученикам, которые хотят продолжить обучение в высшей школе. Что касается американской школы, то там существуют всесторонняя заинтересованность в результатах тестирования и соответствующее отношение и мотивация как учеников, так и других субъектов обучения — учителей, родителей, руководства школы, то есть все заинтересованы в результатах, и каждый заинтересован по-своему.

5. Довольно распространено в американской школе написание *эссе* — небольшого сочинения на одну-две страницы, где нужно изложить свои мысли по определенной проблеме. Оценивается это сочинение не столько по грамматической правильности (грамматику проверяют другими тестовыми заданиями), сколько по умению выражать свою мысль, делать обобщения, излагать индивидуальную позицию по поводу тех или иных событий, то есть речь идет о формировании рационального научного мышления, а не заполнении головы совокупностью фактов, правил и формул.

Конечно, в США не меньше проблем, чем в других государствах, и их система образования не такая уж идеальная. Важно понять, что перенести ее структуру, стандарты, принципы, в частности, подходы к тестированию, в любую другую страну практически невозможно. Целесообразно изучать опыт этих стран и заимствовать лучшее, трансформировать его в наши условия.

Таким образом, можно констатировать, что педагогическое тестирование в Украине в настоящий исторический момент возрождено и перешло в стадию интенсивного развития. Специфика украинских образовательных систем придает ему индивидуальные черты, формирование которых позволяет решать ряд важнейших педагогических проблем их интеграции в международные системы образования, реформирования отечественной средней и высшей школы, а также развития научных основ педагогического тестирования.

Отечественная система образования весьма специфична, поэтому научные и прикладные наработки мировых лидеров по педагогическому тестированию в нашей стране однозначно не адаптируются, что служит основанием для развития не только прикладных разработок, но и теоретических исследований в данной области педагогики.

Н. Л. ЛИСТОПАД,
викладач вишого навчального комунального закладу «Одеське педагогічне училище»

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК ІНТЕНСИФІКАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

В статті дається визначення понять «інновація», «інноваційні педагогічні технології». Розкрито основні вимоги, яким має відповідати інноваційна технологія навчання.

Ключові слова: інновація, педагогічна технологія, інноваційна педагогічна технологія.

В «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті» особлива увага приділяється необхідності інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності студентів [5]. Термін «інтенсифікація» (від лат. *Intensio* — «посилення», «напруга») своєю етимологією вказує на суто кількісне збільшення фізичних чи розумових витрат за одиницю часу. Інтенсифікація навчання — це передача більшого обсягу навчальної інформації суб'єктам навчання в умовах незмінної тривалості навчання та без зменшення вимог до якості засвоєння знань. Перехід на інтенсивний шлях навчання у вищій школі означає застосовувати такі технології, які дозволяють підвищувати ефективність навчально-виховного процесу не за рахунок напруженості в роботі викладачів і студентів, а зробити цю роботу більш легкою і продуктивною. Інтенсифікацію навчально-пізнавальної діяльності студентів неможливо забезпечити без застосування сучасних педагогічних технологій.

Останнім часом вітчизняна наука і практика інтенсивно досліджують перспективи технологізації освітнього процесу. Цій проблемі присвятили свої роботи С. Бондар, І. Дівакова, О. Когут, С. Логачевська, Н. Наволокова, О. Пехота, О. Савченко, Г. Сазоненко, П. Сікорський, А. Соценко, О. Стребна та інші. Значний внесок у теоретичні розробки поняття педагогічної технології внесли сучасні педагоги В. Безпалько, Б. Лихачов, М. Кларін, В. Монахов, Г. Селевко та інші. Проблему педагогічної інноватики розглядали такі вчені, як О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, В. Завязинський, Н. Юсуфбекова та інші. У контексті нашої проблеми особливої значущості набуває дослідження технології інтенсифікації навчання (С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Беспалько, Г. Китайгородська, В. Петрусинський та інші).

В історії розвитку педагогіки технологічний підхід має давню традицію. Технологічний підхід — одна з необхідних сходинок пізнання.

Його засобами здійснюється перехід від аналізу функціонування елементів і систем до конструювання процесів, їх регуляції, управління. Масове впровадження технології навчання відноситься до початку 60-х років XX століття, і пов'язують цей процес з реформуванням спочатку американської, а потім і європейської школи. Тому сьогодні, коли в сучасній вищій і середній школі відбуваються глобальні перетворення у напрямку інтенсифікації всього навчально-виховного процесу, цілком зрозуміла така пильна увага до технологізації процесу навчання.

Перш, ніж перейти до аналізу поняття «інноваційні технології навчання», необхідно забезпечити концептуальне розуміння терміну «технологія». Термін «технологія» походить від старогрецького слова, що означає мистецтво, майстерність, уміння. Визначення технології пов'язане з деякими труднощами, зумовленими його багатозначністю. Існує безліч різних тлумачень цього терміну: від технологій як об'єкта матеріальної культури до технології як галузі прикладних наукових знань.

Технологію сучасна наука розуміє як сукупність прийомів і способів отримання, обробки або переробки яких-небудь продуктів, а також наукову дисципліну, яка розробляє і удосконалює такі прийоми і способи. У сучасному розумінні технологія зазвичай розглядається у зв'язку з конкретною галуззю науки або виробництва.

Спочатку технологія як категорія використовувалася тільки у сфері матеріального виробництва. Але в результаті технологізації всього нашого суспільства, сьогодні поняття «технологія» значно розширило сферу свого вживання. Сфера функціонування поняття «технологія» поширилася на охорону здоров'я, освіту і мистецтво і т. п., у зв'язку з чим постійно виникають нові види технологій. Одним з таких видів технології є технології навчання. Достатньо довго технології навчання ототожнювалися з використанням технічних засобів навчання

і засобів програмованого навчання. Таке визначення технології навчання притаманне раннім працям з проблеми технологічного підходу в освіті 60-х, 70-х років ХХ століття.

Цей же відбиток, хоча і в меншій мірі, несе на собі визначення технології навчання, яке приводить Ф. Янушкевич в монографії «Технологія навчання в системі вищої освіти» [7]. «Технологія навчання є сферою застосування системи наукових принципів до програмування процесу навчання і використання їх в освітній практиці з орієнтацією на детальні і допускаючи оцінку цілі навчання; вона орієнтована більшою мірою на того, хто пізнає, а не на предмет, що вивчається; на перевірку практики (методів і техніки навчання), що склалися в ході емпіричного аналізу і широкого використання аудіоночних засобів в навчанні; визначає практику в тісному зв'язку з теорією навчання» [7].

Відзначимо, що приведені нами визначення технології навчання не можна вважати ні сучасним, ні повним. У зв'язку з цим розглянемо деякі інші визначення і підходи, які були запропоновані Д. Чернилевським в роботі «Технологія навчання» [6]. На його думку, технологія навчання може «розглядатися як системний метод організації навчання, спрямований на оптимальну побудову і реалізацію навчально-виховного процесу, заснований на діяльнісному підході і забезпечуючий інтенсифікацію навчання» [6].

Більш широка інтерпретація суті поняття «технологія навчання» міститься в дисертаційному дослідженні І. Дмитрика «Теоретичні основи навчання майбутніх учителів педагогічної технології» [3]. На думку автора, «Педагогічна технологія або технологія навчання — це система педагогічних знань, необхідних учителеві для вирішення стратегічних, тактичних, а також процедурних завдань в ході організації навчального процесу в школі». При цьому організацію навчального процесу І. Дмитрик розуміє як систему педагогічних взаємодій учителя і учнів в цьому процесі, а також спосіб структурування цього процесу, в тому числі навчального матеріалу, повчальної діяльності учителя і навчальної діяльності учнів [3].

Більшість дослідників (С. Гончаренко, М. Кларін, Б. Лихачов, І. Лернер, П. Сікорський та інші) розглядають технологію як набір процедур, що оновлюють професійну діяльність учителя та учнів і гарантують кінцевий результат.

Особливий інтерес для нашого дослідження представляють роботи В. Беспалько [2]. На його думку, технологія навчання — це проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці. Педагогічну систему автор розуміє як певну сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого, цілеспрямованого і навмисного

педагогічного впливу на формування особи із заданими якостями [2].

Аналізуючи технологічну спрямованість педагогічних розробок, В. Беспалько відмічає, що, по-перше, за допомогою технологій навчання педагоги прагнуть перевести викладання на шлях попереднього проектування навчально-виховного процесу і наступного відтворення проекту; по-друге, технологія навчання пропонує проект навчально-виховного процесу, що визначає структуру і зміст навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається; по-третє, істотною рисою технології навчання — процес цілеутворення (цілепокладання). В технології навчання — це центральна проблема, яка розглядається в двох аспектах: діагностичного цілеутворення (цілепокладання) і об'єктивного контролю якості засвоєння студентами навчального матеріалу; розвитку особистості, в цілому; по-четверте, завдяки уявленню про предмет технології навчання як проекту певної педагогічної системи можна сформулювати важливий принцип розробки технології навчання та її реалізації на практиці — принцип цілісності, структурної і змістовної, всього навчально-виховного процесу [2].

Виходячи з цього, В. Беспалько пропонує узагальнену схему етапів розробки дидактичної технології. Перший етап — аналіз майбутньої діяльності. Другий етап — визначення змісту навчання на кожній сходинці: сукупності навчальних предметів, змісту кожного навчального предмета з урахуванням вимог соціодогільності, діагностичної цілеспрямованості, ненадмірності, посиленості, науковості, систематичності та ін. Третій етап — перевірка міри навантаження і розрахунок необхідного часу на навчання при заданому способі побудови дидактичного процесу. Четвертий етап — вибір організаційних форм навчання, найбільш сприятливих для організації визначеного дидактичного процесу. П'ятий етап — підготовка матеріалів для мотивації дидактичного процесу за певними темами і конкретними заняттями і включення їх в раніше сформульований зміст навчальних предметів. Шостий етап — розробка системи навчальних вправ і включення їх в змістовний контекст навчальних посібників. Сьомий етап — розробка матеріалів для об'єктивного контролю за якістю засвоєння знань і дій, відповідно до цілей навчання і критеріїв оцінки в міру засвоєння. Восьмий етап — розробка структури і змісту навчальних занять, спрямованих на ефективне вирішення освітніх і виховних завдань, планування занять і самостійної роботи. Дев'ятий етап — апробація проекту на практиці і його корекція [2].

Найповніше визначення технології навчання дано в роботі А. Алексюка, А. Аюрзанайна, П. Підкасистого, В. Козакова та інших «Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання» [1]. На їх думку, технологія навчання — «...є прикладна ди-

дактика. Вона реалізує ідеальний процес навчання в конкретних умовах педагогічної практики, відбиває реальну діяльність, викладання і навчання. Технологія навчання — це теорія використання прийомів, засобів і способів організації навчальної діяльності у вузі» [1].

Чітке розуміння і визначення технології навчання дозволяє визначити зміст і суть поняття «інноваційні технології навчання». Нововведення, або інновації, характерні для будь-якої професійної діяльності людини, у тому числі і педагогічної. Інновації самі по собі не виникають, вони є результатом наукового пошуку, передового педагогічного досвіду керівників навчальних закладів і окремих педагогів.

Поняття «інновація» означає нововведення, новизну, зміну; інновація як засіб і процес передбачає введення чого-небудь нового. Стосовно педагогічного процесу вищої школи інновація означає введення нового в цілі, зміст, методи і форми навчання, організацію спільної діяльності викладача і студентів.

Розглядаючи парадигми технологій навчання і визнаючи наявність теоретичного аспекту цієї проблеми і необхідності її зв'язку з інноваційним підходом в організації навчання студента, ми намагалися визначити основні ознаки, властиві інноваційним технологіям навчання. В результаті аналізу нами виведена система ознак, що визначають інноваційні технології.

Розглянемо кожну ознаку, що визначає інноваційні технології навчання окремо.

1. Основною ознакою, що визначає інноваційні технології навчання, виступає новизна. Новизна визначає інноваційну спрямованість усієї діяльності студентів і викладачів. Виділяють декілька рівнів новизни: абсолютна; локально-абсолютна; умовна; суб'єктивна, тобто для одного це може бути дійсно нове, для іншого воно таким може не бути. Важливими особливостями новизни в процесі навчання мають бути результативність і можливість творчого застосування інновацій в масовому досвіді. Результативність як критерій новизни означає певну стійкість позитивних результатів в діяльності викладача. Технологічність у вимірі, спостережливість і фіксація результатів, односторонність в розумінні і викладі роблять цей критерій необхідним в оцінці значущості нових прийомів і способів навчання. Можливість творчого застосування інновацій в масовому досвіді розглядається як критерій оцінки педагогічних інновацій. Насправді, якщо цінна педагогічна ідея або технологія залишається в рамках вузького, обмеженого застосування, обумовленого особливостями і складністю технічного забезпечення або специфікою діяльності викладача, то навряд чи в такому випадку ми можемо говорити про педагогічне нововведення.

2. Демократизм міжособистісних стосунків. Демократизм — одна з провідних ознак, що визначає інноваційні технології навчання. І охоплює всі структурні компоненти процесу на-

вчання: цільовий, споживацько-мотиваційний, змістовний, діяльнісно-операційний, емоційно-вольовий, контрольно-регулюючий та оцінно-результативний. Демократизм міжособистісних стосунків припускає не прямий вплив викладача на студентів, а співпрацю з ними, як установку на взаємодію між викладачем і студентами, так і між студентами в процесі їх спільної навчальної діяльності і спілкування.

3. Діалогізм педагогічної взаємодії. Діалогізм педагогічної взаємодії є однією з істотних ознак, що визначають інноваційні технології навчання. Діалогізм припускає підвищення рівня особистої активності як студентів, так і викладачів, розгляду навчання як процесу співпраці і спілкування «викладача-студента», «студента-студента», «студента-студентської групи» та ін. При діалогізації педагогічної взаємодії спостерігаються зміни в характері вербальної і невербальної взаємодії між студентами. Формується орієнтація на облік позицій окремої особи.

4. Альтруїзм внутрішньогрупових стосунків. Психологічний словник альтруїзм визначає як систему ціннісних орієнтацій особистості, в якій центральним мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини або соціальної спільноти. Альтруїзм стосунків припускає прагнення відчувати іншого як самого себе, вміння ставати на його позицію, розуміти внутрішній світ іншої людини і сприймати його проблеми і переживання, здатність проникати у внутрішній світ іншої людини (перцептивні здібності).

5. Самоорганізація процесу пізнавальної діяльності.

Надання студенту необхідного простору самоорганізації в навчальному процесі забезпечує найбільшу для нього успішність у пізнавальній діяльності. Самоорганізація процесу навчально-пізнавальної діяльності є по суті адаптацією змісту освіти до деяких особливостей навчаючого: особливостям його розумової діяльності, пізнавальним інтересам, схильностям і здібностям.

6. Самоврядування в навчанні.

Викладач передає студентам частину управлінських функцій, і студент сам керує процесом навчання. І ми переходимо до розгляду навчання як процесу управління, в якому студент є об'єктом управління, а викладач є суб'єктом управління, до системи, при якій і викладачеві, і студентіві забезпечується статус суб'єкта.

7. Самоконтроль і самооцінка результатів пізнавальної діяльності. Самоконтроль і самооцінка результатів пізнавальної діяльності виступає, з одного боку, як найважливіший спосіб саморегуляції студента відповідно до свідомо поставлених цілей, з іншого боку, саморегулювання виражається в тому, що на основі самоконтролю і самооцінки студент сам намагається організувати свою пізнавальну діяльність. Самоконтроль грає найважливішу роль у спра-

ві виховання таких якостей особистості майбутнього вчителя, які дозволяють досягти планованості, дисциплінованості, свідомості, ініціативності і результативності в навчанні.

Очевидний тісний взаємозв'язок усіх семи ознак, що визначають інноваційні технології навчання. Усі вони слугують самоактуалізації (актуалізації власного «Я») особистості студента, реалізації його здібностей, формують його творчу індивідуальність. При цьому реалізація однієї з цих ознак неможлива без реалізації всіх інших.

Література

1. Алексюк А. М. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : [навч. посіб.] / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн П. І. Підкасистий, В. А. Козаков [та ін.]. — К. : ІСДО, 1993. — 336 с.
2. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. — М. : Педагогика, 1989. — 192 с.
3. Дмитрик И. С. Теоретические основы обучения будущих учителей педагогической технологии : дис. ... канд. пед. наук / И. С. Дмитрик. — К., 1989. — 183 с.

4. Інноваційні технології навчання української мови і літератури / уклад. О. І. Когут. — Тернопіль : АСТОН, 2005. — 204 с.

5. Национальная доктрина развития освіти України у XXI столітті // Педагогічна газета. — 2001. — Липень. — С. 4.

6. Чернилевский Д. В. Технология обучения в средней специальной школе : [учеб. пособие] / Д. В. Чернилевский. — К. : Выща шк., 1990. — 198 с.

7. Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования / Ф. Янушкевич ; пер. с пол. О. В. Долженко. — М. : Высш. шк., 1986. — 135 с.

Аннотація

В статье дается определение понятий «инновация», «инновационные педагогические технологии». Раскрыты основные требования, которым должна отвечать инновационная технология обучения.

Ключевые слова: инновация, педагогическая технология, инновационная педагогическая технология.

Summary

The determination of concepts “innovation”, “innovative pedagogical technologies” is given in the article. The basic requirements which innovative teaching's technology must answer are exposed.

Keywords: innovation, educational technology, innovative teaching technology.

Національне виховання

М. Т. БЕЗОТОСНИЙ,

канд. істор. наук, доцент кафедри філософії, психології та педагогіки
Полтавської державної аграрної академії

ДО ПИТАННЯ ПРО АРХЕТИПИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

У статті розглядаються питання щодо витоків української національної ідеї від найдавніших часів до проголошення України незалежною державою. На незаперечних фактах автор простежує еволюцію та етапи формування національної ідеї на наших землях.

Національна ідея (а в ній, насамперед, самостійність та соборність) в нашій державі повинна бути зведена до рангу державної політики, стати тим животворчим джерелом, яке здатне активізувати суспільну енергію, збудити і привести в рух приспані сили нації.

Аналіз витоків формування національної ідеї в Україні потрібно простежувати через площину становлення в нашій державі українського етносу, народності та нації. Україна є частиною природи, і етнос — народність — нація — категорія природня. Етноси проживають свій вік, зникають, з'являються інші, але злитися воедино не можуть. До розпаду радянської імперії найбільш поширеною була норманська теорія формування українського етносу. У подальшому Юрієм Шиловим була

розроблена індоіранська теорія походження українського етносу. У період античності греки проникли на всю сучасну територію України і здійснили вагомий внесок у формування українського етносу. Можна назвати ще й інші теорії. Проте, на нашу думку, найбільш вірогідною теорією походження українського етносу є трипільська. Ми споконвічно живимо на своїй рідній прабатьківській землі. Кочові племена скіфів, сарматів, гунів, антів та інших асимілювалися з місцевим населенням. Міграційні потоки, якими б потужними вони не були, суттєво не змінювали генофонд українського народу. Ми є корінним народом. У літописах ми знаходимо схвальні відгуки про наш край: «О світлая земля руська... Багата еси глибокими озерами, широкими ріками,

крутими горами, чистими дібровами, токмо доброю долею позабута...».

Українська народність виникла і формувалася на певній території, що отримала назву «Україна», мала регіонально-господарські зв'язки, етнічну мову, значні культурні здобутки. Назва Україна вперше зустрічається у літописах часів Київської Русі 1187 року. Проте у літописах того часу зустрічаються і такі назви: Чернігівська Україна, Сіверська (Новгород-Сіверська) Україна, Київська Україна. До речі, назва Україна вживалась в російських і білоруських землях — Рязанська Україна, Ростовська Україна, Полоцька Україна, Залеська Україна. Русь — це лише давня назва України. З кінця XII століття Руссю починають називати і Західну Україну. «Україна» — більш молода назва Русі. У ті часи, коли Москва входила до складу Чернігівського князівства, вона перебувала на околицях держави Київська Русь, і в ту її частину чернігівські князі їздили на полювання. Навіть відверто московоцентристський історик Л. Гумільов засвідчував, що не тільки окремі топоніми російських обширів мають стародавній родовід, а й сама Московія-Росія до свого перетворення на значну державу була по суті вторинним утвором, підпорядкованим українському народу і у XVIII столітті навіть хотіла перенести в Україну свою столицю, тобто ближче до центру цивілізації¹. Отже українство ще в середньовічні часи як спільнота вже існувало, формувало свою державу, народність, націю і українську національну ідею.

З виникненням першої української держави, Київської Русі, формується мова й культура місцевих жителів. В той же час ми бачимо реально усвідомлену мету великих князів не тільки через оволодіння всіма перевагами дуже високо розвинутої візантійської культури, але й шляхом одночасного зближення з духовно багатим заходом зробити Київ вагомим самостійним осередком культурного суспільства. Староукраїнська, вірніше середньовічна українська держава, була знищена як раз тоді, коли «золотоверхий» Київ уже розпочав будівництво Золотоверхої Святині духовності та витоки української національної ідеї і нації.

Важливу роль у формуванні української національної ідеї відіграв період козацько-гетьманського етапу української історії. Козацтво продовжило традиції дружин київських князів X—XIII століття. Запорізький військоволицарський Орден України є продовженням загальноєвропейських традицій. В Європі українців називали «козацькою нацією», а Україну «країною козаків». Образ козака Мамай так само популярний в Україні, як образ Будди на Сході. Суть козака-лицаря — священний героїзм у захисті рідного краю, відсутність страху перед фізичною смертю. Козацтво засновувалося на

чітких принципах: православна віра як єдність усіх побратимів між собою та з Господом; честь і порядок — підпорядкування спільним правилам; безпосередня демократія як єдина влада — віче визначало, що робити, обирало осіб для виконання і судило; ідея вольності; крім того, козацтво мало свою територію і ряд інших ознак, котрі чітко вказують, що на наших теренах існувала козацька держава.

Найбільший прояв української національної ідеї і державності в Запорізькій Січі було реалізовано за часів кошових отаманів Івана Сірка та Петра Калнишевського. Це були славні лицарі і патріоти української державності. Вони проявили себе далекоглядними державними, політичними і військовими діячами, досвідченими дипломатами. Велику роль вони відіграли в створенні економічної бази козацької республіки. Наприклад, завдяки Петру Калнишевському в дикому степу з'являються хутори і села, зростає значущість Запорізької Січі. Володіння цієї «держави», чи «вольності», займали велику територію, на якій знаходилися 45 сіл і 1600 хуторів². Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний заклав міцний державний фундамент, який міг би сприяти отриманню Україною незалежності. Він добився від польського короля Сигізмунда III свободи віросповідання в Україні і визнання Польщею судової та адміністративної автономії нашої країни. Польща розширила козацьку територію і збільшила кількість українського війська. Проповідником української національної ідеї в кінці XVI — початку XVII століття можна назвати і Івана Вишенського. Він був великим патріотом України, стверджуючи, що свою землю слід перш за все зорати і засіяти, своє зерно зібрати, свої джерела відкопати й розчисити. Ми повинні самі визволити себе від пут світської неволі. В цих словах зосереджується великий зміст і повага до України. Братські школи, започатковані в кінці XVI — початку XVIII століття на західноукраїнських землях і по всій Україні, стали оплотом у вихованні української національної ідеї. В них також зароджувалася ідея визвольної війни — майбутньої Хмельниччини.

Українська аристократія в середині XVI століття приймає, на жаль, католицьку віру і в більшості своїй ополячується. З неї виростає нова соціальна верства — українська шляхта. У національно-визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького вона не була на його боці, тобто козаки воювали і проти української шляхти. Українська шляхта втратила позицію української національної еліти, і в цьому була трагедія українського народу. Козацтво без української інтелігенції не могло в ті часи сформувані українську національну ідею, а без неї неможливо будувати незалежну державу. Ополячення української інтелігенції в ті часи,

¹ Гумилёв Л. Древняя Русь и Великая степь / Л. Гумилёв. — М., 1989. — С. 557, 684.

² Фомин А. Последний чародей Запорожской Сечи // ВВ. — 2009. — 29 апр.

а в подальшому повна русифікація української еліти, — головна причина тих негараздів, які були характерні в період розбудови української незалежної держави в XVI—XX столітті. Якщо ополячення українців не знищувало в них потяг до української мови і культури, то повна русифікація на наших територіях в XIX—XX столітті спричинила втрату поваги до всього українського. У таких умовах будувати незалежну українську державу дуже складно. В екранізованій картині Миколи Машенка «Богдан-Зиновій Хмельницький» з вуст гетьмана Війська Запорізького пролунали пророчі слова: «Нікому не під силу знищити український народ, окрім його самого!».

Українську національну ідею сповідували козацькі отамани Гордієнко та Калнишевський. Перед самою своєю смертю останній кошовий отаман Запорізького війська Петро Калнишевський на Соловках почув слова молодого юнака з Полтавщини³:

— Звідки ти, нещасливий? — спитав Калнишевський.

— Нещасливий той, хто боїться страждати за Батьківщину, — почув той самий молодий голос Калнишевський, — я з Полтавщини, пане кошовий отамане!

— Пам'ятають... Пам'ятають! — схлипнув Калнишевський, і, впадши на землю, відійшов у другий світ...⁴

Навіть в XIX—XX столітті, періоді бездержавності, формувалася українська національна ідея. Після подій 1812 року в українських селах ще ходили чутки про те, що Наполеон хотів звільнити селян від кріпацтва й обіцяв визволити Україну. XIX століття увійшло в історію як «епоха національностей» (хоч не до всіх національностей воно повернулося ликом). На зміну феодально-династичному принципу в Європі приходить ідея національної держави, національного самовизначення, що змінило обличчя Старого і Нового світу. У повітрі витає «дух нації».

Славнозвісна «руська трійця» — Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький в 1837 році видали знамениту «Русалку Дністрову» і цим сповістили про початок національного відродження західноукраїнських земель.

Взірцем української національної ідеї є твори Тараса Шевченка, особливо його «Заповіт» («Як умру, то поховайте...»). Написав його Шевченко на полтавській землі в м. Переяславі 25 грудня 1845 року. Увесь зміст «Заповіту» просякнутий глибокою любов'ю Тараса Шевченка до України (поховати його обов'язково на «Вкраїні милій»), її людей та природи (до Дніпра, ланів широкополіх), а також великим жалем і співчуттям до закріпаченого народу.

³ Молодий юнак — Павло Василенко.

⁴ Іваничук Р. Журавлиний крик / Р. Іваничук. — К. : Таст-М, 2001. — С. 379.

У 1862 році було зроблено перші переклади «Заповіту» з української на російську і польську мови. Відтоді й з'явилося близько 500 його перекладів на 147 мовах народів світу.

Про надзвичайну популярність Шевченкового «Заповіту» свідчить і той факт, що його ідеї та образи отримали широке відображення у фольклорі.

Витоки української національної ідеї ми знаходимо в «Кобзарі» Шевченка та інших відомих його творах. У Шевченковій «Катерині» світ українського села ще не підвладний Московщині й органічно відкидає її. У поемі «Гайдамаки» повстання Коліївщини представлено як вибух народної помсти за грабівництво й знущання, за соціальний, національний і релігійний гніт. У поемі «Сон» пролунав виклик поета могутній, але не здатній відстояти перед судом розуму імперії. У поемі «Марія» змальовано образ відродженої правди, потоптаної можновладцями. Україна зраджена і покинута панством, але вічно жива і не зраджувана в душі народу.

Шевченко — хрещений батько українського націоналізму як ідеології національного визволення. Від Шевченка починається новий етап української історії, української світоглядної думки.

На початку XX століття у викладі Дмитра Донцова Шевченко постає кращим носієм національності, державної ідеології, незламним лідером-трибуном, який закликає до безжалісної розправи не тільки з ворогом, супостатом, а й зі своїми нікчемними й запрованими земляками. З допомогою Шевченка національна ідея промовляла чистим голосом поезії, потрапляючи безпосередньо до серця простого українського селянина та робітника.

Леся Українка продовжила розвивати ідеї Шевченка про національне визволення.

Народ наш, мов дитя сягає зроду,
Немов світа-сонця не видав.
За ворогів іде в огонь і воду,
Катам своїх поводирів віддав...

Національно-патріотичним пафосом пронизана її поема «Пісня про волю». Сутність української національної ідеї Леся Українка розкриває у драматичній поемі «Вавилонський полон», в якій молодий пророк, співець Єлезар, зрозумівши, що не може «мовою чужою» співати завойовникам-чужинцям, повертається з Вавилону, тодішньої, сказали б ми, столиці світу, до свого народу.

Твердо і послідовно захищала Леся Українка гідність свого народу, до останнього свого подиху була серед тих, хто невтомно і невсипущо розорював перелogi й обробляв культурну національно-визвольну ниву. Свого часу визначна патріотка України Леся Українка стверджувала: «Хто визволиться сам — той вільний буде».

Важливу роль у формуванні української національної ідеї в кінці XIX — початку XX століття

відіграв визначний педагог, мовознавець, фольклорист, громадсько-політичний діяч Борис Грінченко. Він пропагував ідеологію народолюбства, войовничого націоналізму, дбав про інтереси української нації, нації без класів, про націоналістичну ідеологію.

Геніальну акторку України Марію Заньковецьку ще в кінці XIX — на початку XX століття намагалися заманити кращі театри Москви. «Наша Україна занадто бідна, щоб її можна було покинути. Я занадто люблю її, мою Україну, і її театр, щоб прийняти таку пропозицію», — відповідала вона на спокусливі пропозиції. Заньковецьку вмовляв перейти на російську сцену і Чехов. «Я соромила його, що він, сам українець, підмовляє мене до зради. Журила, що не пише на рідній мові... Обіцяв написати п'єсу, в якій буде для мене роль українською».

На початку XX століття у невідворотність близького незалежнення України вірило буквально кілька десятків інтелектуалів. Серед них слід відзначити активних пропагандистів української національної ідеї Юліана Бачинського, Левка Мацієвича, Миколу Міхновського, Івана Франка. Певні витoki української національної ідеї в цей період ми простежуємо і в південно-східному регіоні України. Українці стояли у витоків заснування міста Одеси. Американська дослідниця Патриція Герлігі у своїй книжці «Одеса. Історія міста, 1794—1914» стверджує, що в основі одеського розквіту завжди лежала українська пшениця. Якби не вона, то й ніколи б не було ні «перлини біля моря», ні сотні тисяч єврейських комерсантів, ні Пушкіна з Бабелем та Ільфа з Петровим. Північне узбережжя Чорного моря завжди було, в першу чергу, ринком зерна. До того ж умови тут були справді найкращими. Хаджибейська гавань зручна і глибока, сюди могли заходити навіть великі кораблі. М'який клімат не давав можливості їй замерзати. Тож переважну частину року вона була судноплавна. Українська пшениця годувала не тільки селянина, а й місто. Тож феномен міста, яке розвивалося найшвидшими у XIX столітті темпами, зобов'язаний одному чиннику — виходу українського зерна на західний ринок.

У 1881 році вирощенням зерна в українському степу було охоплено 93 % усіх засіяних земель⁵.

Проте російський уряд не вкладав гроші в осучаснення порту, в будівництво доріг та механізацію сільського господарства. Собівартість зерна зростає, і воно стає неконкурентоздатним. Україна втрачає лідерство на світовому ринку зерна, а разом з нею занепадає Одеса. Російські можновладці ненавиділи її неросійський характер, західний спосіб життя, політичний лібералізм та комерційну жилку. Від-

сталість Росії тягла за собою й занепад цього квітучого порту, тобто занепад міста відбувся ще в царській Росії. За переписом 1897 р. українців в Одесі було в межах десяти відсотків. Через півстоліття українців у місті вже понад 40 %, нині — 64 %⁶.

У листопаді 1917 року Центральна Рада проголосила автономну Українську Народну Республіку, а 22 січня 1918 року — її незалежність. Проголошена в 1917 році Українська Народна Республіка в жорстокій громадянській війні, розв'язаній більшовиками під проводом Леніна, була знищена. Тисячі українців загинули в цій боротьбі. Встановивши свою владу в Україні, вірні учні Леніна продовжували нищити все українське, а носіїв національної ідеї розстрілювали та відправляли в створені за проектом Леніна Соловецькі табори.

Національна українська революція у лютому 1917 року застала одного з найвідоміших кобзарів Івана Кучугуру-Кучеренка енергійним, життєрадісним співцем, який радо прийняв велику весну народів. Кобзар подався до Чорноморсько-Кубанських країв, де подорожував за молодих літ. Там по школах давав концерти і організував близько 200 осередків «Просвіти». Співець став цілим фронтом Української Центральної Ради та Української Народної Республіки. Творче тріо (кобзар Кучеренко, артист-декламатор Петро Цимбал і Кость Даниленко з рефератом «Про самостійну Українську Державу») мандрувало Україною, збираючи кошти у фонд українських національних установчих зборів в Києві. Кобзаря Кучеренка Центральна Рада іменує національним артистом УНР⁷.

Для України постать Івана Кучугури-Кучеренка є знаковою: уособлює трагічну долю українських народних співців — проповідників української національної ідеї, кобзарів, лірників і стихівників, які за часів тоталітаризму переслідувалися і фізично винищувалися карними органами. Про незламність благовісника свідчить те, що за вироком особливої трійки від 24 листопада 1937 року І. Кучугуру-Кучеренка розстріляли. Поховано кобзаря в братській могилі Польського меморіального цвинтаря неподалік Харкова. В селі Мерефа Краснокутського району Харківської області з нагоди його 130-річчя встановлено меморіальну дошку.

Вагому роль у формуванні української національної ідеї в буремні роки національно-визвольних змагань 1917—1921 рр. відіграли українські військові формування і моряки Чорноморського флоту. Ще в 1917 році на кораблях Чорноморського флоту були підняті українські прапори. У своїй заяві моряки міноносця «Завидний» писали: «Не спустимо піднятий нами національний український пра-

⁵ Гаврош О. Український міф Одеси // Україна молода. — 2008. — 3 жовт.

⁶ Гаврош О. З українським патріотизмом в Одесі все гаразд // Україна молода. — 2008. — 20 верес.

⁷ Мішалов В. Діяч із бандурою // Україна молода. — 2008. — 8 лип.

пор до тих пір, поки живе і існує наш міноносець «Завидний». 29 квітня 1918 року, коли за наказом командувача Чорноморського флоту майже всі кораблі і установи флоту підняли український прапор, рівно о 15.00 на штабному кораблі «Георгій Победоносець» подали сигнал: «Вступив в командування українським Чорноморським флотом», а через годину наказ: «Флоту підняти Український прапор!». На той час Чорноморський флот нараховував до 4 сотень кораблів різного типу. Українці становили від 75 до 95 % із майже 50 тисяч особового складу Чорноморського флоту. Таким чином усі головні сили Чорноморського флоту в Севастопольській фортеці, гирлі Дунаю, Одесі, Миколаєві, Херсоні, Очакові, Євпаторії, Феодосії та Керчі, піднявши синьо-жовті прапори Української держави, проголосили владу Української Народної Республіки в усьому причорноморському регіоні. Їх підтримало населення приморських міст⁸. З приходом до влади в Україні Павла Скоропадського і проголошення гетьманського управління демократичні сили відчували певну розгубленість і почали вести з ним боротьбу. Єдиного національно-патріотичного потоку з іноземними інтервентами не було створено. А фактор підняття Чорноморським флотом 29 квітня 1918 року українських прапорів не був використаний в боротьбі за незалежність України.

Радянська Росія розпочала відкриту інтервенцію. 29 січня 1918 року біля залізничної станції Крути українські вояки вступили в бій з більшовицькими загарбниками та їхніми помічниками, що рвалися до Києва. Вперше після 1709 року, через 209 років, українці обстоювали власне право бути вільними. Не випрошували для себе свободи у поневолювачів, а здобували її в безкомпромісній боротьбі. Супротивника було затримано. За кілька тижнів після бою під Крутами Михайло Грушевський писав: «Недаремно пролилася кров тисяч українських інтелігентів та молоді, коли вона принесла духовне визволення від найтяжчого і найшкідливішого московського ярма: добровільно прийнятого духовного закріпачення!». Потрібно терміново перенести День захисника Вітчизни на 29 січня, а 23 лютого відзначати День ветерана.

Після битви під Крутами на Чернігівщині майже кожен населений пункт Київщини виступив проти окупаційної більшовицької навали на Україну. На початку лютого 1919 року командир Вороньківської козацької сотні Іван Черпак зайняв з козаками і односельцями оборону на лівому березі річки Трубіж, щоб хоч на декілька днів зупинити хід червоних військ до Києва, поки звідти евакуюють на захід українські установи. Бій відбувся 4–5 лютого 1919 року на території нинішнього Баришівського району

біля залізничного моста через річку Трубіж. У битві брали участь також Бориспільська і Баришівська сотні. Оборонці проявляли велику мужність і відвагу в бою з більшовицькими загарбниками і на деякий час зупинили червоноармійських поневолювачів Києва⁹.

22 січня 1919 року Універсалом Директорія відновила Українську Народну Республіку і сповістила про об'єднання Заходу і Сходу України. Зауважимо, що восени 1918 — на початку 1919 року рішення про входження до складу Української держави висловили наддніпрянці, слобожанці та галичани. Такі рішення були ухвалені представницькими органами Криму, Кубані, Буковини та Закарпаття. Після Акту Злуки 22 січня 1919 року соборність України стала реальністю — поки що не в сенсі прагматично-політичному, а в сенсі духовно-символічному.

Однією з причин, чому Українська держава зазнала тимчасової поразки на початку ХХ століття було те, що широкі верстви населення повірили в солодкі обіцянки більшовиків. Це обернулось смертю мільйонів українців, які мріяли про Українську державу і незалежність. Революції не мають в собі творчого начала, а є лише голим запереченням минулого. Вони продукт рабської свідомості. Наша історія нас нічому не вчить. Тут доречно згадати слова Симона Петлюри — нашого Великого земляка: «Зовнішній ворог був би нам не страшний, коли б ми перемогли ворога внутрішнього, незгоду між собою, та мали б більше почуття відповідальності перед Україною»¹⁰.

Навіть і в страшні 20–30-ті роки більшовицького режиму і спричиненими страшними ранами українське суспільство існувало і потроху загоювало виразки. І все це здійснювалося завдяки певним функціям духовності українства і супротиву сталінському режиму. Приклад в цьому показували представники української інтелігенції М. Хвильовий, О. Шумський, М. Волобуєв, М. Скрипник та багато інших.

Нинішня комуністична міфологія стверджує, що Донбас завжди був їхньою, так би мовити «Канонічною» територією. В одному лише Сватівському районі Донбасу після розкуркулювання і чисток 1929–1930 років залишилося аж 232 петлюрівці. Чи справді ці люди воювали в армії УНР, чи працювали в якихось її державних структурах — сказати важко, але достовірно, що це були україномовні громадяни, які були прибічниками української самостійності. На теренах Луганщини серед «просто» куркульських гідне місце посідають і суто українські. Наприклад, у Білолуцькому районі (нині це територія Новопсковського району) ГПУ виявило «контрреволюційну повстанську організацію молоді і сільського вчителства «Брат-

⁹ Ковальчук А. Бій на рубежі // Україна молода. — 2009. — 4 лют.

¹⁰ Бондаренко І. Чому наша історія нічому не вчить // Україна молода. — 2008. — 5 груд.

⁸ Снігур О. Флоту підняти український прапор! // Україна молода. — 2009. — 30 квіт.

ство визволення гнобленого народу України». Організація начислювала всього 16 осіб. Але ж це не маленький район. А неподалік, у Біловодському, діяла якась «спілка визволення студентів» (цікаво, що в російському тексті назва організації надрукована українською мовою)¹¹.

Реалії історії 1932–1933 років жахнули світ і через 75 років. Уряди і парламенти почали визнавати нечуваний злочин геноциду, здійснений проти української нації не тільки голодом. У 1937 році не вистачало паперу для вироків та куль, щоб ці вирoki виконувати. Ще й досі не знаємо, де знайшли вічний спочинок визначні українські письменники, актори, митці, інженери. Словом, інтелігенція. Та, що її називають сіллю землі. Справжня українська еліта, тотальне знищення якої було сплановано і продумано.

Проголошення в грудні 1938 року Закарпатської України стає для цієї гірської землі домінуючою. До Хуста були звернуті погляди українців всього світу. Сюди приїжджають Олександр Олесь та Микола Аркас, Роман Шухевич та Олег Ольжич. Тисячі галичан нелегально переходять кордон, аби будувати Україну за Карпатами. Карпатська Україна була спалахом падаючої зірки. Доля її була вирішена Гітлером і Сталіним. Але без Карпатської України ніколи б не настало входження цього краю до складу України. У 1939 продовження програми геноциду українців розпочалося і на західноукраїнських землях. Не врятувалися навіть члени КПЗУ.

Важливе значення у формуванні національної ідеї у 20–30-ті роки мала філософсько-етична праця Володимира Винниченка «Конкордизм» про шляхи досягнення гармонії людини з іншими людьми, з природою і з самим собою, про порозуміння між політичними системами. Незважаючи на те, що вчений перебував за кордоном, праця була відома і на українських землях.

Вивчаючи історію Другої світової війни, ми мало говоримо про Києво-Полтавську битву влітку й восени 1941 року і про всі дії на Південно-Західному фронті в цей час. Солдати разом з цивільними людьми ціною власного життя відволікали на себе авіацію і танкову армаду Гудеріана з армії групи «Центр», зірвали гітлерівський бліцкриг й врятували від падіння Москву. Сталін забрав у Кирпоноса могутню армію Конєва, яка фактично вже вступила в бій, і танковий корпус генерала Рокосовського. Виконуючи волю Сталіна Ставка видала наказ № 0427 від 17 листопада 1941 року, відповідно до якого в тилу ворога на українських землях знищували все.

У роки Другої світової війни витоки української національної ідеї ми знаходимо в русі опору фашистському та московсько-більшовиць-

кому режиму. Запеклих ворогів українства завжди занепокоювало, що в незалежну Україну повертаються ті, які все життя боролися за її самостійність. Вони завжди ставили за мету відмежувати ОУН-УПА від українського народу, представити йому цю організацію злочинною. А тоді й можна буде нав'язати стару концепцію: ідея самостійності України не має перспективи, оскільки, мовляв, її носієм постійно виступала «злочинна» ОУН-УПА. Проте навіть в Донецькій області налічувалося близько тисячі членів ОУН. Загалом навколо себе вони об'єднали близько 10 тисяч чоловік, переважно «просвітян». У Слов'янську «Просвіта» в 1942 році налічувала 400 осіб. У Маріуполі за радянськими документами було 300 ОУНівців. Багатьох донецьких підпільників-оунівців стратили нацисти. Мешканець Донеччини Іван Кулик був одним з командирів УПА на Коломийщині (Івано-Франківська область). У кожній сотні УПА були українці-східняки. З 6 куренів (підрозділів УПА по 600–700 осіб) у Коломийській окрузі двома керували вихідці із Східної України¹². У Донбасі в роки війни підпілля очолював член ОУН (Бендери) Євген Стахів. Населення всіх регіонів України брало активну участь у підрозділах УПА в боротьбі з німецькими загарбниками. Українська Повстанська Армія — феномен, що попередив неприборкане прагнення до волі. Вояки УПА ніколи не воювали на чужій землі. Вони захищали від спалення свою хату, від згвалтування — своїх дружин і дочок, від розправи — своїх батька і матір. То була дійсно народна армія, яка боролася понад десять років після закінчення Другої світової війни, бо народ давав їй своїх синів, хліб і одяг, допомагав, попереджував про каральні акції. Де Голь шкодував, що не мав такої армії, як УПА, бо тоді б «фашистський чобіт ніколи не топтав землю Франції». ОУН-УПА — це період визвольних змагань за українську державність. Організації та створеній на її базі армії також був притаманний ряд ознак демократичного суспільства. Запорукою довгого існування українського підпілля був ексклюзивний і дуже жорсткий відбір членів, добра тактична та військова підготовка, суворе підпорядкування. Опорою цих структур також була православна віра, ідея власної незалежної держави, чіткий розподіл обов'язків, а головне — вміння думати.

Пробудження українського мислення, чітка і кожному зрозуміла державницька лінія — основа стратегії діяльності ОУН-УПА.

Після завершення війни і перемоги над фашизмом національно-патріотичні сили в Україні продовжували боротьбу за свою незалежність. Вони переходять в підпілля і ведуть інші бої — за душу народу, за повернення йому людської гідності, віри в себе. Саме

¹¹ Бублик М. Так склалося історично // Україна молода. — 2008. — 9 лип.

¹² Музиченко Я. Донбас із тризубом // Україна молода. — 2008. — 7 листоп.

культ героїки свого народу пробуджує і культивує вояцькі чесноти, сприяє формуванню патріотичних почуттів, виховує в людині найкращі риси — моральність, честь, гідність, вірність військовій справі. Всі ці чинники збройних формувань у роки Другої світової війни за незалежну Україну актуальні і повчальні для сучасної армії нашої держави.

Ми повинні неупереджено розглядати питання участі українців в іноземних арміях у боротьбі за свою незалежність. Перший рік і дев'ять місяців після приєднання Західної України напередодні війни до СРСР показав, що «червоні» визволителі галичанам видавалися страшнішими від «коричневих» окупантів. І на цій мотивації створюється дивізія «Галичина». На заклик лідера національно-визвольного руху Володимира Кубійовича 28 квітня 1943 року 84 тисячі молодих галичан відгукнулися і вступили в цю дивізію, щоб разом з німцями отримати українську незалежну державу в боротьбі з московським більшовизмом. Цю ідею не підтримала навіть бандерівська ОУН, оскільки вона на той час розраховувала винятково на власні — українські сили і боролися за самостійну Україну на два фронти — з московським більшовизмом і німецьким нацизмом. На наш погляд, і дивізія «Галичина», і батальйони «Нахтігаль» та «Роланд», з одного боку, і вояки ОУН і УПА — з іншого, вели національно-визвольну боротьбу з окупантами на своїй рідній землі і внесли вагомий внесок у формування української національної ідеї.

Для розуміння сутності української національної ідеї нам потрібно усвідомити моральну домінуючу нашої ментальності, знання нашої історії. Ми не знаємо, якою трагедією для України була Перша світова війна, які погроми влаштувала російська армія в ті часи на нашій землі. Час зупинитись в пропаганді патріотичних гасел про Другу світову війну і зрозуміти реалії. Жодна армія землі не зазнала таких ганебних та катастрофічних втрат, як Червона Армія. Якою ціною нам далась та перемога... Тема Українського національного опору 1917 року та історія Української повстанської армії ще не знайшли достатнього осмислення в свідомості громадян України. Ще багато політиків і можновладців України не визнають Голодомор 1932—1933 років геноцидом до українського народу. Найгірше в розумінні сутності української національної ідеї — це незнання та замовчування історії.

Щоб запламувати українську національну ідею, радянське керівництво в Москві в кінці 40-х років у 2-му Головному управлінні МДБ СРСР (контррозвідка) створило відділ 2-Н як координаційно-кураторський підрозділ боротьби з націоналізмом. Пекельні лови провідників української національної ідеї почалися не на життя, а на смерть.

Вагомий внесок у формування української національної ідеї було здійснено в усіх регіонах

України у післявоєнний період. Навіть Донбас показував приклад високої національної свідомості. У 1948 році в цьому регіоні було засновано товариство «Друзі українського народу», про яке не згадується в академічних виданнях, воно випускало рукописний журнал «Клич народу». У 1956 році в місті Сніжне був організований «Союз борців за визволення України». За прикладом бандерівців хлопці збирали зброю, розповсюджували листівки, малювали великі плакати «Геть Московську окупацію!», «Хай живе самостійна Україна!», розвішували їх у людних місцях. Можна назвати багато інших прикладів національно-визвольного руху на Донеччині у післявоєнний період¹³.

«Генераторами» української національної ідеї були поети і письменники «шестидесятники» Василь Стус, Василь Симоненко, Ліна Костенко, Євген Сверстюк, Микола Холодний, Іван Дзюба та багато інших. Своєю творчістю вони мотивували потяг українського народу до своєї незалежності.

Після системного державного терору і голодомору — геноциду в жахливу сталінську добу, після тотальної советизації (читай русифікації) всіх сфер життя, після колосальних заборон, вбивств, утисків протягом десятиліть української інтелігенції та української культурної спадщини нація не тільки зберегла мову, культурно-мистецькі традиції, морально-духовні коди, а й виявилася спроможною до нового державобудування, до моральної гармонії в суспільстві і започаткувала широкомасштабні процеси національного відродження.

Ми повинні чітко усвідомити, яку державу будемо. Задумуючись над тим, чому в Україні на сучасному етапі так повільно впроваджується українська національна ідея, відповідь я знайшов у Михайла Грушевського, який колись сказав дуже правдиву фразу: «Біда України полягає в тому, що нею керують ті, кому вона насправді не потрібна».

За роки правління в Україні комуністичного режиму люди, які висловлювали свою думку, були знищені, а із свідомості були стерті будь-які генетичні корені. Українці й досі достеменно не можуть пов'язати себе з історичною пам'яттю, підключитися до генератора одвічних українських цінностей.

Українець нарешті повинен почати думати, чому події сьогодні відбуваються так, а не інакше, критично мислити, співставляти інформацію з різних джерел, а не лише всмоктувати весь той бруд, який ллється з неукраїнських засобів масової інформації. Живучи в центрі Європи, ми повинні наслідувати свою українську національну ідею, шанувати центральноєвропейські цінності і займати гідне місце в світі.

¹³ Музиченко Я. Донбас із Триzubом // Україна молоді. — 2008. — 7 листоп.

Н. Ю. ПОПОВА,

канд. пед. наук, преподаватель Симферопольского Инженерно-педагогического колледжа.

МОДЕЛЬ ОРГАНИЗАЦИИ ПОЛОВОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В СОВРЕМЕННОМ ДОШКОЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

Статья посвящена проблеме полового воспитания детей старшего дошкольного возраста. В ней дается определение понятию «половое воспитание детей старшего дошкольного возраста» и описание экспериментальной модели реализации педагогических условий полового воспитания старших дошкольников.

Ключевые слова: половое воспитание, половая воспитанность, экспериментальная модель, дети старшего дошкольного возраста.

Социальные и культурные реалии современного социума разрушают традиционные представления о жизненных ценностях, стереотипах мужского и женского поведения, которые влияют на создание ребенком собственного образа «Я». Это актуализирует потребность общества в ориентации системы образования, начиная от дошкольного звена, на поиски новых подходов к воспитанию детей как представителей определенного пола.

В условиях современного дошкольного учреждения реализация данной потребности становится возможной благодаря целенаправленной организации полового воспитания дошкольников. Следует отметить, что наиболее продуктивным в отношении сознательного усвоения полоролевых моделей поведения является именно старший дошкольный возраст, так как этот возрастной период знаменуется возникновением эмоциональной оценки себя и другого как представителя определенного пола. Данная оценка строится на основе сформированной у дошкольника системы представлений о внешности, личностных качествах, поведенческих характеристиках, свойственных обобщенным образам «настоящего мальчика (мужчины)», «настоящей девочки (женщины)». Кроме того, соотнесение переживания себя как представителя пола с определенным полоролевым поведением позволяет детям не только понять и осознать разницу между поведением, характерными особенностями общения мужчин и женщин, мальчиков и девочек, но и сформировать определенную систему отношений со средой и людьми своего и противоположного пола. (В. Абраменкова, А. Богуш, Т. Говорун, О. Кикинежди, Е. Кононко, Е. Кудрявцева, В. Луценко, А. Палий, Л. Попова, Н. Радина, Т. Репина, Т. Хризман, Л. Штылева и другие).

Цель статьи — выявление основных подходов к разработке модели организации полового воспитания в современном дошкольном учреждении и выявление сущности ее основных этапов.

Опираясь на научные исследования ученых, которые рассматривали те или иные аспекты формирования полового самосознания, организации полового воспитания в целом (В. Абраменкова, Д. Колесов, И. Кон, В. Кравец и другие) и детей дошкольного возраста в частности (А. Богуш, Т. Говорун, О. Кикинежди, Е. Кононко, Е. Кудрявцева, Л. Олийник, Т. Репина и другие), мы предлагаем собственную программу полового воспитания детей старшего дошкольного возраста. Таким образом, целью статьи является обоснование модели организации полового воспитания детей старшего дошкольного возраста и описание процесса формирования половой воспитанности старших дошкольников в дошкольном учебном учреждении.

Половое воспитание детей старшего дошкольного возраста мы понимаем как целенаправленный процесс половозрастного становления детей, предполагающий овладение ими адекватной своему полу моделью поведения, формирование положительного отношения к себе как представителю определенного пола и представлений о нравственных нормах отношений между людьми разного пола в социуме.

Результатом полового воспитания детей старшего дошкольного возраста является половая воспитанность. Ее структуру определяют взаимосвязанные друг с другом компоненты: когнитивный, предполагающий освоение определенного круга знаний, формирование системы обобщенных образов и представлений индивида о себе как представителе определенного пола; наличие адекватных представлений о диапазоне ролей, обязанностей и норм мужественности и женственности в современном обществе; эмоционально-оценочный, связанный со степенью принятия ребенком своей половой принадлежности, оценкой им своих половых особенностей и качеств, стремлением (или его отсутствием) что-то изменить в них, а также с эмоциональной оценкой отношений к представителям своего и противоположного пола; поведенческий, предполагающий усвоение ребенком моделей полоролевого поведения, демонстрацию опыта

взаимодействия с людьми своего и противоположного пола в различных ситуациях. Вышеописанные компоненты половой воспитанности синтезируются в образе «Я» ребенка-дошкольника, который выступает как образ «Я — мужчина (мальчик) или «Я — женщина (девочка)». Анализ материалов исследований [1–6], тем

или иным образом касающихся проблемы пола и полового воспитания детей, позволил нам спроектировать экспериментальную модель реализации методики полового воспитания детей старшего дошкольного возраста, которая включает три основных этапа (см. рис. 1). Рассмотрим их более подробно.

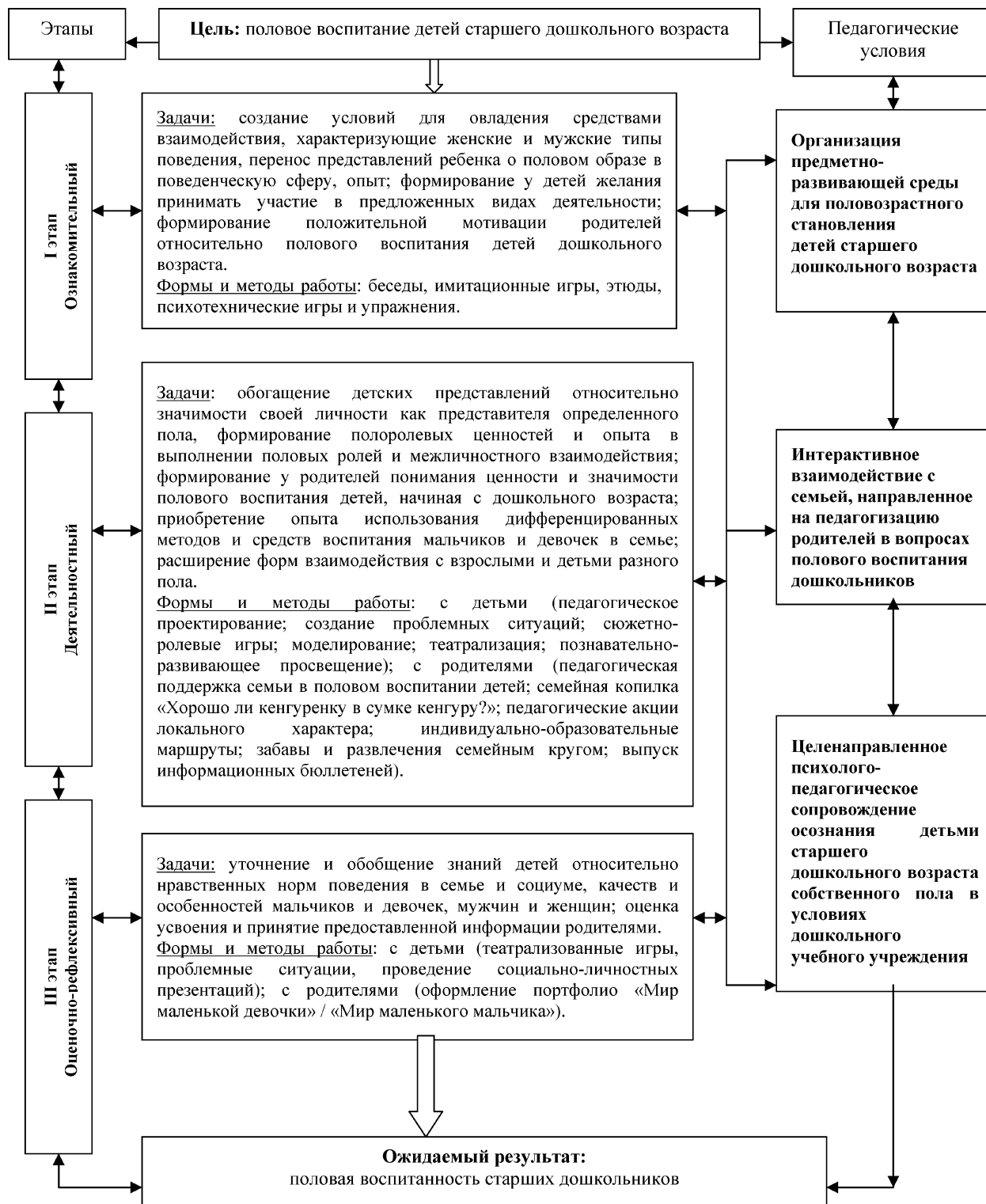

Рис. 1. Модель полового воспитания старших дошкольников

Ознакомительный этап предусматривает создание условий для овладения средствами взаимодействия, характеризующих женские и мужские типы поведения; перенос представлений ребенка о половом образе в поведенческую сферу, опыт; воспитание у детей желания принимать участие в предложенных видах деятельности; формирование положительной мотивации родителей относительно полового воспитания детей дошкольного возраста. В качестве основных форм и методов работы можно использовать беседы, имитационные игры, этюды, психотехнические игры и упражнения.

На деятельностном этапе осуществляется обогащение детских представлений относительно значимости своей личности как представителя определенного пола; формирование полоролевых ценностей и опыта в выполнении половых ролей и межличностного взаимодействия; расширение форм взаимодействия со взрослыми и детьми разного пола. Кроме того, деятельностный этап предполагает формирование у родителей понимания ценности и значимости полового воспитания детей, начиная с дошкольного возраста, приобретение ими опыта использования дифференцированных методов и средств воспитания мальчиков и девочек в семье.

Реализация поставленных задач может достигаться путем использования следующих форм и методов работы: с детьми (педагогическое проектирование; создание проблемных ситуаций; сюжетно-ролевые игры; моделирование; театрализация; познавательно-развивающее просвещение); с родителями (педагогическая поддержка семьи в половом воспитании детей; семейная копилка «Хорошо ли кенгуренку в сумке кенгуру?»; педагогические акции локального характера; индивидуально-образовательные маршруты; забавы и развлечения семейным кругом; выпуск информационных бюллетеней).

На третьем — оценочно-рефлексивном — этапе уточняются и обобщаются знания детей относительно нравственных норм поведения в семье и социуме, качеств и особенностей мальчиков и девочек, мужчин и женщин, а также осуществляется оценка усвоения и принятие родителями предоставленной информации. Основными формами и методами работы могут выступать: с детьми (театрализованные игры, проблемные ситуации, проведение социально-личностных презентаций); с родителями (оформление портфолио «Мир маленькой девочки» / «Мир маленького мальчика»).

Как видим, на каждом этапе в соответствии с поставленными задачами находят свое отражение три основные педагогические условия полового воспитания детей: организация предметно-развивающей среды для половозрастного становления детей старшего дошкольного возраста; интерактивное взаимодействие с семьей, направленное на педагогизацию родителей в

вопросах полового воспитания дошкольников; целенаправленное психолого-педагогическое сопровождение процесса осознания детьми старшего дошкольного возраста собственного пола в условиях дошкольного учебного учреждения, которые в совокупности позволили сформировать половую воспитанность детей старшего дошкольного возраста.

Из вышеперечисленных этапов экспериментальной модели именно второй этап, деятельностный, является стержневым в половом воспитании старших дошкольников. Поэтому остановимся на описании его содержания более подробно. В целом, деятельностный этап ориентирован на вхождение дошкольника как активной, осознающей и положительно принимающей себя и других личности в мир полоролевых отношений во всем их многообразии. Для реализации поставленной цели разработана система игр, игровых заданий, бесед, представленных в программе «Большие идеи для маленькой планеты мальчиков и девочек». Предлагаемый в ней рабочий материал позволит воспитателям в условиях дошкольного учебного учреждения не только организовывать специальные занятия, но и использовать игры, беседы, упражнения в свободное время после дневного сна, на прогулке и в других режимных моментах дня. При этом важно соблюдать логику предлагаемой работы по разделам, которая построена с учетом постепенного и последовательного включения детей в процесс осознания и положительного принятия ребенком себя как мальчика или девочки. Программа также предусматривает использование групповых (предполагают организацию совместного воспитания и обучения мальчиков и девочек) и подгрупповых (состав групп определяется половой принадлежностью детей или сходной задачей воспитания) форм педагогического взаимодействия.

Структура программы представлена 5 основными разделами: «Хочу с собой Я познакомиться», «Мир общения таких разных малышей», «Школа будущих мам и пап», «Играем и развиваемся вместе», «Тайны и загадки маленьких хохотушек и забияк». Каждый раздел имеет несколько подразделов, которые конкретизируют его содержание и напрямую связаны с развитием компонентов половой воспитанности. Все разделы программы взаимосвязаны и дополняют друг друга, несмотря на то, что каждый из них имеет свою воспитательно-образовательную цель. В качестве примера остановимся на содержании первых двух разделов программы.

Содержание раздела «Хочу с собой Я познакомиться» направлено на достижение следующих целей:

1. Формировать у детей элементарные знания о своем организме. Учитывать выделять морфологические и функциональные половозрастные признаки, отличия; сформировать естественное

отношение к своему телу. Развивать стремление заботиться о своем здоровье; воспитывать навыки личной гигиены. (Подраздел «Мальчишка или девчонка, как ты узнаешь об этом?»)

2. Закрепить представления детей о себе как о представителе определенного пола, о некоторых психологических характеристиках мальчиков и девочек; способствовать формированию положительного отношения к себе; поддерживать устойчивый интерес к познанию себя. (Подраздел «Я маленький, но личность. Я — человек»).

3. Научить видеть и понимать себя, оценивать свои чувства и поступки, осознавать свои достоинства, предпочтения и интересы, тем самым способствуя проявлению рефлексивного поведения детей: элементарного анализа собственных переживаний в конкретный момент. (Подраздел «Познайка для себя»).

В качестве ведущего метода здесь используется метод педагогического проектирования. Педагогическое проектирование мы понимаем как совокупность мероприятий (предусматривающих применение имеющихся знаний и приобретение новых), объединенных единой направленностью на достижение реального, практического результата. По структуре педагогическое проектирование в данном случае имеет трехлинейное построение, предполагающее наличие трех основных формирующихся направленностей. Каждая из них представлена определенной серией игр («Магазин», «Цветок для мальчика/девочки», «Собери чемодан», «Хвасталки», «Мое имя и Я» и многие другие), упражнений («Снежный ком из ласковых имен», «Лукошко», «Волшебная лавка» и так далее), бесед, способствующих развитию личности мальчика/девочки, различных сфер его/ее индивидуальности (интеллектуальной, эмоциональной, мотивационной, деятельностной, саморегуляции). При этом игры, упражнения, беседы сочетаются таким образом, чтобы ребенок мог учиться познавать себя как в совместной деятельности со сверстниками, так и наедине с самим собой. Конечным результатом педагогического проектирования выступает социально-личностная презентация ребенка, предполагающая объединение всех личностно образующих компонентов в целостное единство — «Я образ», который принимается, осознается и демонстрируется. В материальном плане социально-личностная презентация может быть представлена в виде книги «Я сам (а)». Таким образом, педагогическое проектирование, содержащее в своей основе личностно-ориентированный подход к детям, обеспечивает возможность позитивного влияния на развитие образа «Я» мальчика и девочки.

Материалы, представленные в разделе «Мир общения таких разных малышей», направлены на достижение следующих целей:

1. Прививать культуру общения детей разных полов в совместной деятельности; разви-

вать способности к взаимопониманию между сверстниками и взрослыми своего и противоположного пола. (Подраздел «Азбука общения таких разных малышей»).

2. Познакомить с правилами этикета, формами и техникой общения, поведения мужчин и женщин, мальчиков и девочек в обществе. Способствовать применению культурных эталонов мужественности и женственности на практике. (Подразделы «В кругу общения мальчишек» и «Девичий круг общения, какой он?»).

Важное место в подразделе «Азбука общения таких разных малышей» отводится формированию у дошкольников поведенческого компонента половой воспитанности. Поэтому широкое применение получило использование различных по содержанию сюжетно-ролевых («Автобус», «В магазине», «День рождения», «Мы идем в театр», «Почта», «Готовимся к празднику», «Родился ребенок», «Семья на отдыхе» и другие) и имитационных игр («Добрый», «Плохое настроение», «Внимательный мальчик», «Монетка на мороженое» и другие). Их введение в групповую работу обусловлено, прежде всего, пониманием того, что индивидуальный опыт ребенка старшего дошкольного возраста ограничен, а группа предоставляет возможность наработать реальный опыт общения, переживаний, взаимодействия с детьми своего и противоположного пола. Следовательно, с помощью сюжетно-ролевых и имитационных игр дети усваивают способы взаимодействия, характерные для мужчин и женщин в семье и внесемейном социальном окружении. При этом полученный социальный опыт трансформируется, осознается и служит основой для развития дальнейших внеигровых отношений детей с людьми, которые их окружают.

Подводя итоги рассмотрения модели организации полового воспитания детей старшего дошкольного возраста можно сделать вывод: внедрение данной модели в воспитательно-образовательный процесс дошкольного учреждения обеспечит полноценное развитие личности дошкольника как представителя определенного пола и позволит прогнозировать эффективную реализацию полоролевых функций в современном социальном пространстве в будущем.

Литература

1. Каган В. Е. Воспитателю о сексологии / В. Е. Каган. — М. : Педагогика, 1991. — 256 с.
2. Кон И. С. Ребенок и общество : Историко-этнографическая перспектива / И. С. Кон. — М. : Наука, 1988. — 270 с.
3. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розвитку дитини дошк. віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко. — К. : Світич, 2009. — 208 с.
4. Олійник Л. М. Статеве виховання дітей від народження до 10 років // Науковий вісник Миколаївського державного університету : зб. наук. пр. — Миколаїв : МДУ, 2008. — Вип. 20 : Педагогічні науки, т. 2. — С. 142–148.

5. Радзивилова М. А. Воспитание дошкольников в процессе полоролевой социализации : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. А. Радзивилова. — Волгоград, 1999. — 177 с.

6. Репина Т. А. Группа детского сада и процесс социализации мальчиков и девочек // Дошкольное воспитание. — 1984. — № 4. — С. 28–30.

Анотація

Стаття присвячена проблемі статевого виховання дітей старшого дошкільного віку. У ній дається визначення поняття «статеве виховання дітей старшого дошкільного віку» та опис експериментальної моделі реалізації педаго-

гічних умов статевого виховання старших дошкільників.

Ключові слова: статеве виховання, статева вихованість, експериментальна модель, діти старшого дошкільного віку.

Summary

The article is devoted the problem of sexual education the preschool senior children. It provides a definition of «sex education children preschool age» and a description of the experimental model of pedagogical conditions for the implementation of sex education older preschoolers.

Keywords: sexual education, sexual breeding, experimental model, children of senior preschool age.

В. А. ТРУНОВА,

в. о. профессора Одесского областного института усовершенствования учителей,

Л. Ю. ПОБЕРЁЗКИНА,

преподаватель Одесского педагогического училища

ОБУЧЕНИЕ ПИСЬМУ ЛЕВОРУКИХ ДЕТЕЙ (СОВЕТЫ УЧИТЕЛЮ)

Сведения о том, что люди различаются умением пользоваться правой или левой рукой, возникло, вероятно, вместе с рождением сознательности человечества. Леворукость и праворукость — уникальная особенность человека. Интересно, что в группе, которая насчитывает более тридцати человек, обязательно будет левша. Среди гениальных людей каждый пятый левша: полководцы — Александр Македонский, Юлий Цезарь, Наполеон Бонапарт; политики — английская королева Виктория, Адольф Гитлер; президенты США — Гарри Трумэн, Джордж Буш-старший, Рональд Рейган, Билл Клинтон. Фидель Кастро — тоже левша.

По сведениям М. Аннет и Д. Килшоу, среди всех людей праворуких — 80 %, леворуких — 16 % (художники — Рубенс, Пикассо, Микеланджело, Рафаэль) и 4 % — амбидекстры, которые хорошо владеют и левой, и правой рукой (Леонардо да Винчи, а Ледвин Ландсер, английский художник, параллельно рисовал двумя руками: и правой, и левой).

Сложившееся негативное отношение к леворуким людям в праворуком мире сегодня постепенно меняется.

Всё реже в педагогической практике встречаются учителя, которые стремятся переучить леворуких детей. Вместе с тем среди учителей, которые отказались от переучивания, столь же редки специалисты, умеющие учить левшей. Борьба леворуких за право оставаться таковыми привела к тому, что число учащихся-левшей резко увеличилось и продолжает расти. Уже сегодня, по мнению учёных, около 10 % населения планеты являются левшами, причем доля леворуких имеет тенденцию к увеличению. Наблюдения, проводимые нами

в 30 классах школ г. Одессы, говорят о том, что практически в каждом классе начальной школы есть дети, активно предпочитающие при письме, рисовании и других видах деятельности левую руку правой. Многие ученые (Б. Г. Ананьев, В. С. Гербач, И. Ф. Кирей, В. А. Сухомлинский и др.) советуют не настаивать на переучивании леворуких и предлагать «соответствующим образом корректировать методику обучения письму таких детей». Однако они не дают рекомендаций по методике обучения письму леворуких. Поэтому учителя испытывают трудности в правильной организации работы с детьми, у которых доминирует левая рука. В связи с отказом от переучивания левшей перед учителями возникает много проблем: 1) леворукий ребёнок в праворуком коллективе; 2) незнакома методика обучения письму; 3) комплекс гигиенических требований к рабочему месту левши, орудию письма. В результате этого к левшам относятся настороженно, иногда даже негативно. Да и им некомфортно: они заходят в метро — разрез для жетонов находится справа; входные двери навешивают так, что открывать их удобно праворуким; хоккейные клюшки, записные телефонные книжки — все для них, праворуких.

Леворукий и левша?! На первый взгляд, это одно и то же. Однако по содержанию эти термины не являются синонимами.

Обратимся к психиатрам и психологам (А. Р. Лурия, Е. В. Гурьянов и др.). Так, Б. Г. Ананьев [1] подчеркивает, что оба полушария мозга функционируют одинаково, но правое полушарие контролируется мозговыми центрами левого полушария, а левое — мозговыми центрами правого полушария. Нарушения

функций отделов мозга головы приводят к нарушениям навыков письма.

Результаты экспериментального исследования психологов и психиатров [2; 3; 5] подтверждают, что за зрительно-пространственное восприятие праворукого отвечает правое полушарие мозга, за двигательную активность — левое. У леворукого правое полушарие мозга воспринимает зрительный образ и здесь же контролирует действия левой руки. Реакция леворукого на несколько секунд быстрее, нежели праворукого. У праворуких людей доминантным является левое полушарие мозга, у леворуких — правое.

Леворукость может быть генетически закреплена, т. е. передана в наследство как по женской, так и по мужской линии. Леворукость, которая не имеет генетической природы, может возникать в результате нарушения функций левого полушария мозга. При этом правое полушарие становится доминантным. Теперь основной рукой становится левая, т. к. действия каждой руки регулируются противоположным полушарием. Такая леворукость — компенсаторная — возникает вследствие поражения левого полушария головного мозга.

Леворукость — это результат одного из вариантов структурно-функциональной асимметрии мозга на всех уровнях организации функций. У леворукого человека во всех видах деятельности имеет приоритет левая рука. У левши проводником является не только левая рука, но и нога, левое ухо, левый глаз. Если человек все делает левой рукой, его можно назвать леворуким, однако левшой его назвать нельзя, т. к. надо определить ведущие ногу, ухо и глаз, т. е. все парные органы левой стороны тела [7, 10].

Практика показывает, что леворукого ребёнка чаще учат как праворукого, либо вообще не учат, ссылаясь на незнание методики. Маленькому школьнику приходится осваивать навыки письма в одиночку. Отсутствие реальной помощи со стороны учителя приводит к возникновению школьных трудностей, к растерянности ребёнка, у которого нарастает психическое и физическое напряжение, снижается интерес к учёбе. Педагогический совет в этом случае прост и однообразен: необходимо больше заниматься. Однако понять данный совет ребёнку не просто. Заметим, что переживание собственных неудач усиливается во много раз при неправильном поведении учителя. Резкие выражения, укоры, иногда тяжёлый вздох учителя ребёнок воспринимает остро. Он ждёт поддержки и совета, а не наставлений. Поэтому возникает необходимость такой организации обучения и воспитания детей-левшей, которая бы способствовала сохранению их психического здоровья. Учителю же следует знать, что такое леворукость, и как обучать левшей.

1. Леворукость — не патология и не недостаток развития, а очень важная индивидуаль-

ная особенность детей, которую необходимо учитывать в процессе обучения и воспитания. К сожалению, отдельные родители и учителя ошибочно принимают леворукость как каприз или упрямство ребёнка, желание его работать не правой, а левой рукой.

Поскольку мы живём в цивилизации «правосторонней», то к правой руке приспособлены все окружающие нас предметы. И хотя во всех человеческих поколениях, наряду с правшами, были и есть левши, уклад жизни, обычаи (воинское приветствие, рукопожатие, обучение детей, условия быта и труда и т. д.) складывались по единому образцу. Такой мир удобен для правшей, стихийно ущемленными оказались левши. Родившийся левшой испытывает непреодолимые трудности, приспособляя себя к неудобному для него правому миру. Леворукость иногда оказывается препятствием в овладении ремеслом. Многие мелочи постоянно раздражают левшу в «правом мире». Так, все ручные часы рассчитаны на правшей (наденьте часы на правую руку и попробуйте левой перевести стрелки), все руководства по обучению ручному труду неизменно рассчитаны на людей, работающих правой рукой. Девочка-левша, которая хочет научиться вязать, должна «переводить» соответствующее руководство на свой язык. Более того, система обучения и воспитания призвана с детства развивать у нас только ту половину мозга, которая отвечает за работу правой руки. Таким образом, все более чётко осознаётся необходимость создания в «правом мире» субкультуры для левшей, так как одностороннее «правостороннее» развитие гармоничным не является и в конце концов ведёт к перекосу во всем — в массовом поведении, в мировоззрении, в сердцах, в умах, в душах.

Доминирование правой или левой руки, или невыраженное предпочтение какой-либо из рук (амбидекстрия), обусловлено особенностями функциональной асимметрии полушарий головного мозга. У правшей доминирующим является левое полушарие, а правое отвечает за левую руку. Но если бы дело было только в этом! Левши и мыслят по-другому, и ведут себя иначе, нежели правши.

2. У детей с доминирующей левой рукой адаптация к школьной жизни происходит значительно медленнее и более болезненно, чем у большинства их сверстников. Леворукие первоклассники требуют особого внимания со стороны учителей. В том, как обучают леворукого ребёнка, проявляются все достоинства и недостатки воспитательной системы, уровень взаимодействия взрослого и ребёнка. Дети 6–7 лет нуждаются в поддержке, зависят от эмоционального контакта со взрослыми. Отсутствие внимания к личности ребёнка, к процессу освоения им письма может вызвать стойкое негативное отношение к учёбе. Леворукие дети более эмоциональны, степень их ранимости зависит от условий обучения. Комфортные усло-

вия не влияют на проявление их способностей, однако любые трудности могут существенно изменить результаты их деятельности.

3. Леворукость всегда представляла серьезную педагогическую проблему. Считалось необходимым переучивать леворуких детей: все должны были писать правой рукой. Часто следствием переучивания являются неврозы, заикания, головные боли. Заставляя детей поменять доминирующую руку, мы внедряемся в механизмы работы головного мозга. Насильственное переучивание детей в процессе обучения письму, наряду со всем комплексом отрицательных воздействий школы, может быть причиной не только затруднений в освоении учебных дисциплин, но и нарушений психического здоровья ребёнка. Леворукого ребёнка можно научить работать правой рукой, но нельзя изменить его биологическую суть.

4. Часто родители не говорят учителю о леворукости ребёнка, а учитель, не проводивший тестирование, оказывает сильное давление на выбор учеником руки для письма. Ребёнок начинает писать правой рукой. И так, прежде чем учить детей писать, надо знать, какой рукой пишет каждый воспитанник. Существует много заданий-тестов: зажигание спичек, нализывание бусин, пуговиц, переливание воды, прокалывание дырочек, раскладывание карточек, стирание ластиком рисунка, отряхивание, капание из пипетки, доставание бусинки из стакана, звонок в колокольчик и т. д. Это в основном бытовые действия, требующие точности, ловкости и координации движений. И самое главное — все действия непривычны, ненатренированы и позволяют получить более точную картину превосходства одной руки над другой.

Распространенным является метод количественной оценки с помощью вопросов (от 10 до 20). Результаты ответов покажут перевес одной руки над другой. Ответы детей 6–7 лет целесообразно оценивать так: любая рука (0 баллов), только правая (+2 б.), чаще правая (1 б.), только левая (–2 б.), чаще левая (–1 б.). Общая сумма баллов для праворуких (от +24 б. до +9 б.); для амбидекстров (от +8 до –8 б.); для леворуких (от –9 до –24 б.).

Вот какой тест для количественной оценки предлагает И. Цепова [7, 34]:

- Какой рукой ты пишешь?
- Какой рукой кидаешь мяч или камень?
- Какой рукой держишь ракетку во время игры в теннис?
- Какой рукой держишь спичку, чтобы ее зажечь?
- Какой рукой держишь ножницы, когда режешь бумагу?
- Какой рукой вставляешь нитку в иголку?
- Какой рукой режешь хлеб?
- Какой рукой расчёсываешься?
- Какой рукой держишь молоток?

- Какой рукой держишь зубную щетку?
- Какой рукой снимаешь колпачок тюбика с зубной пастой?
- Какой рукой открываешь входные двери?

5. Чаще всего ребенок сталкивается с трудностями в процессе письма. Письмо — один из самых сложных видов человеческой деятельности, и научиться писать совсем не так просто, как кажется на первый взгляд. «Каракули» и небрежный почерк в тетрадях чаще всего не от нежелания писать, не от невнимательности и лени, а от несоответствия требований и возможностей ребенка.

6. Опыт показывает, что значительная часть детей, поступающих в первый класс, не подготовлена к письму, а это уже с первых дней обучения создает комплекс трудностей. У детей нет опыта выполнения графических заданий, рисования, несовершенна координация движений руки, низкий уровень зрительно-моторных координаций, пространственного восприятия и зрительной памяти.

Большинство детей не умеют правильно держать ручку и карандаш, не умеют правильно сидеть, не знают, как расположить бумагу или тетрадь (читай 4, 7). Редко, кто владеет основами звукобуквенного анализа. Все это делает невозможным успешное формирование навыков письма и создает много проблем в процессе обучения.

7. При овладении навыками письма леворукими просматриваются отдельные их особенности, а именно:

- а) зеркальность письма; пропуск, перестановка букв чаще, чем у правшей;
- б) с трудом удерживают строчку при письме и чтении;
- в) ошибки в звукобуквенном анализе;
- г) смешение близких по конфигурации букв (т-п; м-л; и-н...).

8. Учителю следует научиться совместно с леворуким школьником осваивать непривычный вариант действий при письме, уметь правильно поставить у левши технику письма, хотя она специфична. И знать, что для леворукого ребёнка одинаково неудобно как правонаклонное, так и левонаклонное письмо, потому что при письме он загромождаёт себе строчку рабочей рукой, а она (строка) должна быть открыта.

9. Для леворуких рекомендуется правонаклонный разворот тетради и прямое безнаклонное письмо. Способ держания ручки может быть различным: обычным, как у правшей, или инвертированным, когда рука изогнута в виде крючка.

10. При овладении письмом леворукий ребёнок должен выбрать для себя тот вариант начертания букв, который ему удобен (леворукие дети чаще выполняют овалы слева направо и сверху вниз; их письмо имеет больше обрывов, менее связано, буквы соединяются короткими

прямыми линиями). Требовать от левши безотрывное письмо противопоказано.

11. Сажать левшу за парту рекомендуется от окна слева. В таком положении ребёнок не мешает соседу, и его рабочее место имеет достаточную освещённость. Следует принимать во внимание ещё один фактор, облегчающий учебную деятельность леворукого ребёнка. Это касается учёта ведущего глаза при выборе рабочего места учащегося. Парту ребёнка должна быть размещена так, чтобы информационное поле совмещалось с ведущим глазом.

12. Руки должны лежать на столе так, чтобы локоть левой руки немного выступал за край стола и левая рука свободно двигалась по строке сверху вниз, а правая лежала на столе и придерживала бы лист. При письме движения большого пальца объединяются с движениями среднего и указательного пальцев. Безымянный палец и мизинец должны оставаться согнутыми и двигаться вдоль строки, являясь опорой для кисти руки.

Учить ребёнка правильно сидеть при письме, правильно держать ручку и ориентироваться в пространстве необходимо начинать в подготовительный к школе период.

13. Очень важно использовать ряд упражнений, которые бы постепенно готовили руку ребёнка к письму. Они просты, не требуют специальной подготовки и организации, но являются чрезвычайно эффективными. Это раскрашивание картинок, не выходя за поле рисунка; копирование рисунков способом накладывания, нанизывание бусинок, застегивание и расстёгивание пуговиц, кнопок и т. д. В подготовительный период необходима гимнастика для левой руки, и графические упражнения, а главное — необходимо предупредить трудности, которые могут возникнуть в процессе обучения.

Учителю же следует включить в свою профессиональную подготовку методику обучения письму детей не только с правым профилем, но и с левым. Это позволит проявить гуманизм по отношению к школьникам и сохранить психическое здоровье не только правой, но и левой.

Различные профили функциональной асимметрии могут являться предпосылками развития различных способностей, и всё это может быть использовано в целях индивидуализации школьного обучения. Учёт природных способностей левшей повышает эффективность обучения, избавляет от множества трудностей, возникающих при переучивании.

Третье тысячелетие, очевидно, многократно усложнит задачи, стоящие перед человечеством, и потребует привлечения новых сил для их решения. Дальнейшее развитие человечества невозможно без гармоничного развития всех заложенных в человеке творческих возможностей, так как человек — симметричное создание.

Литература

1. Ананьев Б. Г. Анализ трудностей в процессе овладения детьми чтением и письмом / Б. Г. Ананьев. — М. : Изд-во «Известия» АПН РСФСР, 1955. — Вып. 70. — С. 104–149.
2. Ананьев Б. Г. Особенности восприятия пространства у детей / Б. Г. Ананьев, Е. Ф. Рыбалко. — М. : Просвещение, 1964. — 304 с.
3. Гурьянов Е. В. Развитие навыка письма у школьников / Е. В. Гурьянов. — М. : Учпедгиз. — 88 с.
4. Гурьянов Е. В. Психология обучения письму: формирование графических навыков письма / Е. В. Гурьянов. — М. : Изд-во АПН РСФСР, 1959. — 264 с.
5. Леворукость у детей и подростков / под ред. Г. Н. Сердюковской и А. П. Чуприкова. — М., 1987. — 43 с.
6. Трунова В. А. Вчимся правильно писать / В. А. Трунова. — Х. : ФОП Шейніна, 2011. — 152 с.
7. Цепова І. В. Навчаємо письма ліворуких дітей / І. В. Цепова. — Х. : Ранок, 2009. — 127 с.

Н. А. КОВТУН,

учитель-методист, учитель начальных классов общеобразовательной частной I—III ст. художественно-эстетического профиля школы «Костанди»,

О. О. НИКИТИНА,

учитель высшей категории, учитель изобразительного искусства общеобразовательной частной I—III ст. художественно-эстетического профиля школы «Костанди».

ИНТЕГРИРОВАННЫЙ МЕТОД ОБУЧЕНИЯ КАК ОСНОВА НЕСТАНДАРТНОГО УРОКА В ШКОЛЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ «КОСТАНДИ»

Подтвердить преимущество нестандартного урока перед традиционной формой его проведения в интеграционном процессе обучения помогут разработки уроков, предлагаемые вниманию читателей.

Математика. Изобразительное искусство. 3-й класс

Тема. Устная и письменная нумерация первой сотни: счет, называние, запись и сравнение чисел. Случаи сложения и вычитания, связанные с нумерацией чисел. Решение задач.

Линия как средство выразительности. Характер цвета линии. Салют над Одессой.

Цель: повторить последовательность натурального ряда чисел первой сотни; разрядный состав двузначных чисел и случаи сложения и вычитания, основанные на нумерации чисел; формировать вычислительные навыки и умения решать составные задачи; развивать логическое и абстрактное мышление, творческое воображение, внимание, умение анализировать и обобщать, сравнивать, делать выводы; закрепить начальные представления о характере линии, научить производить зрительный контроль качества изображения, давать эмоциональную окраску работы посредством цвета и счета; развивать подвижность кисти руки, активизировать интерес к изучению математики и изобразительного искусства; воспитывать чувство товарищества, взаимовыручки, гражданской позиции, любви к родному городу.

Оборудование: карта Украины, карта города, карта акватории нашего порта, фланелеграф, микрофон, предметные картинки, абаки, CD-проигрыватель, CD-записи, учебник (М. Богданович, 3-й класс), фломастеры, бумага для рисования, кисти, тушь, масляная пастель, мячик с лентой.

Тип урока: бинарный.

Ход урока

I. Организация класса, создание эмоционального фона

Чтоб урок прошел недаром, нужно сесть всем
ровно, прямо,

И вокруг оглянуться, и друг другу улыбнуться.

А чтоб знания добыть, нужно всем
внимательными быть.

И тогда в конце урока свечи праздника зажжем,
И на праздник попадем!

II. Мотивация учебной деятельности. Сообщение темы и задач урока

Учитель начальных классов.

2.1. *Девиз урока:* «Математика — это наука, которая требует больше всего фантазии» (Софья Ковалевская). Как вы понимаете эти слова? Чем мы будем заниматься сегодня на уроке? (Ученики высказывают свои предположения.)

Проводить этот урок мы будем вместе с вашим любимым учителем изобразительного искусства Ольгой Олеговной Никитиной.

Ребята, какой у нас сегодня праздник? Да, действительно, у нашего родного города сегодня день рождения. И это определило нестандартную форму проведения нашего урока по математике.

2.2. Проведем математическую разминку, работа в парах по абаку. Вспомним круглые числа (по возрастанию, а затем по убыванию), а также как двузначные числа раскладываются на разрядные слагаемые. Покажем это друг другу на абаках.

10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100.

100, 90, 80, 70, 60, 50, 40, 30, 20, 10.

71 — это 7 десятков и 1 единица; 17 — это 1 десяток и 7 единиц.

2.3. В классе звучит фонограмма с записью гимна Одессы «Песня об Одессе» и звуков залпов салюта.

Как и у человека, у города тоже есть день рождения, своя биография, имя. В сердцах одесситов трепетно хранится память о замечательных людях, которые здесь жили и работали. Одесса — город сравнительно молодой: ему еще нет и двухсот двадцати лет.

(Звучит песня «У Черного моря» в исполнении Леонида Утесова.)

Давайте представим себя чайками и взлетим над Одессой, чтобы посмотреть на город сверху. То, что мы увидим сверху, называется планом города. Дороги, дома, скверы образуют неповторимый узор, который мы можем увидеть на карте города. Вот вокзал, а это улица

Дерибасовская, Соборная площадь, Лютеранский переулок (*учитель показывает по карте путь от вокзала к школе*). 50 улиц носят имена писателей и поэтов, 17 улиц — ученых. А сколько имен выдающихся людей запечатлено в названиях парков, проспектов, театров, библиотек, институтов?!

(*Учитель продолжает работать с картой.*) Прогуливаясь по улице Пушкинской, сразу вспоминаешь стихи и сказки А. С. Пушкина. Всем знаком Юрий Олеша по сказке «Три толстяка» и Максим Горький по сказке «Пудик». На сцене Одесского оперного театра можно посмотреть балет по сказке В. А. Жуковского «Спящая красавица», а музыку к нему написал Петр Ильич Чайковский. Как только произнесу слова «добрый доктор... Айболит», вы сразу назовете «Федорино горе» и «Путаницу», которые для вас написал Корней Чуковский, а Валентин Катаев — «Цветик-семицветик». И. И. Мечников 12 лет был профессором нашего университета. Сотни тысяч людей смогли заново увидеть мир благодаря врачам клиники имени Филатова. С. П. Королев создал первый пилотируемый космический корабль «Восток-1», на котором Юрий Гагарин облетел нашу планету. Вам, как будущим художникам, хорошо знакомы Иван Айвазовский — великий русский художник-маринист, В. М. Васнецов и М. А. Врубель, Кириак Константинович Костанди — его имя носит наша школа, а художественное училище названо в честь художника Митрофана Грекова.

Одесса — это южные морские ворота нашей страны. В нашем городе находится один из крупнейших морских портов.

Город — живой, динамично развивающийся. Восхищают Приморский бульвар и Потемкинская лестница, морской вокзал и живописные пляжи, удивительная архитектура оперного театра и многочисленные новостройки. Надеюсь, и вы, маленькие одесситы, когда подрастаете, сможете внести свой вклад в развитие культуры, науки и архитектуры.

2.4. Каллиграфическая минутка.

Записываем числа **2, 1, 7**. Пишем красиво, аккуратно и задумываемся, почему мы выбрали сегодня именно эти цифры.

Повторяем нумерацию чисел. Во втором классе мы учились считать до 100, читать и записывать двузначные числа, образовывать их из десятков и единиц. Давайте повторим эти сведения. Как мы получаем десяток? У меня в руках счетные палочки. Счетные палочки необычные — это ваши фломастеры, и вы мне поможете собрать десяток. Считаем вместе: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Получился **один** десяток. Мы связываем счетные палочки в пучок. Это моя цифра в каллиграфической минутке. А теперь вы соберете по **два** десятка фломастеров в два пучка по десять штук. И это будет ваша цифра в каллиграфической минутке. Каждый ученик должен назвать количес-

тво фломастеров в своих руках (два десятка — двадцать).

Учитель ИЗО. Наталья Алексеевна, у вас есть цифра, у ребят есть цифра, а у меня — нет. Какая цифра мне достанется из каллиграфической минутки?

Учитель начальных классов. Может быть, кто-то догадался, сколько у Ольги Олеговны в коробке осталось фломастеров. Правильно, осталось **семь** фломастеров — это последняя цифра в каллиграфической минутке. Посчитаем хором. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. Это будет цифра Ольги Олеговны в каллиграфической минутке.

Как вы думаете, почему мы выбрали эти цифры? (Ученики высказывают свои предположения.)

Учитель ИЗО.

2.5. Это не просто цифры. У вас в руках наше изобретение. Одним движением руки мы получили десятикратный результат! Попробуем этим изобретением порисовать левой и правой рукой. Повторяйте за мной направление линий. Моя доска — это ваш альбом.

Учитель рисует на доске пробные варианты линий (прямая, волнистая, спиральная, плавная, крученая, зигзагообразная, ломаная) одним мелком в каждой руке одновременно.

Пробные варианты линий в альбоме для набросков выполняют ученики пучками.

А теперь сделаем вывод: что проще? Одним движением из пучка фломастеров создать 10 линий или повторять линию 10 раз, чтобы создать пучок?

Вы рисовали случайно взятыми цветами, цель — в руках держать десяток. Каких цветов в этом десятке больше? Поднимите руку, у кого больше темных цветов. Назовите их. Какую они выполняют нагрузку? Верно, на белой бумаге их видно четче, они воспринимаются контрастно и выглядят тяжелее. А у кого светлые цвета? Какое впечатление от таких линий? Светоносность этих линий рождает яркое впечатление.

Микроитог. Движением руки мы передаем характер линий, с помощью цвета получаем возможность передать ими настроение художника.

Давайте задумаемся, каким пучком по цвету и каким движением можно нарисовать струящийся свет солнца? Шум морского прибоя? Извержение вулкана? Рычание тигра? Запомним выводы.

Учитель начальных классов:

2.6. В соответствии с заданием № 1 называем, сколько палочек на каждом рисунке и записываем числа в тетради.

Два десятка и одна единица, два десятка и девять единиц, три десятка, четыре десятка, пять десятков и четыре единицы, девять десятков и одна единица.

2.7. Счет десятками. Каждый ученик берет по одному десятку, складывает обратно в коробку и называет новое число. Записываем на

доске числа 10, 20, 30, ..., 100. После каждого записанного числа ученики хлопают в ладоши со словом: «Бах» (имитация салютных залпов).

Первая запись: 10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90, 100.

Это много или мало? (много)

Какие из этих чисел двузначные?

Вторая запись: 110, 120, 130, 140, 150, 160, 170, 180, 190, 200.

Это много или мало? (очень много)

Как эти числа будут называться? (трехзначные)

Третья запись: 210, 217 (учителя добавляют свои палочки в коробку и записывают числа)

Это много или мало? (много-много)

Ребята, это столько лет исполнилось нашему родному городу. Для города это мало. Наш город еще молодой. Давайте еще раз посчитаем, сколько лет исполнилось нашему городу, хлопая в ладоши на каждый десяток.

Учитель ИЗО.

2.8. Люди могут передавать мысли не только с помощью слов, предложений, но и с помощью знаков, линий, рисунков.

Праздник. Какие эмоции у вас возникают от состояния празднования дня рождения? (улыбки, гости, музыка, смех, праздничный торт, сюрпризы, свечи, угощение, подарки, украшения, букеты, открытки, конфеты). Праздник начинается рано утром и заканчивается поздно вечером. Его украшают воздушными шарами, мыльными пузырями, шоколадными розами и звездным фейерверком. Давайте подарим городу свой фейерверк. Это и будет тема нашего сегодняшнего урока по изобразительному искусству.

Чтобы нарисовать свой собственный пучок «букета» из цветов фейерверка, давайте посмотрим, как движется одна искорка в небе.

Учитель запускает мячик с лентой, рассказывает еще раз о траектории движения и мимолетности происходящего, чтобы дети могли представить себе, каким образом можно нарисовать «букет» салюта из десяти искорок.

Учитель обращает внимание детей на компоновку листа. Каждому ученику предлагается выбрать из набора для рисования «букета» — десятка салютинок яркие цвета. Учитель показывает разные варианты рисования букета цветов и отдельных салютинок, komponуя их по десять штук.

Используйте информацию, полученную от пробных упражнений по пластичности и светоносности. Постарайтесь достигнуть момента торжественности фейерверка на праздничном небе Одессы за счет формы цветов салюта, их яркости и необычности линий, и тогда такой подарок родному городу запомнится надолго.

III. Выполнение работ

Примечание: аккуратно наносите масляную пастель, чтобы линия была четкой, не расслаивалась и попадала в траекторию.

Работа считается законченной после того, как нарисованные пастелью залпы салюта покроются синей и черной тушью.

ФИЗКУЛЬТМИНУТКА

Мы немножечко устали
И поэтому все встали!
Пробежались по песку,
Опустили руки в море,
Сделали в воде волну
И помыли ноги.
Вдруг повеял ветерок:
Это наши ручки
В воздухе, вверху
Разогнали над Одессой тучки.
Снова солнышко блестит
И пять раз присест велит,
И теперь мы все бодры,
С фейерверком мы дружны.

IV. Повторение, обобщение и систематизация знаний

Учитель начальных классов.

4.1. Устно выполнить задание № 2.

Проговариваем все числа от тридцати до сорока двух; от сорока восьми до пятидесяти семи; от восьмидесяти шести до девяноста трех.

После каждой строки чисел ученики хлопают в ладоши со словом: «Бах» (имитация салютных залпов).

В тетрадях записываем только первое и последнее число строки.

4.2. Упражнение «Микрофон» выполняется согласно заданию № 3 учебника.

Проговариваем числа второго, четвертого и десятого десятка, передавая микрофон по цепочке.

При произнесении числа последнего десятка ученики хлопают в ладоши со словом: «Бах» (имитация салютных залпов).

Учитель просит отметить, что цифры расположены в строгой последовательности. Значение цифры зависит от ее места в записи.

4.3. Назвать и записать в тетрадях пропущенные числа, пользуясь таблицей в учебнике (задание № 5).

И снова работа в парах. Называем пропущенные числа по карточкам, которые лежат на партах. Записываем в тетрадях все пропущенные числа. В случае согласия с ответом товарища хлопаем в ладоши и произнесим слова «Бах» или «Пах» (имитация салютных залпов).

94		96	97	98	99		101	102
198	199		201	202	203	204		206

Микроитог. Существует числовая прямая и порядок расположения на ней чисел.

4.4. Назвать соседей числа 217.

	217	
--	-----	--

Соседи числа 217 показывают возраст нашего города в прошедшем году и в будущем.

4.5. Работа с учебником.

Задание № 4. Рассмотреть числа, которые записаны в нумерационной таблице. Прочитать вопросы и дать ответы на них.

Десятки	Единицы
1	9
9	1
2	4
2	0
20	17

Что обозначает цифра 9 в первой строке? Во второй? (Кому сложно, используют абак.)

Творческая работа в парах. Последняя строчка: постановка проблемного вопроса.

Назовите число, которое зашифровано. Правильно. Мы снова получили возраст нашего родного города.

4.6. Задание № 6. Записать числа в виде суммы разрядных слагаемых.

$$\begin{aligned} 36 &= & 66 &= \\ 84 &= & 48 &= \end{aligned}$$

А теперь попробуем записать в виде суммы разрядных слагаемых число

$$217 =$$

4.7. Задание № 7. Установка на внимание.

Как можно образовать число 55, имея предыдущее число? ($54 + 1 = 55$)

Как образовать число 70 из следующего за ним числа? ($71 - 1 = 70$)

Как можно образовать число 217, имея предыдущее число? ($216 + 1 = 217$)

Как образовать число 217 из следующего за ним числа? ($218 - 1 = 217$)

4.8. Работа над задачей.

Подготовка к решению задачи.

«Мозговой штурм»

- Как называются компоненты при сложении?
- Сколько может быть слагаемых?
- Как называются компоненты при умножении?
- Что произойдет с первым множителем, если увеличить его в 10 раз?
- Увеличится ли произведение?
- Во сколько раз увеличится произведение?
- Чему равно произведение чисел 2 и 100?

Вот задачка про Одессу:
Посчитай, ей сколько лет?
Ей две сотни или меньше?
Или ей семнадцать лет?
Ну-ка, цифру назови
И подсказку оцени:
Два раза по сто ей было,
Десять тоже было лет,
И прибавь еще десяток,
И три года отними —
И получится ответ!
Сколько же Одессе лет?

Прокомментируйте решение примера нового типа:

$$\begin{aligned} 2 \cdot 100 + 10 + 10 - 3 &= = 200 + 20 - 3 = \\ &= 220 - 3 = 217 \end{aligned}$$

4.9. Творческая работа с учебником.

Надеюсь, песня композитора М. Минкова на слова С. Козлова «Мы пришли сегодня в порт» напомнит вам экскурсию по Одесскому порту, которую мы совершили с Валерием Васильевичем Мартынюком, учителем изобразительного искусства.

Это карта акватории нашего порта, которую нам подарил яхтенный капитан Станислав Тризна, единственный человек, совершивший кругосветное путешествие из Одессы. Помните?!

Учитель ИЗО.

С помощью изобразительных средств можно не только создавать произведения искусства, но и показывать направление движения, обозначать пункты (точки) отправления и прибытия, пункты посадки (прибытия), маркировать грузы, писать названия кораблей, самолетов. Изображению знаков придается большое значение.

Учитель начальных классов.

1. Игра «Определи маршрут катеров «Ланжерон», «Дельфин», «Фонтан».

3 ученика (штурманы катеров) от каждой команды у доски ведут свой катер по намеченному курсу № 8, стр. 4, зашифрованному примерами, к которым даются три ответа: один из них — правильный, другие — неверные. Штурманы должны правильно определить курс катера, показать стрелкой верный путь, решая примеры снизу вверх таким образом:

26 27 31	63 60 68	50 49 56
52 25 70	30 70 170	48 38 50
200 218 216	200 207 210	200 210 217

Каждая команда в случае, если штурман допускает ошибку, помогает ему верно выбрать направление движения катера. (Важно не допустить ошибку в определении курса.) В конце игры из штурманов выбираются капитаны команд, т. е. те ученики, которые сумели правильно провести катер по намеченному курсу.

Учитель ИЗО завершает работу с капитанами команд за большим столом (покрывает тушью работы, выполненные учениками).

ФИЗКУЛЬТМИНУТКА
(проводит автор Гучок Анастасия)

С моря дует ветерок,
Становись-ка на урок.
Руки выше, ноги шире,
Подпрыгните-ка раз четыре.
И давай-ка упражняться,
Вместе будем заниматься.
Пих, пах, ой-ой-ой!
Что такое, Боже мой!
Все вокруг поют,
Начинается салют!
Раз, два, три, четыре, пять!
Будем вместе мы считать.
Дальше знаете вы сами —
217 лет Одессе-маме!

Продолжение творческой работы с учебником.

2. Разыграем условие задания на демонстрационном материале.

Хорошей традицией стало в день рождения нашего города устраивать показательные выступления спортсменов-парашютистов с выполнением в воздухе фигур высшего пилотажа. Мы с вами были на тренировочном поле, ездили на летное поле с Константином Обориным (президент аэроклуба «Одесса», председатель правления Федерации парашютного спорта Одесской области) и встречались с другими спортсменами-парашютистами. Вы знаете, что каждый парашютист должен приземлиться точно в заданном месте. Все за этим наблюдали и разрисовывали место приземления. А сейчас место приземления парашютистов зашифровано пропущенным числом в каждой строке задания № 11*, стр. 4.

21, 22, 23, 24, 25, 26, 27.

5	10	15	20		30	35
---	----	----	----	--	----	----

17, 18, 19, 20, 21, 22, 23.

12	14	16		20	22	24
----	----	----	--	----	----	----

39, 40, 41, 42, 43, 44, 45.

23	26	29	32	35	38	
----	----	----	----	----	----	--

На фланелеграфе прикреплены картинки «Парашютисты» с числами. Задание: установить закономерность и посадить парашютиста на соответствующее место. Первый ученик, установивший закономерность и записавший ее в тетрадь, хлопает в ладоши со словом «Бах» и на фланелеграфе прикрепляет число с картинкой «парашютист».

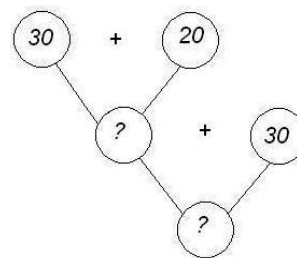
4.10. Работа над задачей.

«Молодая гвардия» — это Всеукраинский детский центр, где круглый год на берегу ласкового Черного моря отдыхают мальчишки и девчонки со всех концов Украины. Этот лагерь — один из старейших в Украине и находится в нашем любимом городе. Территория лагеря очень большая, благоустроенная и ухоженная. Здесь имеются спортплощадки, стадион, киноконцертный зал, автогородок, водная станция, летний театр на 1500 мест, административный корпус с почтой, телеграфом, музыкальным салоном и даже фотолабораторией, Дом творчества, танцевальная площадка, библиотека с читальным залом, интернет-кафе. Победителей и призеров олимпиад, художественных конкурсов награждают путевками в этот лагерь.

Задача. В лагерь «Молодая гвардия» ученики школы «Костанди» привезли выставку своих работ. В летнем театре выставили 30 работ, а в киноконцертном зале на 20 работ больше. Сколько всего картин привезли на выставку ученики школы «Костанди»?

$$\begin{aligned} I &— 30 \text{ р.} \\ ? &\text{ р.} \\ II &— ? \text{ р., на } 20 \text{ р. } > \end{aligned}$$

Используя схему, составьте план решения задачи и запишите отдельными действиями.

Сверьте ответы к каждому действию с ответами на доске.

Самопроверка. 1) 50; 2) 80. Ученик, записавший верно ответ в тетрадь, хлопает в ладоши со словом «Бах» (имитация салютных залпов).

V. Подведение итогов урока
Учитель ИЗО.

Много мы задач решали
И таблицу повторяли.
Мы теперь умнее стали,
И ничуть мы не устали.
Всем спасибо за урок.
Слышите, звенит звонок!
Сегодня в день рождения города,
прогремит салют 217 раз.

Произошло чудо: на темно-синем небе контрастно засветились всеми яркими цветами залпы салюта. Капитаны составляют картину (добавляют свой десяток Наталья Алексеевна и семь салютинок Ольга Олеговна).

Каждый нарисовал десяток, а в результате получилось наше «классное» небо, украшенное подарочным салютом.

В итоге мы ощутили радость от счета. Давайте порадуемся каждой салютинке отдельно и всей работе, в целом. А считать будем пучками-залпами и восхищаться общей работой коллектива. Считаем десятками, хлопая в ладоши.

Учитель начальных классов.

Интерактивное упражнение «Незаконченные предложения».

— На сегодняшнем уроке самым важным для меня было...

— Сегодня на уроке я научился...

— Числа расположены в...

— Мне необходимо работать еще над...

— Надо обязательно сходить сегодня...

— Я нарисую картину...

VI. Интегрированное домашнее задание

Обязательный уровень: решить № 12, стр. 3.

Повышенный уровень: решить задачу № 9; придумать 4 примера раз соседа, опираясь на закономерность **расположения** чисел.

Творческий уровень: составить и решить задачу по второму рисунку № 1.

Нарисовать свою условную схему движения от дома к школе.

Заключительное слово учителя начальных классов.

Сегодня вы ещё раз убедились, что математика — это наука, которая требует больше всего фантазии. Всем спасибо за работу, молодцы!

Давайте за руки возьмёмся!

Пусть математика в картинках нам сольётся.

И всем расскажем о родной Одессе,

О том, что знаем наяву и в прессе.

О зданий красоте, о порте и о Дюке

Подскажет математика-наука.

И пусть сердца забудутся в унисон,

Когда услышим залпы мы салюта!

Десятки фейерверков вверх взлетят!

Мечтою вдохновенной окрылят!

Пусть никогда не иссякает жажда знаний

В науке, ожидающей фантазий!

Изобразительное искусство.

3-й класс

Тема. Симметрия в природе и искусстве. Декоративные цвета. Мой цветок тебе, Украина!

Цель: обобщить знания об основных знаках, символах и цветах украинского растительного орнамента; научить учащихся различать цветосочетания, составлять композиции на определенную тему, правильно выбирать пропорции между размерами отдельных фигур и их размещением на плоскости листа, развивать кругозор, глазомер, моторику, закрепить технические умения и навыки печати и математического счета; воспитывать эстетический вкус, коммуникабельность, осознание собственной

значимости, аккуратность, чувство меры, формировать гражданскую позицию.

Оборудование: выставка фотографий реальных цветов и вариантов декоративной переработки этих же цветов в линии; кисти, широкие флейцы, гуашь, тонированная бумага большого формата, альбом для набросков, графические материалы, CD-проигрыватель, CD-записи.

Тип урока: комбинированный.

Ход урока

I. Организация класса. Создание эмоционального фона.

Доброго дня тобі, небо блакитне!

Доброго дня тобі, сонечко світле!

Доброго дня вам, квіти тендітні!

Доброго дня вам, учні привітні!

II. Мотивация учебной деятельности.

Вступительное слово учителя.

Приветствуя вас, я обратила внимание на то, как блестят ваши глаза, с каким интересом вы ждете от урока чего-то необычного.

Когда перед нами белый лист бумаги, мы еще не знаем, какой рисунок на нем появится. Вариантов может быть бесконечное множество. Поставьте точку в любом месте на листе, и она сразу становится главной. Наши глаза смотрят только на нее. Недаром города и населенные пункты на карте обозначаются точками. Из этой точки нарисуйте свой вариант характера линии по пластике (горизонтальная, вертикальная, волнистая, ломаная и т. п.). Вот и получилось у нас путешествие линии по маршруту движения из этой точки. Поэтому линией со стрелкой принято показывать направление движения. Мы поиграли с линией и точкой и сделали открытие: рисунок может передавать информацию без слов. Такой рисунок называется знаком, потому что очень прост по форме. Перечислите знакомые вам знаки. Это знакомые вам цифры, знаки дорожного движения, знаки на этикетках различных предметов. А вот то, что вы назвали изображением эмоций, так называемые «смайлики» — это не знак, а уже символ. Символ отличается от знака более сложной формой.

Любой народ, который долго живет на своей земле, обозначает привычными для него символами и знаками явления окружающей среды и разнообразные понятия. В Украине очень важным символом является «древо жизни» — то, что вы изучали на уроке предмета «Я и Украина», и самостоятельно составляли дерево своего рода (фамильное).

Исследовательская работа.

1. Работа по выяснению формы, пропорций, количества деталей и их сочетаний. Учитель с учениками выясняет, из чего состоит цветок «древо жизни» и составляет его схему (главный цветок, цветы соцветия, стебель, листочки и бутоны).

2. Уточнение декоративной стилизации выбранных цветов. Работа с цветом.

Демонстрируется фильм о цветущих садах в украинском селе.

По фотографиям перечисляются названия цветов.

Читаются стихи о цветах Украины. (Фонм для создания эмоционального состояния является видеоряд использования растительной стилизации в произведениях украинского декоративно-прикладного искусства.)

Барвіночок блакитний
Гуляє біля хати.
А хто з вас знає, діти,
Чом зветься він «хрещатий»?
Жаром жевріють жоржини
У садочку вздовж стежини.
На пелюстки подивіться:
Наче пір'я у жар-птиці.
Зозулинців так багато!
От якби їх змалювати:
Є рожеві, є бузкові,
Білі в цятках, пурпурові!
Мальви стали біля хати:
«Ми йдемо гостей стрічати,
Ми вітаємо усіх —
І дорослих, і малих».
Мальви білі й малинові,
І рожеві, й пурпурові,
Й жовті, й чорні аж неначе.
Хто блакитну мальву бачив?
Чорнобривці біля хати.
Мама любить їх і тато.
В чорнобривців он які
Оксамитові шапки!
Ще й синьоокі сокирки —
Треба тюльпанів тільки.
Гурт чорнобривців шаліє...
Цинія й жовта шавлія.
Флокси й зелені хвощі
Стебла купають в дощі.
Опівночі айстри в саду розцвіли...
Умилась россою, вінки одягли,
І стали рожевого ранку чекать.
І в райдугу барвів життя прикрашать...
І марили айстри в розкішнім пісні
Про трави шовкові, про сонячні дні, —
І в мріях ввижалась їм казка ясна,
Де квіти не в'януть, де вічна весна...
Так марили айстри в саду восени,
Так марили айстри і ждали весни...
А ранок зустрів їх холодним дощем,
І плакав десь вітер в саду за кущем.

По фотографиям, стихам и видеоряду выясняем основные цвета, характерные для декоративной композиции.

ФИЗКУЛЬТМИНУТКА

Кольори ми всі впізнали,
Правильно ми їх назвали.
Будем завжди пам'ятати,
При нагоді називати
Завжди весело усім
У Країні Кольорів!

3. Практическое упражнение.

Составление по образцам каждым учеником своей схемы «древа жизни». Работа в альбоме. Создание пяти вариантов графических эскизов цветов.

III. Сообщение темы и задач урока.

В вашем альбоме нарисовано сокровище. Эти цветы — дань исторической силе красоты, передаваемой через символы в орнаменте из поколения в поколение. Ценность этого эскиза цветка в вашей идее. Давайте создадим красивую композицию и подарим этот роскошный цветок той земле, которая заботится о нас. Назовем эту работу «Мой цветок тебе, Украина!».

IV. Инструктаж и выполнение практической работы.

Демонстрация выполнения работы учителем с параллельным выполнением работ учениками.

Выполняем работу, начиная с главного цветка (по заранее выбранному образцу). Выбираем цвета, которые характерны для украинского декора.

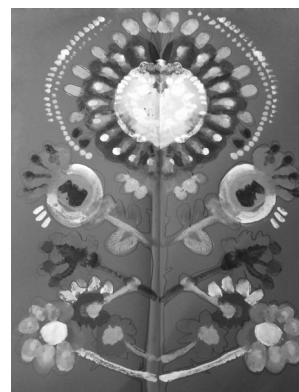
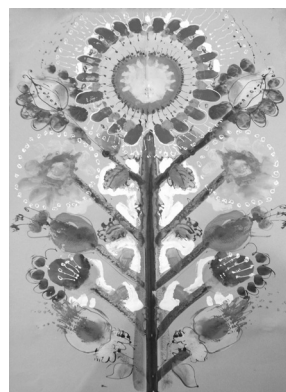
Работу будем печатать. Перегибаем лист пополам по вертикали. Рисуем половину сердцевинки цветка и печатаем. Получается целое «сердцевинка-лицо» выбранного вами цвета. Дополняем другим выбранным цветом следующую деталь. И снова печатаем. Выполняем эту работу столько раз, сколько выбрал ученик себе элементов в эскизах (не больше трех).

Готовую сердцевину украшаем лепестками. Форму и цвет выбирают учащиеся и рисуют 10 раз с одной стороны (под общий счет 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10). Мы снова получили один десяток, как на уроке математики. А отпечатав симметрично, мы получаем еще один десяток. Сложив два десятка (отпечатав) мы получаем готовый цветок, украшенный лепестками.

Водой намечаются места для будущих дополнительных цветов, определяется компоновка еще пяти изображений. Зеленым цветом, который несет в себе символику жизни, природы, любого живого начала, рисуется основной вертикальный стебель. Соединяем намеченные места со стеблем зелеными линиями-веточками. Заполняем места цветов отобранным цветом по декоративным пятнам от серединки цветка к лепесткам в соответствии с эскизом.

Во время выполнения работы тихо звучат украинские мелодии.

Работа считается законченной, когда с помощью графических материалов ученик допол-

няет свой вариант окружением, раскрывающим историю жизни цветка (бабочки, пчелки, лучи солнца, дождь, запах).

По мере выполнения работ ученики размещают их на экспозиционном стенде.

V. Подведение итогов урока.

1. Ученики рассматривают общую композицию, выбирают понравившуюся работу. Проводят сравнение работ. Учитель с учениками определяет интересные моменты, красивые по исполнению места, общую законченность работы. Составляют общее впечатление.

2. Интерактивное упражнение «Message».

Сегодня с презентации подарочной выставки «Мой цветок тебе, Украина!» вам необходимо отправить sms-сообщение своему классному руководителю Ковтун Наталье Алексеевне. Цель вашего сообщения: передать свое эмоциональное состояние, чувства, которые вызвала выставка, определить количество цветов в общем подарке, вспомнив способы счета. (Ученики

считают сначала десятками и прибавляют по одному головному цветку.)

Н. А. Я в цветущей Украине! Здесь множество цветов!

Н. А. Мы постарались и подарили великолепный букет! Любуемся и считаем.

Н. А. У нас стена расцвела! У меня десять + один раз!

Н. А. Складываем все цветы десятками! Очень весело!

Н. А. Их 110. Я первая посчитала! Но у Камиллы самые красивые.

Заключительное слово учителя.

Сегодня настоящий праздник для нашей страны. За один урок вы подарили ей еще 110 подлинных шедевров, а себя обогатили знаниями о декоративном искусстве Украины.

VI. Домашнее задание.

В альбомах для набросков сделать графические варианты стилизованных цветов в виде человечков.

Дисципліни суспільно-гуманітарного циклу

Л. О. ГОНТАР,

вчитель історії НВК «Балтська загальноосвітня школа I–III ступенів № 2 — гімназія».

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

На початку ХХІ століття людство вступило в нову стадію свого розвитку — інформаційну еру, яка характеризується впровадженням сучасних інформаційних технологій.

Як відомо, освіта є самостійною системою і одночасно стратегічним ресурсом держави. Тому розвинені країни досить активно розробляють та впроваджують в систему освіти сучасні інформаційні технології.

В Україні, яка «крокує» до єдиного світового простору, впровадження сучасних інформаційних технологій набуває все більш масштабного і комплексного характеру. Сьогодні учнів вже мало цікавлять традиційні уроки — сьогодні молодь надає перевагу інтерактивним моделям навчання.

На мою думку, найбільш зручним засобом в практичній діяльності вчителя історії є програмний засіб Microsoft Power Point, що входить до складу пакета Microsoft Office.

Специфікація цієї програмної оболонки — створення мультимедійних презентацій. Використання програми Power Point не потребує великих зусиль для її оволодіння, а також не займає багато часу для підготовки заняття.

Вона дозволяє використовувати інформацію в будь-якій формі подання — текст, таблиці, діаграми, слайди, відео- та аудіофрагменти і так само інше. При цьому вчитель має можливість проявити свою творчість і компоувати матеріал на свій розсуд.

Презентація являє собою послідовність змінюючих один одного слайдів, тобто електронних сторінок. Показ вчителем слайдів може бути здійснений на екрані монітора комп'ютера чи на великому екрані за допомогою спеціального пристрою — мультимедійного проектора.

Методика застосування мультимедійної презентації (далі МП) — це сукупність правил, способів і прийомів, що забезпечують досягнення найкращих результатів у сприйнятті та засвоєнні навчального матеріалу за допомогою МП.

Методика застосування МП — це спосіб організації подачі елементів мультимедіа за допомогою можливостей програми Power Point. Ці елементи стають джерелами історичних знань:

— текст може бути використаний на всіх етапах уроку (при поясненні нового матеріалу вчителем, при формуванні навичок аналізу істо-

ричного джерела, для самостійного розгляду учнями нових понять, аналізу їх змісту;

— умовно-графічна та картографічна наочність (таблиця, схема, карта тощо) застосовується під час пояснення нового матеріалу, а також для аналізу учнями історичного матеріалу як опорний конспект для відповіді, підготовки домашнього завдання, повторення і систематизації набутих учнями знань;

— образна наочність — фотографія, маляночка, плакат, картина тощо — виступає як ілюстрація, як історичне джерело, призначене для аналізу;

— анімація — як складова пояснення вчителя використовується при формуванні в учнів навичок роботи з історичним матеріалом, під час відповіді учня;

— відео-, аудіоматеріали — як додатковий наочний матеріал при поясненні нової теми, як історичні джерела.

Методика застосування МП передбачає такі етапи роботи:

— аналіз змісту уроку щодо можливостей застосування презентації;

— розроблення мультимедійної презентації;

— застосування презентації на уроці.

Реалізація правил, способів і прийомів МП здійснюється у поєднанні так само, як і одночасне поєднання технологічних можливостей програми щодо створення та застосування презентації. Можна стверджувати, що ефективність навчання історії з використанням МП залежить від умінь вчителя застосувати ці правила, способи і прийоми.

Розроблення мультимедійної навчальної презентації базується на виконанні певної послідовності технологічних етапів. У процесі її створення ми виділяємо єдиний технологічний ланцюжок, що охоплює три етапи:

— методико-теоретичне обґрунтування;

— технічна реалізація;

— тестування і використання.

Кожен з названих етапів являє собою сукупність технологічних операцій. Важливо відзначити, що перший етап створення є основним, оскільки в його рамках визначається мета застосування навчальної мультимедійної презентації, розробляється сценарій, структура викладу нового навчального матеріалу, відбирається й відповідно опрацьовується навчальний зміст. Тому змістова організація мультимедійних презентацій (як на етапі проектування презентації, так і в процесі її застосування) є пріоритетною.

Презентація істотно змінює методи навчальної роботи завдяки тому, що вона дає можливість показувати розвиток явищ, їх динаміку, повідомляти навчальну інформацію наперед визначеними дозами і керувати індивідуальним процесом засвоєння знань. МП по-новому, ніж це робиться за допомогою друкованих засобів навчання, організовує і спрямовує процес сприйняття учнів, об'єктивує зміст; виконує функцію джерела навчальної інформації; сти-

мує пізнавальний інтерес учнів; за певних умов підвищує емоційність ставлення учнів до навчальної роботи; допомагає здійснювати самоконтроль і контроль за рівнем знань.

Таким чином, ми спостерігаємо взаємний вплив — загальної методики вивчення матеріалу на методику застосування презентації й навпаки. Важливим є також встановлення способу поєднання методичних прийомів використання МП на уроках історії, вибір яких визначається функціональними особливостями мультимедійної презентації як електронного засобу навчання.

Пропоную методику застосування елементів мультимедіа на уроках історії. Друкований варіант роботи не дає можливості розглянути на прикладах методику застосування анімації, аудіофайлів, тому обмежусь розглядом тексту й наочності.

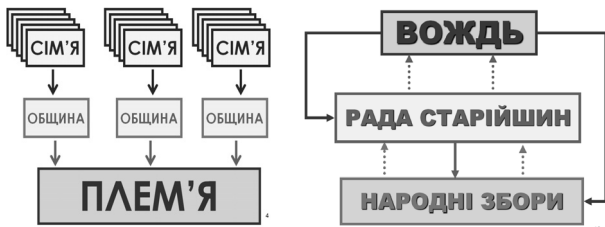
Текст є основним елементом мультимедійної презентації, за допомогою якого інформація повідомляється учням. Створення тексту на слайдах мультимедійної презентації здійснюється відповідно до принципів сприйняття тексту, вимог композиції та дизайну. Подача текстової інформації реалізується відповідно до вимог її структурування й прочитання протягом всього часу демонстрації слайду та роботи з ним. Кожен слайд вміщує закінчену інформацію, якої достатньо, щоб зробити висновки щодо змісту проблеми, представленої на слайді.

Наприклад, може бути слайд № 1 «Релігія та вірування давніх єгиптян» (всесвітня історія, 6 кл.). Застосування анімації на слайді сприяє максимально ефективному з'ясуванню особливостей релігійних вірувань в Давньому Єгипті.

Слайд № 1

Під час роботи зі слайдом МП № 2 «Суспільний устрій у первісному суспільстві» текстова інформація може бути підготовлена з використанням такого елемента презентації як «Автофігура», що дає можливість розмістити текст у певних частинах екрану й акцентувати увагу учнів саме на цій інформації.

Слайд № 2

Таблиці в МП відіграють роль засобів узагальнення та систематизації інформації. При їх створенні можна використовувати додаткові дані, які не входять до шкільного підручника історії, що додає новизни. Також впливають вдало підібрані кольорово-цифрові акценти. Розміщення на слайді декількох таблиць водночас забезпечує можливість робити більш достовірні висновки в ході з'ясування певної проблеми.

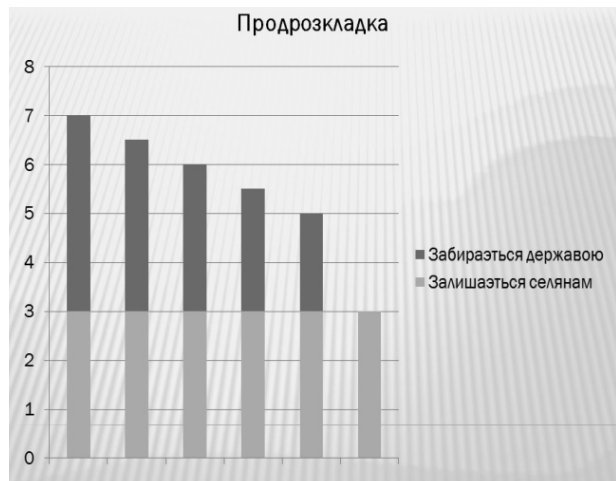
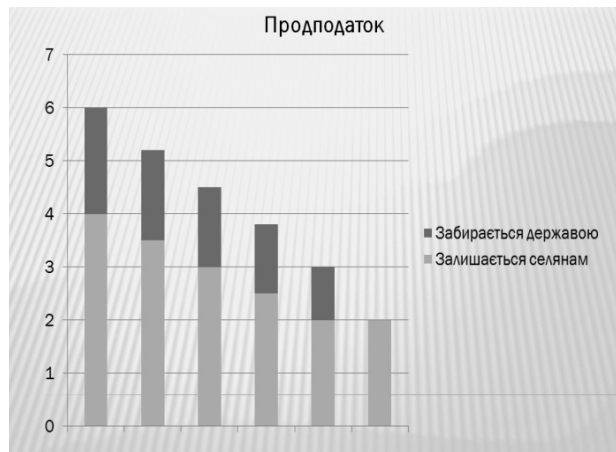
Вчитель також може організувати роботу з таблицею, яка перенесена з іншого електронного документа. Це допомагає заощаджувати час на виготовлення дидактичного матеріалу для всіх учнів. Застосовуючи МП, вчитель за допомогою проектора організовує фронтальну роботу всього класу, що може використовуватися як в індивідуальній, так і в груповій формі. Ця таблиця взята з електронних ресурсів і допомагає організувати ефективну роботу щодо аналізу даних. Завдання та запитання для учнів можна також подати на слайді. Електронний варіант подання цієї таблиці вносить в урок елемент новизни й дає змогу дуже швидко приступити до роботи. Питання на слайді мають з'являтися не одразу, а після появи таблиць, даючи учням час на усвідомлення їх змісту.

Методика застосування діаграм і графіків в презентації обумовлена програмними можливостями Power Point, що дозволяє вставляти діаграми та графіки, створені за допомогою Microsoft Office Word та Microsoft Office Excel. У представлених презентаціях діаграми і графіки використовуються з різною метою: для ілюстрування, створення проблемної ситуації, підбиття підсумків.

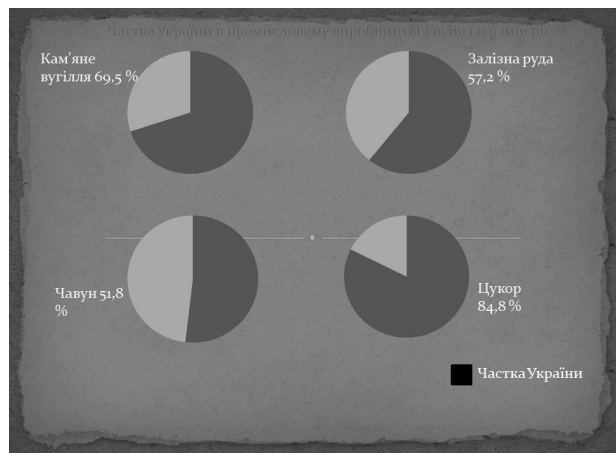
На слайді № 3 МП «Продрозкладка і продподаток» (всесвітня історія, 10 кл.) представлена порівняльна діаграма співвідношення долі держави за продрозкладки та після введення продподатку.

На початковому етапі роботи легенда діаграми не виводиться на екран. Вчитель запитує учнів про висновки, які напрашуються при аналізі діаграми. Після цього з'являється легенда, яка підтверджує слова учнів. Здійснити такий прийом було б дуже непросто у випадку застосування діаграми, намальованої на ватмані або на дошці, що ще раз доводить переваги МП.

Слайд № 4 «Частка України в промисловому виробництві Російської імперії» (історія України, 10 кл.) дозволяє учням наочно проаналізувати економічну ситуацію в Україні, зокрема її

Слайд № 3

Слайд № 4

місце в промисловому виробництві Російської імперії.

З огляду на досить великий обсяг роботи, аналіз діаграм вимагає функціонального розподілу діяльності учнів. На мою думку, найкращою формою організації роботи учнів з діаграмами є групова.

Слайд № 5

Варто зазначити, що застосування схем у презентації як унаочнення історичних процесів є більш ефективним, ніж на уроці без застосування МП. Складність виготовлення діаграми (колірна гама, шрифтові позначення, фігурні зображення), зображеної на слайді № 5 МП «Територіальні плани країн» (тема «Перша світова війна (1914–1918 рр.)», на папері ставить під сумнів її використання на уроці у такому вигляді.

Презентація її на слайді дає можливість урізноманітнювати роботу учнів. Використовуючи схеми в електронному вигляді для з'ясування територіальних планів воюючих держав напередодні Першої світової війни, можна поставити

учням такі запитання: «Які країни належали до Антанти, Четверного союзу?», «Якими були територіальні плани Росії (Німеччини, Англії та ін.)?».

Поєднання тексту і наочно-образних елементів використовується, щоб проілюструвати текстову інформацію, здійснити емоційний вплив на учнів. Загалом цілі застосування наочності з презентаціях наступні:

- ілюстрування текстової інформації;
- постановка проблемного завдання;
- створення і посилення певного емоційного стану учнів.

Поєднання ілюстрації й тексту використовується також з метою створення проблем-

Слайд № 6

Слайд № 7

ної ситуації. Прикладом такого використання МП Power Point може слугувати слайд № 6 «Проголошення Декларації Директорії на Софійському майдані в Києві». Протиставлення зображуваного і тексту вчитель використовує з метою з'ясування причин прийняття Декларації. Першим на екрані з'являється фото.

За ним вчитель знайомить учнів з текстом документа. Вчитель ставить питання: «З якою метою зібрались люди на майдані?». Відповідь засвідчує, що мета — заспокоїти населення та проголосити УНР.

Найбільш ефективною формою навчальної діяльності для старшокласників є творча робота з художніми джерелами, їх інтерпретація та аналіз. Особливостями роботи старшокласників з наочними елементами МП є опрацювання фотографій, плакатів, карикатур, листівок, відозв і рідше — картин, малюнків.

Використання фотографії в МП залежить від мети, яку вчитель ставить на уроці. Кількість фотографій на слайді може бути різною: від однієї до чотирьох (максимальна кількість без втрати якості зображення). Деякі фотографії, які важко ідентифікувати з часом, місцем, де вони були зроблені, вимагають підписів. Інші, які ілюструють текстову інформацію, використовуються для створення або посилення емпатії й можуть бути подані без підписів.

Портретні фотографії в презентаціях використовуються для ознайомлення учнів з історичним діячем і включаються в слайд під час подачі інформації зі згадуванням цього діяча. Наприклад, слайд № 7 (історія України, 10 кл., тема «Директорія УНР»).

Сюжетні фотографії у презентаціях не тільки відіграють ілюстративну роль, вони також є предметом обговорення, дидактичним елементом досягнення мети. Так, на слайді № 8 до уроку із всесвітньої історії в 7-му класі «Середньовічне місто» зображено фрагмент з життя середньовічного міста. Коли ця фотографія з'являється на екрані, можна запитати учнів, в якій країні вона зроблена, що про життя середньовічного міста вона може розповісти.

На більшості слайдів фотографії подаються поряд з текстом, але їх застосування на одному

Слайд № 9

слайді разом зі схемою, таблицею, діаграмою, графіком, картою, графічним або текстовим документом дає змогу акцентувати увагу учнів на значенні того чи іншого елементу мультимедіа та посилює значення даного слайду для досягнення загальної дидактичної мети уроку.

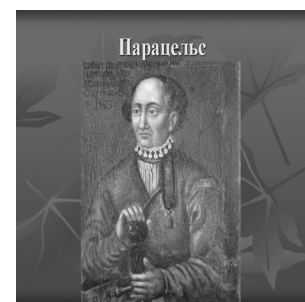
Так, на слайді № 9 МП «Вічні міста Римської імперії» фотографія пред'являється учням на початку інформації вчителя. Використання разом з фотографіями інших елементів забезпечує вчителю можливість надати більш повну інформацію про особливості архітектури міст Давнього Риму.

У презентаціях фотографії можуть застосовуватись як елементи слайд-шоу — послідовної зміни зображень (фотографій, малюнків тощо) під музичний супровід із застосуванням спец-ефектів.

Так, в темі «Середньовічний світ у Західній Європі» на уроках «Герої Середньовіччя» (Всесвітня історія, 7 кл.) можна використати елементи слайд-шоу.

Слайд № 8

На уроці «Утворення Директорії. Державотворення в УНР періоду Директорії» можна показати фотографії, що відображають події листопада 1918 року.

Однією з особливостей слайд-шоу є обов'язкова висока якість фотографій. Слайди мають короткі підписи. Демонстрація кожного слайда триває 10 секунд. Мета демонстрації — викликати інтерес до історії тих героїчних часів. Бесіда з учнями з приводу побаченого, на мою думку, є обов'язковою.

Слайд-шоу підтверджує неабияку ефективність програми в плані створення відповідного психологічного стану і допомоги учням у розумінні історичних процесів через конкретне відображення подій. Деталі на фотографіях, вигляд та міміка людей набагато яскравіше покажуть те, про що можна говорити годинами.

Послідовне пред'явлення декількох слайдів, на яких зображені фотографії та інші візуальні матеріали з мінімумом тексту чи взагалі без нього, методично виправдано.

Методика застосування карт і картосхем у мультимедійних презентаціях також обумовлена особливістю роботи з презентацією Power Point.

На мою думку, їх кількість, що становить 5–6 карт на презентацію, не є надмірною з точки зору доцільності. Вони не тільки виконують роль ілюстрації до розповіді вчителя чи тексту на слайді, а ще й мають велике значення для розв'язання навчальних завдань уроку, досягнення його мети.

Кarti, використані у презентаціях, в більшості своїй спеціально підготовлені для демонстрації на екрані, їх адаптовано у зв'язку з недостатньою кількістю україномовних історичних карт у цифровому форматі. Кarti перенесені у презентації з електронних засобів навчання та з Інтернет-джерел. Площа слайда змушує зменшувати розміри карт. Їх розміщено відповідно до вимог щодо розташування візуальних об'єктів на екрані монітора комп'ютера.

Кarti у презентації виконують не тільки ілюстративну функцію, вони є також окремими об'єктами дослідження. Робота з ними може здійснюватись на тих самих засадах, що й на уроках без застосування мультимедійної презентації. Але динамічність комбінування карт, анімаційні ефекти засвідчують переваги роботи з ними саме у форматі презентації. Прикладом анімації на карті є слайди презентації для уроку «Утворення Директорії» з курсу історії України 10-го класу. На слайді № 10 «Українська держава. Директорія УНР» показано місця основних подій листопада–грудня 1918 р.

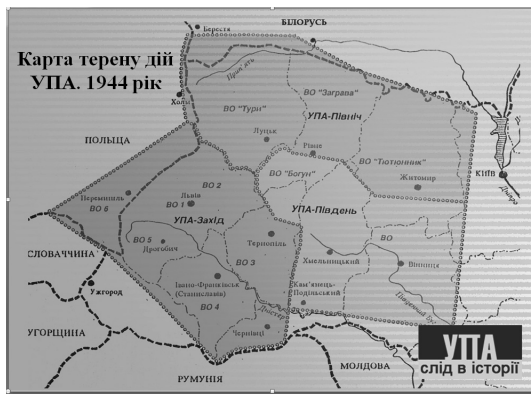
До того ж на карті послідовно виявляється хронологія основних подій даного періоду з допомогою анімації, що зосереджує увагу учнів на цих об'єктах.

Таким чином, демонстрація карт стала можливою тільки завдяки використанню в роботі програми Power Point. На уроці без презентації це, на мою думку, здійснити неможливо.

Пропоную методичні прийоми застосування картосхем. У презентації «Рух Опору в роки

Слайд № 10

Слайд № 11

Великої Вітчизняної війни» на слайді № 11 наведено картосхему, що зображує територію розташування угруповань УПА 1944 року.

Картосхема сприяє чіткому розумінню учнями перебігу історичних процесів, подій, пов'язаних з територіальними змінами.

Користуючись картосхемою, учні повинні проаналізувати побачене. Це завдання сприяє удосконаленню вміння учнів працювати з картою і робити певні висновки.

Варто зазначити, що представлені тут роздуми не розкривають з усією повнотою методичку застосування аудіо-візуальних та анімаційних елементів презентацій через неможливість адекватно продемонструвати електронні засоби навчання, в даному випадку презентації Power Point, на папері.

Однак досвід використання цього електронного засобу загального призначення як мультимедійного засобу навчання забезпечує, і я ще раз це підкреслюю, підвищення рівня навчальних досягнень учнів.

С. П. ЛЕЩЕНКО,

викладач правознавства Одеської академії технічного регулювання та якості (коледж).

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

Сьогодні наше українське суспільство не може похвалитися своєю молоддю, серед якої є багато загублених душ: наркоманів, токсикоманів, підлітків, позбавлених волі за здійснені злочини. Попередження правопорушень, вчинених неповнолітніми, передусім проблема педагогічна, бо вона є органічним компонентом виховної роботи в навчальному закладі, головними напрямками якої є:

— формування в студентів національної свідомості, патріотизму, любові до свого народу, до України, активної громадянської позиції, готовності до участі в процесах державотворення;

— забезпечення духовно-морального розвитку студентів, запобігання негативному впливу на свідомість студентів інформації, що містить бездуховність;

— підвищення пріоритету загальнолюдських цінностей, виховання морально-етичних засад поведінки і світогляду студентів;

— активізація роботи студентського самоврядування, залучення студентів до усвідомленої і систематичної участі у вирішенні важливих питань життя коледжу.

З урахуванням цих завдань на базі Одеської державної академії технічного регулювання та якості велике значення надається виховній роботі з підлітками. Особлива увага приділяється студентам I–II курсів, адже саме для них починається самостійне «доросле» життя.

З метою визначення рівня правової обізна-

ності студентів була розроблена анкета «Профілактика та боротьба з правопорушеннями». Після аналізу отриманих даних було визначено напрямки правової допомоги неповнолітнім.

Другим кроком на шляху підвищення ефективності виховної роботи було створення «Клубу правових знань» у студентському гуртожитку. Свої зустрічі клуб проводить 30 числа кожного місяця.

На основі попереднього анкетування розроблений план роботи клубу. Як викладач правознавства чітко усвідомлювала, що клуб має стати джерелом правових знань, а тому робота його повинна бути цікавою, творчою, давати кожному підлітку можливість самовиразитись.

Робота з підлітками вимагає особливо виваженого підходу до вибору методів і форм виховної роботи. Неварто зловживати словесними методами роботи, бо їх не сприймають підлітки. Доцільно застосовувати такі методи, які сприяють формуванню навичок правомірної поведінки. Досвід переконливо доводить, що нерідко підлітки у певних ситуаціях діють неправомірно, бо не мають досвіду, а теоретичні знання не спрацьовують.

Враховуючи актуальність правових питань, які потребують негайного вирішення, лекторськими групами були підготовлені та проведені диспути «Я та мої права», «Ваші права при затриманні та арешті»; бесіди за «круглим столом» «Кримінальна відповідальність неповнолітніх», «Закон і ми», «Права і обов'язки сту-

дента», «Правопорушення і злочинність серед неповнолітніх»; лекції «Злочини та кримінальна відповідальність за їх скоєння»; тренінги «Підліток та протиправна поведінка», «Добро та зло»; перегляд публіцистично-популярних фільмів: «Наркоманія. Алкоголізм», «СНІД — збережи своє життя».

Окремої уваги заслуговує інформація про щорічне зростання кількості злочинів, вчинених підлітками з використанням Інтернету чи під впливом негативного контенту (інформація про виготовлення та розповсюдження наркосировини, способи крадіжки грошей, виготовлення вибухівки тощо). Крім того, у більшості випадків діти, які пропускають заняття, годинами перебувають у комп'ютерних та Інтернет-клубах, неконтрольовано переглядають Інтернет-сайти, що містять ігри та сюжети з елементами насильства, жорстокості, розпусти.

Саме тому до клубу запрошуються співробітники правоохоронних органів, юристи, які розповідають підліткам про ризики, які приховує в собі глобальна мережа, а також знайомлять з іншою актуальною для підлітків інформацією. Ці зустрічі дають студентам можливість отримати конкретну відповідь на питання, що їх найбільше цікавлять. Така форма роботи допомагає поєднати теорію з практикою.

Запобігання правопорушенням неповнолітніх має бути справою не тільки дорослих, а й самих підлітків. Вони повинні в міру своїх можливостей прилучатися до цього. Мається на увазі діяльність студентських органів самоврядування, що діють в навчальних закладах. Поки ж що відчутної допомоги з їх боку не спостерігається. Це пов'язано, по-перше, з тим, що нормативні документи цих організацій в

основному ґрунтуються на первинних статутах чи положеннях і не враховують сьогоденного становища молоді в Україні, і по-друге тим, що вони знаходяться на етапі відродження чи створення і самі потребують допомоги з боку педагогів.

Безперечно робота все ж таки проводиться. Щомісяця відбуваються засідання студентської ради, де серед багатьох проблем, що розглядаються, порушується питання про підвищення рівня правової культури студентів.

Таким чином, сучасна загальнокривозова ситуація щодо проблем правопорушень серед молоді потребує постійного контролю і уваги з боку педагогічного колективу, спільної роботи педагога і психолога, служби у справах неповнолітніх, кримінальної міліції, активізації роботи студентського самоврядування, залучення студентів до усвідомленої і систематичної участі у вирішенні важливих питань життя коледжу.

Для забезпечення ефективності виховної роботи важливо знати позитивні й негативні риси характеру підлітка, причини педагогічної занедбаності останнього і особливості їх прояву, його готовність до перевиховання, ставлення до допущених негативних вчинків, наявність бажання стати кращим, на яку допомогу і звідки він очікує. Саме за таких умов система правової роботи буде давати позитивні результати.

Література

1. Веремій Л. До проблем профілактики протиправної діяльності учнів // Рідна школа. — 2002. — № 4. — С. 19–21.
2. Оржеховська В. М. Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки : навч. посіб. / В. М. Оржеховська, В. Є. Виноградова-Бондаренко. — К., 2004. — 78 с.

Н. В. КИРИЧЕНКО,

учитель русского языка и литературы Одесской частной общеобразовательной школы I-III ступеней «Крок».

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА КОМПАРАТИВНОГО АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Использование метода компаративного анализа художественных произведений на уроках литературы сегодня очень актуально, ведь современная программа предусматривает изучение русской литературы в контексте мировой, поэтому на каждом уроке нужно помнить о главной цели — изучение мирового литературного процесса, взаимодействия и взаимосвязей литератур разных стран и разных эпох. Метод компаративного анализа как раз это и предполагает, он дает учащимся возможность осознать, что мировой литературный процесс — это постоянно развивающееся

явление, в котором все связано и ничто не бывает случайным.

Компаративный анализ бывает двух типов: диахронический и синхронический.

Диахронический анализ предусматривает сопоставление художественных произведений, созданных в разное время, но близких по тематике. Яркий пример тому — «Энеида» Вергилия и «Энеида» Котляревского. И в одном, и в другом произведении главными героями являются не персонажи, а эпоха. В «Энеиде» Вергилия — это Древний Рим, а в «Энеиде» Котляревского — Украина периода разрушения

Запорожской Сечи. В процессе анализа нужно провести параллель между двумя эпохами и их героями, у которых много общего.

Еще один пример диахронического анализа дает тема «маленького человека» в русской литературе. Это Самсон Вырин (А. С. Пушкин «Станционный смотритель»), Башмачкин (Н. В. Гоголь «Шинель»), Макар Деушкин (Ф. М. Достоевский «Бедные люди»), Карандышев (А. Н. Островский «Бесприданница»). Возможность использовать на уроках диахронический анализ возникает достаточно редко.

Синхронический анализ предусматривает сопоставление двух произведений, созданных в одну эпоху, но разными авторами и в разных странах.

Уроки с использованием синхронического анализа можно проводить достаточно часто, начиная уже с 5-го класса. Например, обобщающий урок, посвященный литературным сказкам Пушкина и Андерсена («Сказка о мертвой царевне» и «Снежная королева»). Пятиклассники обращают внимание на близкое родство сказок писателей разных стран и в то же время устанавливают связь между устным народным творчеством и художественной литературой. Вечная мечта человечества о мире и счастье как награда за высокие нравственные качества человека роднит обе сказки, выявляет их родство со сказкой народной.

В 6-м классе интересно проходит урок, на котором сопоставляются басни Эзопа и Крылова. Шестиклассникам нравится наблюдать, как по-разному баснописцы раскрывают один и тот же сюжет.

В 7-м классе изучается «Песнь о Роланде», а в 9-м — «Слово о полку Игореве». Учитывая тот факт, что «Слово о полку Игореве» достаточно подробно изучается и на уроках украинской литературы, заключительный урок по этому произведению можно провести с использованием синхронического анализа «Песни о Роланде» и «Слова о полку Игореве».

Второй пример компаративного анализа в 9-м классе — это сопоставление героев Байрона и Пушкина, Чайльд-Гарольда и Онегина. Пушкин сам пишет об их сходстве, называя Онегина «прямым Чайльд-Гарольдом», и говорит о том, что «подобно английскому сплину... русская хандра им овладела понемногу».

Можно также сравнивать романтические поэмы Байрона и Пушкина, что помогает закрепить понятие о романтизме.

Еще один пример компаративного анализа — это проведение в 9-м классе обобщающего урока после изучения творчества Байрона и лирики Лермонтова, когда учащиеся получают задание сравнить стихи Байрона «В альбом» и «Из дневника в Кефалонии» и Лермонтова «Расстались мы...» и «Парус» (можно сравнивать любую из пар или обе).

Сравнивая стихотворения «В альбом» и «Расстались мы...», учащиеся убеждаются в том, что в одном и другом одинаково ощущается вся глубина души поэтов и какая-то безысходность: «ничто на земле не вечно». При сопоставлении легче понять, что предмет изображения в лирическом стихотворении не столько событие, сколько чувство, что чувства аналогичные, многократно повторяемые — источник поэзии в литературах разных стран, и, наконец, у больших поэтов оттенки, интонации, чувства различаются массой нюансов. Большой интерес к творчеству этих двух великих поэтов вызывает тот факт, что у них был один общий предок — шотландский рыцарь и поэт Томас Лермонт. Русский поэт этого не знал, но чувствовал свое духовное родство с Байроном и писал, что он, как и Байрон, «гонимый миром странник, но только с русскою душой».

В 10-м классе при изучении повести Бальзака «Гобсек» обязательно возвращаемся к «Мертвым душам» Гоголя. Стоит лишь задать учащимся вопрос: «Что общего у Гобсека с Плюшкиным?», как выводы они делают сами. Уместно также вспомнить о пьесе Мольера «Скупой».

При изучении «Войны и мира» Л. Н. Толстого, конечно же, проводим параллель с «Красным и черным» Стендаля. Во-первых, эпоха, связанная с Наполеоном, раскрывается с точки зрения русского писателя и писателя французского, который к тому же лично участвовал в походе Наполеона на Россию. Во-вторых, и для Жюльена Сореля, и для Андрея Болконского Наполеон является кумиром. То же самое можно сказать о Раскольникове, герое романа Ф. М. Достоевского «Преступление и наказание», в теории которого идеи бонапартизма доведены до абсурда. В 11-м классе яркий пример использования компаративного анализа дают три произведения: «Фауст» И. В. Гёте, «Мастер и Маргарита» М. А. Булгакова, «Плаха» Ч. Айтматова. Главная тема, объединяющая три романа, написанных в разное время, но близких по тематике (диахронический анализ), — тема борьбы и зла, божественного и дьявольского в человеческой душе. Эта тема относится к разряду «вечных», вот авторы и пытаются рассказать, как она решается в разные эпохи: у Гёте — в эпоху Просвещения; у Булгакова — в сталинские времена; у Айтматова — в конце XX века. Героев Гёте и Булгакова сближает стремление к творчеству, познанию мира, высокая духовность отличает и героя Айтматова.

В 11-м классе прекрасные результаты дает сравнение французского и русского символизма в поэзии. Кроме того, при изучении этой темы уместно подчеркнуть связь литературы с другими видами искусства, особенно с живописью, и показать репродукции картин: ведь модернизм родился сначала в живописи, а потом в литературе.

При изучении русской и украинской литературы тоже можно использовать метод компаративного анализа. Например, «Тихий Дон» М. А. Шолохова и «Всадники» Ю. Яновского. Оба эти романа сближает тема гражданской войны как жуткой трагедии, когда по разные стороны баррикад оказываются не только граждане одной страны, но и члены одной семьи, что еще страшнее.

Методу компаративного анализа необязательно посвящать целые уроки, но его элементы можно использовать постоянно. В 5-м классе это хорошо удается при изучении сказок народов мира, где очень легко найти похожие

сюжеты и героев, объединенных сходством характеров. Во время работы над образом Жюльена Сореля (Стендаль. «Красное и черное») обязательно нужно вспомнить Печорина. И таких примеров можно привести много.

Что же дает нам применение метода компаративного анализа?

Во-первых, учащиеся получают представление о мировом литературном процессе как едином целом, расширяется их кругозор.

Во-вторых, применение данного метода позволяет осуществлять на уроках литературы закрепление и повторение изученного материала.

В. П. ПЕЧАРСЬКА,

викладач української філології ВНКЗ «Балтське педагогічне училище».

УРОК-КОНКУРС З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мова моя українська —
Батьківська, материнська
Рідна мені до болю, —
Дужий я із тобою.

В. Бичко

Тема. Узагальнення знань про службові частини мови

Мета: закріпити й поглибити знання студентів про службові частини мови, їх граматичні ознаки, вивчені орфографічні правила, синтаксичну роль службових частин мови, їх походження та будову; вдосконалювати вміння студентів застосовувати на практиці вивчені орфограми, робити морфологічний розбір службових частин мови; розвивати зв'язне мовлення, пам'ять, увагу, мислення; виховувати любов до рідної мови, бажання її вивчати.

В результаті проведення заняття студент повинен:

знати:

- визначення всіх частин мови;
- граматичні ознаки службових частин мови;
- вивчені орфографічні правила; синтаксичну роль службових частин мови, їх походження, будову.
- вміти:
- розпізнавати самостійні і службові частини мови;
- знаходити вивчені орфограми;
- правильно писати слова будь-якої частини мови;
- робити морфологічний розбір самостійних та службових частин мови.

Перелік наочних посібників і ТЗН: П.С.Дудик «Українська мова», ч. 1; Папки «Граматики».

Завдання для самостійної роботи:

1. Скласти казку про частини мови.

2. Підготувати наочність до уроків вивчення службових частин мови в початкових класах.

3. Підготувати фрагменти цікавих форм роботи при вивченні даної теми.

4. Повторити теоретичні відомості про службові частини мови (підручники).

Хід заняття

I. Організація групи до заняття.

1. *Вступне слово викладача* про рідне слово, про роль слова в житті людини.

Наша мова — це океан слів, а граматикика — мудрий господар, володар цього океану. Сила граматики в тому, що вона поєднує нескінченну групу слів у певні класи. Один з таких найважливіших класів — частини мови.

II. Оголошення теми та завдань заняття.

Студенти повинні знати (на дошці).

Студенти повинні вміти (на дошці).

Проведемо наше заняття у вигляді гри-конкурсу. Група поділяється на 2 команди. Є у нас журі з кращих студентів IV курсу.

Журі враховує правильні і швидкі відповіді, звертає увагу й на правильність мовлення.

III. Основна частина заняття.

Конкурс 1. Представлення назви, емблеми — 5 б.

Конкурс 2. Перевірка домашнього завдання — казка про службові частини мови — 5 б.

Конкурс 3. Словниково-розподільний диктант (1 слово — 0,5 б.)

1. У першу колонку записати первинні прикметники, у другу — вторинні.

Від, близько, через, всупереч, над, навкруг, до, шляхом, при, край.

2. Сполучники сурядні та підрядні:

Але, мов, та, якщо, зате, якби, або, тому що, чи...чи, щоб.

Конкурс 4. Вибірковий диктант. Виписати службові частини мови з вірша М. Рильського «Яблука допіли».

Конкурс 5. Бліц-конкурс.

Конкурс капітанів (за 1 правильну відповідь — 1 бал).

1. Доберіть правильну відповідь (по 3 запитання до капітанів команд).

Конкурс 6. Практичне завдання «Розкрити дужки» (1 правильна відповідь — 0,5 б.)

(Журі підводять підсумки 6 конкурсу)

— Сторінка «Цікаво знати».

— Орфоепічна хвилинка (3 цими повідомленнями виступають учасники обох команд).

(Виступ журі)

Конкурс 7. Послухайте слова Сократа: «Заговори, щоб я тебе побачив». Вдумайтесь в них, висловіть свої думки щодо вислову — 5 балів.

Критерії оцінювання:

- розмірений темп;
- нормативна українська вимова;
- правильне наголошування;
- природне інтонуювання;
- зв'язне висловлювання.

Конкурс 8. Перекласти стійкі вирази українською мовою (1 слово — 1 бал).

1. Привлекать к работе.
2. Принимать в шутку.
3. Прийти к согласию.
4. По усмотрению начальства.
5. Добрый по характеру.
6. До сих пор.

Конкурс 9. Команда — команді підготувала по 3 запитання щодо теоретичних знань теми «Службові частини мови» (1 правильна відповідь — 1 бал).

Слово викладача про вивчення службових частин мови в початкових класах.

Конкурс 10. Демонстрація наочності, дидактичного матеріалу, які можна використовувати у початковій школі при вивченні теми «Частини мови» (1 виступ — 1 бал).

Конкурс 11 (письмово). Замініть рисочки буквами так, щоб можна було прочитати сполучники «Чия команда швидше» (2 бали).

— 0 —
— 0 —
— 0 —

— к — —
— к — —
— к — —

— — м — —
— — о — —
— — в — —

Конкурс 12. Додайте частки (2 бали) «Чия команда швидше».

Додайте частки у першому випадку ті, що

пишуться з прислівниками через дефіс, у другому — ті, що пишуться разом

		1						-	Д	Е
		2						-	Д	Е
		3						-	Д	Е
4	Д	Е	-							

1				Т	Р	О	Х	И
2				К	О	Л	И	
	3			Д	А	Л	І	
	4			М	А	Л	О	
	5			Д	Н	Я		
	6			Р	А	З		

Конкурс 13. Запишіть сполучники з буквою б (1 правильна відповідь — 1 бал).

Конкурс 14. До поданих іменників доберіть синоніми з часткою «не» (1 слово — 1 бал).

(Журі готують результати конкурсу).

Усні вправи для обох команд:

- Які 2 частки разом літають?
- Які частки ріжуть хліб?
- Утворіть 4 частки із слова **онде**.
- З якої назви кінської збруї можна утворити 2 прикметника?

— Який термін на означення певної кількості ліків складається з двох простих прикметників? (до — за).

Гра «Четвертий зайвий»

— Назвати зайвий прикметник, обґрунтувати відповідь:

- а) по-під, поза, поміж, із-за;
- б) з-під, з-за, з-над, понад;
- в) в хаті, вдень, в лісі, в кімнаті;
- г) до уроку, довіку, довкола, додому.

IV. Підсумок заняття.

1) **Заключне слово журі.**

2) **Слово викладача.**

— Будьте завжди уважними до слова, вивчайте рідне слово, любіть його. Не забувайте девіз нашого заняття, пам'ятайте слова В. Сухомлинського «Кожний учитель початкових класів насамперед — Словесник. І слово гарне, добірне, відшліфоване — хай буде вашим інструментом. А ви — людьми чесними, діяльними, працьовитими — таким повинен бути вчитель на думку Я. Коменського».

V. Домашнє завдання.

1. Повторити теоретичний матеріал (підручник §199–212).

2. Запишіть 5 прислів'їв, підкресліть службові частини мови і зробіть морфологічний розбір.

3. Творче завдання (усно).

Підтвердіть або спростуйте таке положення: «Мова — категорія національна, політична, моральна».

С. А. СВІНТКОВСЬКА,
зав. НМЦ української мови і літератури, українознавства ООІУВ,

Г. А. МОГИЛЬНИЦЬКА,
ст. викладач ООІУВ.

УРОКИ З ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ (11-Й КЛАС)

Українська література 20–30-х років XX століття. Поезія

Поети-представники «Розстріляного відродження» на Одещині (матеріал для вчителя)

У передмові до титанічної на той час і в тих умовах праці «Розстріляне відродження» упорядник книги Юрій Лавриненко пише: «Матеріали, з яких робився добір до антології, після 1933 року знищені й усунені з життя (не тільки в СРСР, а й з публічних бібліотек столиць Заходу) так ґрунтовно, що розшукувати їх тепер так само важко, як розкопувати пам'ятки в Помпеї після засипання її лавиною Везувія. Досить сказати, що частина вміщеного матеріалу взята з рукописних копій, що їх колись зробили собі і зберегли окремі люди. Потрібні роки розшуків, досліджень, потрібні інші загальні обставини в СРСР і в світі, щоб можна було скласти цю антологію так, як хочеться. Не говоримо вже про зниклі недруковані рукописи, як от, наприклад, деякі п'єси Миколи Куліша, поезії Свідзінського і багато інших.

З люттю переляканого маніяка вчинила Москва терористичний замах на відродження суверенного українського мистецтва (а значить і людини). Вона відкинула суверенний культурний вклад Радянської України 1920-х років.

Щоб мати уяву, чому важко зібрати елементарні відомості про життя, працю і долю українських радянських письменників 1920-х років, ми наведемо тут текст телеграми Об'єднання Українських Письменників «Слово», надісланої з Нью-Йорка 20 грудня 1954 року:

«Москва, СРСР, Другому Всесоюзному з'їздові письменників.

Українські письменники — політичні емігранти вітають з'їзд і висловлюють співчуття письменникам усіх поневолених народів СРСР.

1930 року друкувалися 259 українських письменників. Після 1938 року з них друкувалися тільки 36. Просимо в'яснити в МГБ, де і чому зникли з української літератури 223 письменника».

До цієї телеграми президія «Слова» подала до преси таке своє пояснення. За приблизними

(бо точні поки що неможливі) підрахунками цифра 223 зниклих в СРСР українських письменників розшифровується так: розстріляно 17; покінчили самогубством — 8; арештовані, заслані в табори і іншими поліційними заходами вилучені з літератури (серед них можуть бути розстріляні і померлі в концтаборах) — 175; зникли безвісти — 16; померли своєю смертю — 7. Дані ці приблизні, бо Москва не відповіла на телеграму і надалі тримає таємницю своєї розправи над українськими радянськими письменниками того часу. Лише 1956 року почалась неспівлива і сором'язлива «реабілітація» кількох імен письменників. З них лише якась пара повернулася жива додому під час реабілітації. Але це тільки одиниці із сотень. І про ці одиниці теж нічого невідомо, чому і коли вони були репресовані чи замучені.

Тож і твори представників «Розстріляного відродження» в літературі нашого краю також розшукати важко, як і повні відомості про життєвий і творчий шлях їх творців.

Щоб хоч малою мірою заповнити ці «білі плями» на літературній мапі Одещини, подаємо на допомогу учителю ті скупі відомості, які нам вдалося відшукати в літературних збірниках та альманахах, що виходили за кордоном в українських видавництвах діаспори.

Аркадій Казка

Народився 24 вересня 1890 року в м. Седневі на Чернігівщині в козачій родині. Середню освіту здобув у Чернігівській реальній школі у 1910 році, а в 1913 р. вступив до Київського комерційного інституту.

Очевидно, не може бути такого, щоб два талановиті юнаки-чернігівчани, майже однолітки, з однаковим колом захоплень — Павло Тичина й Аркадій Казка — одночасно навчаючись в одному інституті, не знали один одного й не мали ніяких стосунків. Проте в біографіях П. Г. Тичини про Аркадія Казку не згадується жодним словом.

З початком Першої світової війни Аркадій Казка залишає навчання й повертається до Чернігова, де працює в земській управі й бере активну участь у літературно-мистецькому житті

Чернігова. Відомо, що Аркадій Казка був всебічно обдарованою людиною, мав неабиякий малярський хист.

Саме він змальовував історико-мистецькі пам'ятки Чернігівщини для Чернігівського комітету охорони пам'яток старовини. Брав участь в організації українського війська.

Очевидно, саме ця його активна діяльність на користь УНР призводить до того, що в 1919 році Аркадій Казка, як сказано в короткій довідці про нього, вміщеній в антології «Обірвані струни» (Наукове тов-во ім. Шевченка. Нью-Йорк, 1955 р.), залишає Чернігів і перебирається на Південь. З 1919 по 1922 р. мистець вчителює в школах Катеринославщини, з 1922-го по 1925-й — на Київщині.

З 1925 року Аркадій Казка живе в Одесі. Нам поки що відоме одне його місце роботи — Одеська трудова залізнична школа № 77, де він викладав українську мову й літературу. Його колишні учні з сумом згадують свого вчителя, який захоплював їх поезією, як своєю, так й інших українських письменників — від Шевченка до Тичини та інших сучасників. Любив співати й часто, заходячи на заняття шкільного хору, приєднувався до учнів-хористів, чим вони дуже гордились. (Із спогадів Цвинтарної А. І.).

У 1932 році був заарештований. Не витримавши тортур, у 1933-му наклав на себе руки в застінках ГПУ.

Перший вірш поета був опублікований у літературно-науковому Віснику 1919 року. Тоді ж були підготовлені до друку дві збірки поета «Lamentabile» та «Перший вінок», які загубилися у вирі революційних подій. Окремі вірші опубліковані в журналах «Червоний шлях», «Нова громада» та в «Літературно-науковому Віснику».

Вже перебуваючи в Одесі, Аркадій Казка приєднався (у 1928 році) до літературного угруповання «Плуг», створеного в 1922 році морально й фізично знесиленим Андрієм Головком як об'єднання селянських письменників, а в 1928 році вже очолюваного Сергієм Пилипенком — людиною з блискучим талантом організатора, якому тогочасна літературна Україна завдячує відкриттям ряду видавництв, і яка, на жаль, перетворилася на «нешасливого псевдотеоретика мистецтва» (Ю. Лавриненко), використаного партією разом з його «Плугом» та новоствореними ВУСППом і «Молодняком» для боротьби з вітаїзмом ваплітян та європейськістю неокласиків.

Вступ поета, що в своїй творчості тяжів якраз до вітаїстичної поезії, до такої одіозної організації, як «Плуг», залишається загадкою, як загадкою залишається й те, чому (якщо допустити перехід поета на «партійні позиції»...) ним обраний був «напівмертвий» «Плуг», а не шойно в 1927 році народжений і активно, відверто партійний ВУСПП?

Всі ці загадки, в яких криється якась велика

трагедія вразливої поетичної душі в жорсткому світі, ще належить розгадати дослідникам.

Ми ж пропонуємо кілька зразків поетичної творчості Аркадія Казки, українського поета, вчителя 77-ї трудової залізничної школи м. Одеси.

РОНДО

Ой, снігу, снігу випало якого!...
Ой, цвіту на деревах скрізь буйного!...
Стрій яблунь, груш сія принадно
В цвіту увесь; ген гаю непроглядна
Синіє глиб, мов привид сна якого.

І хочеться в цей мент лише одного:
Снуть в тиші гайовій вінки безладно,
Пить срібне марево, шептять безладно:
— «Ой, снігу-снігу!»...

В душі від коліру снігів ясного
Все, що було бурхливого чи злого —
Все тихо вснуло... Ум лиш безпорадно
Снує крізь сон рій тихих дум нескладно,
Але і сам він вже не зна для чого...
— «Ой, снігу-снігу!»...

ТАМ СОНЦЕ, ТАМ!

Десь далеко
Над синь-чорною землею
Тонесенькою смужкою
Рожевіє смутно-радісно край-небо.
А над ним
Злягло
Нависло

Навалилось
Індиго темне важких хмар, —
Пропалене уже промінням теплих зір...
Угорі
В безоднях блакитно-зеленаво-юних
Зорі
Ворушаться, мов діти у блакитній річці,
Підморгують
Сміються...
Ясно: змова.
А тут —
Тут поле,
Вечір, коли хочете,
Що запізнівсь таки добряче,
Неохоче якое поспішає
Через напружено-мовчазні лани,
Налиті соками бунтарськими,
Мов вим'я ситої корови молоком,
Весни могутністю налиті вщерть.
Злегенька іноді дихне вітрець весняний —
Істинно це подих уст усміхнено-рожево-ясних
Немовляти!
І ось тут поміж ланів, —
Десь віддала ліс!
У полі
Зігнулась — нахилилася на захід,
Неначе заклопотано туди ж дріботить
Старенька вже верба.
Чи то ж верба?
Так дбайливо вона розкинула гілля в небесний
Простір!
Й зависли в нім
Заплутались у тім мережеві гілок густім
Моргушки-сльози-зорі.
Вже смерклось! —
Така старенька

й лагідна
Така скорботна
й добра
Чи то ж верба?

...тонесенькою смужкою десь рожевіє.

О, ні! Це, нене, ти
Самотня і скорботна
Між поночіючих ланів
Туди смерком весняним поспішаєш,
Де ген над синьо-чорною ріллею
Так великодньо червоніє.
Тривога, сльози у очах:
— «Чи не спізнилась?»

Вітер,
Вітерець весняний —
Істинно це подух уст усміхнено-рожево-ясних
немовляти!

Іди, іди і не турбуйся!

Рожевіє смужечка тонесенька ген-ген
На Заході.
Кривавиться вузенька смужка й меркне
І золотоваю, і блідою пересувається вона
Злегесенька до Сходу:
Там сонце,
Там!

6 березня 1925 р.,
с. Нові Петрівці на Київщині

Панько Педа

Педа Панько (Пантелеймон) Михайлович народився в 1907 році в м. Жванцях на Хмельниччині в сім'ї робітника. Закінчив Одеський педагогічний інститут. Викладав українську мову та літературу в школі та інституті, працював завідуючим літературною частиною Одеського оперного театру. Належав до літературної організації ВУСПП. На тридцять першому році життя став жертвою сталінських репресій. Його перу належать поетичні збірки «Перший рейд» (1931), «Горять огні» (1961), «Бринить весна» (1992).

В ОБІЙМАХ МІСТА

Вулиці у лице цілували мене.
Цвіли вогнища... Вогники, зорі...
Стіни — тіні.
В п'яті гуркотіння плине.
Місто п'яне. І фарба на лицах густа.
До грудей мене тулить жагуче.
Не пустуй, не пести, не цілуй у уста.
В мене настрої чудесний і гнітючий.
Я кохаю твій блиск і суворість твою,
Ти ж не завжди закохане, ніжне.
Ось я зараз в обіймах у тебе стою,
Через мить, може, пхнеш мене грізно.
...Та нехай. Я кохаю тебе і за це.
Ти ж гармонія сили і духа.
Так люблю я схилитись тобі на плече,
Твою музику ввечері слухать.
Так люблю я блукать вулицями вночі
Без мети, без бажання, без думки.
Милуватись, як тануть в огнях вулиці
І лягають під зорями струнко.
Так люблю я, як часом прожектор лизне
Лезом шпаги загублену хмарку.
Стрепенеться вона, запалає вогнем,

Мов дівча після п'яної чарки.
Так люблю я стояти над морем сумним,
Як воно фосфорично врочисте,
Коли з берега впали на воду вогні
І розбіглися срібним намистом.
А ген-ген між вогнів чорний дим димарів
І в порту, мовби привиди — судна...
З моря сірий туман... звір сирени завив
Так серйозно, мов присуд на суді.
То маяк (одноокий мінливий циклоп)...
Його рев нагадав про минуле,
Як ревіли колись-то воли за селом...
І в село мене знов потягнуло,
Я вертався. З-за обр'ю визирнув день,
Ще дрімали над дахами зорі,
Вулиці у лице цілували мене,
Золоті вулиці, неозорі!

* * *

Сонце радіє: «Весна».
Я ж йому: «Ні, не вірю».
Хмарка на сонця лиці золота
Рвійно промчала, мов юні літа.
Сонце радіє: «Весна».
Тане в устах:
«Не вірю...»
Що вона скаже? Я вуха наставив,
Слухаю. Грає... Гріє...
Вчора ще чорними птахами
Хмари літали над дахами.

Гріє.
Вчора ще чорними птахами
Хмари летіли над дахами.
Дихали мертвою кригою,
Сипали сніг на панелі...
Нині ж у синій шинелі
Радісно провесна дихає,
Промінь шовково-весняний
Глянув.

БРИНІТЬ ВЕСНА

Бринить весна,
Хлюпочеться повітря,
І в серце
ллеться
Пісня голосна.
Ще день, ще два,
І бризне сонця цитра.
Бринить весна,
Бринить весна!
Бринить весна
В розмаї
рвійних терцій.
Це вітерець несе
Незнаний день.
І до людей
із трепетом у серці
Весна іде!
Весна іде!
І жаль мені
Снігурочки до болю —
Її розтоплять
березневі дні.
І не відчую вже її ніколи.
І жаль мені,
І жаль мені.
Бринить весна,
Хлюпочеться над лугом.
І хочеться, щоб ви,
моя ясна,
Колись прийшли

І стали мені другом.
Бринить весна,
Бринить весна!

Або:

Не до речі речі
Про твою любов,
Ударником станеш —
Полюблю ізнов.

Проза

Г. Могильницька

*НМЦ української мови та літератури,
українознавства Одеського ОІУВ*

Модернізація новелістики та «великої» прози на Одещині. Прозаїки літературного приву 60-х років ХХ століття. Новели Анатолія Колесніченка «Фенікс» та «Христа розпинали в матері»

Мета: ознайомити учнів з творчими пошуками та досягненнями прозаїків Одещини. На матеріалі двох новел А. Колесніченка («Фенікс» та «Христа розпинали в матері») показати своєрідність стилю письменника, його інтерес до трагічних сторінок історії народу. Розвивати навички аналізу художнього твору. Виховувати інтерес і повагу до минулого.

Обладнання: портрети письменників. Грамзапис пісень, роздруки новел А. Колесніченка.
Тип уроку: засвоєння нових знань.

Зміст уроку

I. Мотиваційний етап.

Забезпечення емоційної готовності до уроку.

Актуалізація опорних знань.

II. Опрацювання навчального матеріалу.

1. Вступне слово вчителя. (Подаємо як матеріал, що може бути творчо використаний на уроці).

Ми завершили вивчення української прози 20–30-х років, тобто того періоду, який увійшов в історію нашої літератури з трагічною назвою періоду «Розстріляного відродження».

Розправа з українським самотнім словом була трагедією для української літератури не тільки тим, що призвела до знищення більшості письменників, а й тим, що й у тих, хто залишився, були «розстріляні» чи «ув'язнені» самі їхні душі. А мертва чи ув'язнена душа нічого справжнього, самотнього створити нездатна. Вона може відтворювати так звані соціальні й партійні замовлення: треба уславити колективізацію — пишемо про колективізацію; треба про індустрію — з'являється ціла серія виробничих романів. Герої таких творів навіть на побаченнях під зорями говорять про перевиконання виробничих планів і про директиви партії, а дівчата закохуються тільки в передовиків колгоспного чи промислового виробництва. Навіть у найліричніших піснях про кохання обов'язково присутня ідея, проголошена партією:

Я українець, а ти росіяночка —
Дружба в нас!!

«...Застарілого, ідейно непідкованого соловейка з його сумнівним тьохканням, — пише у 1959 році Іван Дзюба в своїй книзі «Звичайна людина чи міщанин», — замінив гудок рідного заводу, а «банальний» скомпрометований місяць — заграва від швидкісної плавки. При чому закохувались одне в одного обов'язково раціоналізатор і передова доярка, любили одне одного виключно за високі показники виробництва, і це, схвалене парторгом, кохання допомагало їм щодня підвищувати продуктивність праці!»

До того ж писати треба було дуже просто, зрозуміло, дохідливо, щоб було видно чітку ідейну лінію. В усій радянській літературі панує єдиний творчий метод — соціалістичний реалізм, суть якого онука Льва Толстого колись визначила так: «Писати про те, про що скаже партійне керівництво, у формі, доступній для його розуміння».

Проте ми бачили, що вже в 1959 році Іван Дзюба, тоді ще зовсім молодий критик, має змогу випустити книгу, яка висміює, засуджує такий стан в літературі. Що сталося? Що дало таку можливість?

(Помер Сталін. Відбувся ХХ з'їзд партії, на якому прозвучала доповідь Хрущова з викриттям «культу особи» і засудженням репресій. Тих, хто дожив у таборах і тюрмах до цього часу, випустили на волю).

Учитель. Повіяло вітрами оновлення. Митці, відчувши послаблення ідеологічного тиску, починають відходити від партійних приписів і творити нове мистецтво, багато в чому відновлюючи й творчо розвиваючи здобутки періоду «Розстріляного відродження» та нової зарубіжної літератури. Здебільшого — це творча молодь, бо старші літератори перебувають важко і в більшості своїй пошуки молодих сприймають вороже, хоч і деякі представники старшого покоління відходять від канонів і шаблонів «соцреалізму» й у своїх нових творах ставлять раніше заборонені теми та проблеми, освоюють нові форми зображення художньої дійсності (Л. Первомайський, О. Гончар, І. Муратов та інші).

Не тільки в українській, а й в усіх національних літературах набирає сили національна тематика: порушуються проблеми відродження мови, національної культури, національної історії.

Не оминають ці вітри перемін і Одещину, хоч потужності набирають із значним запізненням, власне, вже тоді, коли «хрущовська відлига» починає знову переходити в «заморозки». Пояснюється це тим, що після сталінських репресій 30-х років в Одесі залишилось всього

7 письменників, що писали українською мовою. Трое з них загинули на війні. На час смерті Сталіна в Одесі було всього 3 україномовних письменника.

«Відлига» прикликала цілу плеяду нових українських літературних сил, але це була творча молодь, якій був потрібен час для свого становлення й утвердження. Цього часу було обмаль. У середині 60-х років знову почалися репресії. Та вже за короткий час відлиги встигли заявити про себе й зайняти своє місце в літературі такі талановиті українські поети, як Борис Нечерда, Станіслав Стриженюк, Валентин Мороз, Віталій Березінський, Анатолій Глушак. Перші твори опублікували Олекса Різників, Галина Могильницька, Олег Олійників, які згодом були на довгі роки відлучені від літературного процесу.

Проза — менш мобільний жанр, ніж поезія, і тому молодим українським прозаїкам Одещини довелося утверджувати себе вже в часи нового посилення ідеологічного тиску на літературну творчість. Це був складний і болісний процес. Адже йшлося не тільки про те, щоб «надрукуватися», а про збереження свого творчого обличчя, своєї самотності, свого власного погляду на світ і власного способу самовираження.

Ми можемо тільки здогадуватись, скільки творчих задумів залишилося нереалізованими в Анатолія Колесніченка, Олекси Шеренгового чи Георгія Горста, від скількох цікавих тем довелося відмовитись ще молодшому за них Миколі Суховецькому, скільки часу чекали видання твори на історичну тематику Богдана Сушинського (*під час переліку прізвищ учитель показує портрети письменників*), і яких ще висот досягли б наші прозаїки, якби на самому початку своєї творчості мали вільний простір для свого таланту, для своїх юних творчих крил.

І все ж вони зберегли не тільки себе як талановитих літераторів. Вони зберегли і, разом з іншими, кращими українськими письменниками, багато в чому визначили той високий рівень української прози, що із провінційних тупиків сірості вивів її на магістральні рейки художності, глибокої проблемності і тематичного різнобарв'я.

Героями їхніх творів стала жива людина зі своїми сумнівами, стражданнями й муками, а не плакатний «герой», для якого всі моральні й філософські проблеми давно розв'язані; вони зображують світ не в пасторально-заспокійливих картинках, а в його тривогах і протиріччях, шукаючи для цього своєрідних форм побудови сюжету, нових, тільки їм притаманних засобів художності.

Сьогодні на уроці ми розглянемо дві новели одного із найяскравіших прозаїків нашого краю Анатолія Колесніченка. Коротке повідомлення про письменника зробить ... (*ім'я, прізвище учня*).

Коротке повідомлення про письменника.

Учитель. Отже розглянемо дві новели письменника: «Фенікс» та «Христа розпинали в матері». Обидві вони про війну, про боротьбу народу за волю, за звільнення рідної землі від окупантів, про самозреченість.

Прослухаймо дві пісні, які були улюбленими в колі борців того часу. Одна — створена і композитором, і поетом, що мали славу, безліч урядових відзнак, звучала з найвищих сцен, по радіо.

Другу створив поет, що був розстріляний владою. За майже півстоліття пісня жодного разу не звучала ні зі сцени, ні по радіо, а співалася лише таємно, в гурті дуже близьких людей, бо за її спів можна було отримати ледь не 25-річний термін ув'язнення.

Ваше завдання: прослухавши ці пісні, сказати, що в них є спільного.

Звучать пісні на сл. Лебедева-Кумача «Священная война» та на сл. М. Вороного «За Україну».

Учитель. Чи вловили ви те, що є спільним у цих піснях?

(Відповідь: спільним є дух патріотизму, рішучість боротись за Вітчизну, спільна любов до рідної землі й готовність віддати за неї життя).

Учитель. Першу пісню співали люди, що стали героями новели Колесніченка «Фенікс». Другу — батьки й сусіди героя новели «Христа розпинали в матері»...

Прочитаймо початок обох новел. Що в них є характерного, а може й спільного.

1-2. Учні звертають увагу на щільність письма, особливо у «Феніксі», бо там це зумовлено необхідністю передачі динаміки руху; на місткі метафори, порівняння. Варто б показати на конкретних явищах смислову наповненість порівнянь А. Колесніченка. Можна заготовити й показати дітям малюнок: жінка несе в долонях ледь розкритий бутон якоїсь дивної квітки. Що може символізувати ця квітка в руках жінки? Ясна річ, її душу, щедрість, любов. А тепер читаємо, що несуть жінки солдатам? **Глечики з їжею, схожі на «нерозпуклі пуп'янки фантастичних квітів».** І одразу все стає ясним! І не треба розповідати, які почуття переполюють тих жінок, і як вони ставляться до воїнів. Однісіньке порівняння все робить зрозумілим.

Те саме з порівнянням страху, який поглинув малого Ісайка у другій новелі. Покажімо дітям брелок із павучком чи комашкою в прозорій кульці бурштину — вона точно така, як і сльоза глею на вишні. І з неї також неможливо вивільнитись. Цей страх буде тримати в своєму полоні душу Ісає Ісаєвича ще довгі роки й ставити перед ним питання, на які професор філософії так і не зможе відповісти.

3. В обох новелах головні герої — діти. В першій — дівчинка Леся, в другій — хлопчик Ісайко.

Леся шукає батьків поміж солдатів, між натовпу.

Ісайко запитує Бога, що впав на землю: «Де моя мама? Чому я ніколи не бачив її? Хто забрав у мене маму?».

Учитель пропонує прочитати діалог хлопчика з Богом.

(— Розіп'яли твою маму на Чорногорі, і ти народився у неї, вже розіп'ятої. Хто її розіп'яв? Нащо так сталося?..)

Вороги ваші... Мама і татко воювали проти них на Чорногорі. Мати твоя свята.

Де ж вона? Я хочу мати маму не святу, а живу).

Учитель. Леся також не знаходить своїх батьків. Їх теж знищили вороги. Отже, що спільного в обох новелах?

(Відповідь: і в першій, і в другій новелі зображено трагедію дитини під час війни дорослих, мабуть, найневиннішу й найбезпораднішу трагедію в світі).

Учитель. Це теж характерна риса прози Анатолія Колесніченка: вихоплювати з життя найтрагічніші моменти й примушувати читача осмислювати їх, робити висновки. Які ж почуття викликають у вас ці, ні в чому не винні, осиротілі діти, і який найпростіший висновок з цієї трагедії напрашується?

(Відповідь: почуття жалю, співпереживання. Висновок: війни не повинно бути, бо від неї найбільше страждають невинні).

Учитель. То, можливо, пораненим, бійцям із новели «Фенікс» не слід було воювати? Нащо ж вони взяли до рук зброю?

(Відповідь зрозуміла: на їхню землю прийшов ворог, окупант, поневолювач — вони зобов'язані були піднятися на оборону своєї землі, волі, своєї гідності. Народ, який не боронить свою землю і волю — негідний зватися народом).

Учитель. Війна — жорстока справа. Зброю беруть до рук, щоб убивати. Тому жорстокістю під час війни нікого начебто вразити не можна. Чи можна? Чи вразив вас якийсь факт жорстокості ворогів, описаний в якійсь із новел Колесніченка?

(Відповідь ствердна. Бо треба бути не просто ворогом, а садистом-нелюдом, щоб розіп'яти вагітну жінку напередодні пологів, чи щоб залишити столітню сліпу людину помирати серед спустошеного двору, арештувавши всіх її родичів, як залишили Значкового тестя в новелі «Христа розпинали в матері»).

Учитель. Хто ж ті вороги, що нарobili стільки лиха в одній і в іншій новелі?

(Відповідь: в новелі «Фенікс» — фашисти. В другій — енкаведисти).

Учитель. Хто це такі?

(Учні з допомогою вчителя з'ясовують, що «енкаведисти» — це працівники радянської служби безпеки (колишнє ЧК, а пізніше — КДБ), отже, це радянські військовики. Можливо, хтось з них співав у 1941 році «Священ-

ною війну», а може навіть і лежав поранений в школі, де Леся шукала своїх батьків).

Учитель. Чому ж вони так себе поведуть в Західній Україні? Чому так люто ненавидять українців, а українці так люто ненавидять їх, що піднялися на боротьбу з ними?

На це питання відповідає учень, який спеціально досліджував його.

Учень коротко розповідає про те, як у 1939 році Гітлер і Сталін уклали таємний договір, яким розділили між собою Європу. Західна Україна, яка входила до Польщі, відійшла Сталіну. Польські землі окупував Гітлер. Більшість західних українців зустріли радянські війська з квітами, з жовто-синіми українським прапорами — вони вірили, що «совіти» несуть свободу й вільний розвиток українському народу. Навіть у голодомор 1932—1933 років та в страшні репресії проти української інтелігенції не всі вірили, бо радянська пропаганда твердила, що ніякого голоду й репресій немає й не було, а все те — вигадки клятих зарубіжних капіталістів. Проте радянська влада прийшла не для того, щоб дати національну свободу, а для того, щоб і Західну Україну зробити колонією Москви, як і Наддніпрянську. Свідомих українців, що прагнули вільного розвитку української мови, культури, освіти, розстрілювали, арештовували, вивозили цілими сім'ями і селами до Сибіру. Один із вивезених згадує, що з їхнього села було вивезено 48 сімей, в яких було 120 душ дітей. Везли їх у товарних вагонах, де туалет заміняли дірки, прорізані в підлозі. У вагоні стояли протяги, а люди були роздягнені, бо їх забирали вночі й не дали змоги взяти одяг. Померлих викидали з вагонів, на ходу потяга. До місця призначення із 120 дітей доїхав 1 десятирічний хлопчик Ігор. Він помер уже в Сибіру, не дивачись доки «переселенці» збудують собі перший барак, бо ніякого житла їм там не дали. Радянські війська були окупантами на цій землі й вели себе як окупанти. А ми говорили вже, що народ, який не бореться з окупантами, не відстоює свою свободу і честь — негідний зватися народом. Тому Українська Повстанська Армія, яка була створена 14 жовтня 1942 року для боротьби з фашистськими окупантами, і після 1945 року не припинила боротьби, тільки тепер уже боролася з окупантами московськими. Ця війна продовжувалась ще майже 10 років після розгрому гітлерівських військ. Події, в яких бере участь малий Ісайко, відбуваються в 1947 році, коли підрозділ УПА, в якому воювали Ісайкові тато з мамою, очевидно, був розгромлений.

Учитель. Як ви вважаєте, на чиєму боці симпатії письменника в новелі «Христа розпинали в матері»: Ісайкових родичів та сусідів чи енкаведистів? Доведіть свою думку.

(Відповідь. Як і в новелі «Фенікс», симпатії письменника на боці захисників рідної землі, борців проти окупантів. У нього сам Бог

називає Ісайкову матір святою. Сам Бог прірвнює борців за волю України до пророків і святих, що були побиті на цій землі.

Окупанти (вороги) у письменника не індивідуалізовані — це не окремі люди, а якась «маса», про яку говориться тільки в множині: «незнайомими голосами... люто матюкалися чоловіки», «московські прокуратори з п'яними татарськими мармизами, що й з покійних імператорів показання викатують», «темна зграя вершників» тощо. Це примушує думати, що енкаведисти, окупанти діють не як окрема людина, а як втілення жорстокої, бездушною системи, персоніфікованим образом якої є жах, що сидів на вершечку скіфської могили «велетенським кажаном», «вечеряв срібними тілами янголів і гіпнотичними поглядами своїх сталінських очей пронизував світ»).

Учитель. Що сталося з батьком Ісайка?

Учні розповідають, зачитують окремі фрагменти, як наприклад: «Бачиш міст? ... до — Біжи, та бистріш, через міст», де слід звернути увагу на лаконічний і різко контрастний опис ріки, яка може в даному контексті сприйматися і як символ незнищенності краси, добра на землі, і як символ вічності, а також і на динаміку, з якою передано зупинку руху жеребця, коли тато зсаджує хлопчика.

Виразно слід прочитати і два останні абзаци новели, в яких потрясаючи-зримо (майже по-дюрерівськи) зображено падіння в прірву фантастичної «кентавро-істоти», в яку перетворилися в мить загибелі тато і його кінь.

Учитель. Чи тільки цю сім'ю спіткала така жаклива трагедія?

(Ні. Поряд, в подвір'ї Значків, відбувається трагедія чи не страшніша. Отже це трагедія цілого народу, що піднявся на боротьбу за свою свободу і гідність).

Учитель. Як письменник вустама Ісайкового батька називає цю трагедію?

(Тиха українська трагедія. Глухоніма, немов сльоза).

Учитель. Як ви розумієте таке визначення трагедії українських визвольних змагань 1942—1954 років? Чому письменник згадує про іншу, що «палахкотіла на півсвіту»? Що, на вашу думку, він має на увазі?

(Відповідь. Очевидно, що мова йде про Визвольну війну українського народу 1648—1654 років під проводом Богдана Хмельницького. Засвідчує це згадка про жупани, про славу (сіяла Віфлеємською зорею...), яку здобув український народ у Європі цією боротьбою. Цією згадкою письменник як би урівнює ці дві події, отже, непрямо називає і боротьбу УПА проти радянських окупантів визвольною війною.

Але якщо та війна була відома всьому світу, то на цю, як і на трагедію Голодомору, переможці наклали заборону, правду про неї спетворили, борців за волю назвали посібниками фашистів і ворогами народу. Правду про неї

писати забороняли. Цю трагедію боротьби й поразки і досі не всі розуміють. Для багатьох вона й далі залишається глухонімою).

Учитель. Як ви думаєте, чи додає їй «слуху й голосу» новела А. Колесніченка?

(Безперечно, бо в художній формі відтворюючи правду, письменник впливає на почуття людей, примушує думати, переосмислювати події...)

Учитель. Чи зрозуміли ви, для чого я взяла для розгляду на уроці дві новели одного автора, чому запропонувала прослухати дві пісні, а не якусь одну з них?

(Відповідь. Це співставлення допомагає зрозуміти, що й ті, хто боровся з фашистами, і ті, хто боровся з більшовицькими окупантами, вели справедливую боротьбу за звільнення своєї землі, і ті, й ті були патріотами, і ті, й ті віддавали життя за майбутнє. А тому і тим, і тим належить і пам'ять наша, і шана. І чим швидше це зрозуміють всі громадяни України, чим швидше ця трагічна сторінка нашої історії перестане бути «глухонімою», тим швидше Україна стане сильною й справді незалежною.)

Учитель. Нам залишається з'ясувати смисл назв розглянутих новел. Яка, на вашу думку, зрозуміліша, ясніша?

(Відповідь. Назва першої новели «розшифровується» легше. Фенікс — міфічний птах, що, згораючи, воскресає оновленим. Назва новели символізує безсмертя, оновлення народу після полум'я війни.

Назва другої новели на перший погляд може здаватися буквальною: герой новели носить ім'я Ісай Ісаевич — «Христос в квадраті», бо ім'я Ісай (мусульманське Іса) — це те, що й Ісус. Саме він був розп'ятий ще до народження, в материнській утробі.

Проте професор Бужинський — людина, переповнена сумнівами, що відчуває «безсилля розуму» перед мудрістю й таємницями Вічності, ніяк не асоціюється в авторській уяві з образом Христа. Не може в назві новели йтися й про самого Ісуса Христа, бо Він був розп'ятий в 30-річному віці, а не в материнському лоні).

Учитель. Отже, на вашу думку, і ця назва не може бути витлумачена буквально, а також має якийсь метафоричний чи символічний смисл. Очевидно, ви маєте рацію, тим більше, що, як ми бачили, в Анатолія Колесніченка слово завжди щільно наповнене метафоричними смислами. Певно назва новели — це якесь узагальнення, символ, який кожен читач (а новела розрахована на інтелектуального і мислячого читача) має сам додумати. Давайте спробуємо це зробити. Порадьтеся з товаришем за партою, обговоріть можливі варіанти.

(**Учні** обговорюють та висловлюють свої думки щодо символічного змісту назви новели, серед яких обов'язково буде варіант: Мати — Україна, Христос — народ.

Думається, що цей варіант може бути прий-

нятим, з обов'язковою увагою, що будь-який символ ніколи не буває абсолютно однозначним (однозначний символ — це вже алегорія: лисиця — хитрість, заєць — полохливість, а дві обручки — поєднання долі). Символ завжди багатошаровий і містить безліч можливих трактувань, а іноді й декілька одночасно, що співіснують в одному образі).

Учитель. Яка новела простіша за змістом і за будовою? (Перша). Що ускладнює другу новелу?

(Двоплановість зображення художньої дійсності: факти дитинства героя переплітаються з його роздумами в зрілому віці, реальні події набирають ірреального змісту: пожбурена енкаведистом ікона, що впала до ніг Ісайкові, сприймається дитячою уявою як падіння Бога з неба — вселенська катастрофа. А ірреальна бесіда з Богом, що, очевидно, відбулася в ураженій сум'яттям і тривогою душі хлопчика, все життя стояла перед очима дорослого професора Бужинського як найреальніша реальність.)

Учитель. Про що роздумує професор Бужинський? Чи все вам було цілком зрозумілим в його роздумах?

(Ясна річ, не все. Інтелектуальна повела потребує від читача високої ерудиції, якої школярі ще не мають. Це цілком закономірно. На це слід звернути увагу учнів, що може бути для декого з них стимулом для поповнення знань, розумового розвитку.)

Для учнів цілком достатньо, коли вони зрозуміють, що професор роздумує про сенс людського життя, про таємницю народження і смерті, а ще про те, «навіщо ота трагічно жорстока Голгофа душі й світу для такої миттєво-невічної метеликової істоти, як людина».)

Учитель. Чи може оця «метеликово-невічна істота» щось зробити, щоб життя світу, її самої та її ближніх не перетворювалось у «трагічно жорстоку Голгофу»?

Для відповідей можна використати стратегію «Мікрофон».

(Очікувані відповіді. Ні, не може, бо від маленької людини нічого не залежить — вона не спроможна змінити світ; так, може: може робити добро, любити світ і не робити лиха природі, людям, розуміти й поважати права і потреби інших людей, і від цього світ стане кращим, в ньому стане менше жорстокості, ненависті, а отже й Голгофа стане менше.)

Учитель. Отже, це тільки здається, що людина — ота «метеликова», «миттєво-невічна істота» ні на що в світі не впливає. Насправді все у світі залежить від неї. Чи можлива була б перемога над фашизмом без отого пораненого солдата, якого покладали в Лесине ліжко? Без тисяч таких, як він? Чи можлива була б наша незалежна Україна, якби за неї не піднялись на боротьбу Ісайкові батьки і ще тисячі таких «метеликово-невічних істот», як вони? А це значить, що кожен з нас може щодня, непомітно впливати на світ, робити його лю-

дянішим і кращим. Треба тільки любити його, любити свою землю, людей, знати й шанувати свою історію.

III. Оцінювання роботи учнів на уроці.

Домашнє завдання з літератури рідного краю не задається, бо це останній урок в курсі 11-го класу.

Вмикається запис пісні «За Україну», під приглушені звуки якої учні залишають клас.

Поети-шістдесятники

Н. Гасанова,

ЗОШ № 103, м. Одеса,

Г. Гіржева,

Баштанський НВК «ЗОШ I–III ст. — ДНЗ», Татарбунарський р-н.

Шістдесятники та рух опору тоталітарній системі в Одесі в 60-х роках ХХ століття. Урок-презентація дослідницького проекту

Попередні зауваження

1. У проекті, на реалізацію якого відводиться не менше 3 тижнів, беруть участь всі учні класу (24 особи), об'єднані в дослідницьких групах.

I група — політологи-аналітики.

II група — дослідники творчості та життєвого шляху Святослава Караванського.

III група — дослідники творчості та життєвого шляху Олекси Різникова.

IV група — дослідники творчості Олега Олійникова.

2. Члени журі, що оцінюватимуть презентацію, — 5 найсильніших учнів класу.

3. Ролі та завдання учасників проекту кожна група визначає самостійно.

4. Бажано, щоб в кожній дослідницькій групі була передбачена роль асистента, який проєктував би на мультимедійну дошку, а в разі її відсутності просто записував би на класній дошці ключові фрази, що перезаписуються учнями в зошити і служать пунктами плану розповіді.

Тема уроку. Презентація дослідницького проекту «Творчість шістдесятників — учасників руху опору тоталітарній системі в Одесі».

Мета уроку: дати загальний огляд творчості письменників-одеситів, учасників руху опору тоталітарній системі; розширювати світогляд учнів; розвивати уміння формувати значні за обсягом зв'язні тексти, сприймати та завоювати інформацію, вдосконалювати навички виразного читання; виховувати любов до художнього слова, почуття патріотизму.

Обладнання уроку: портрети учасників руху опору тоталітарній системі 60-х років ХХ століття в Одесі; мультимедійна дошка.

Епіграф.

До бою піднімала нас ганьба,
Що трупним попелом
Лягала нам на рани.
О. Олійників.

Хід уроку

Учитель. Ми з вами завершили вивчення творчості поетів-шістдесятників. Протягом усього цього часу ми всі паралельно працювали над дослідницьким проектом «Шістдесятництво та рух опору тоталітарній системі в Одесі», в процесі реалізації якого знайомилися з творчістю та життєвими долями наших земляків, які в 60-ті роки минулого століття в тій чи в іншій формі стали учасниками опору тоталітарній системі.

Запишіть, будь ласка, тему нашого заняття та епіграф до нього.

У ході виступів ваших друзів асистенти кожної групи будуть висвітлювати ключові пункти повідомлень, які ви маєте записати в зошити й використати потім як пункти плану зв'язної розповіді.

А зараз поетичний вернісаж, який дозволить вам одразу збагнути настрої й тривоги, якими жили в ту пору найбунтівливіші одеські шістдесятники.

На клас виходять читці від усіх дослідницьких груп.

Читець 1-й.

Люблю життя я до самопожертви.

Тебе ж люблю до самозабуття.

Тебе люблю я за живих і мертвих

сьогоднішнім,

минулим,

майбуттям.

Моя любов ніким не кодексована,

не конспірована від зради і грози —

скасована,

убита,

репресована —

воскресла з болю,

крові

та сльози.

Вона не вивчена ніким

і не муштрована,

не тень розп'ятих вір

і прапорів.

Вона з віків

віками закатована,

та саме в Ній відродження зорить.

Моя любов —

засіяна руїна,

яка підводить із колін рабів.

Одна любов до Тебе,

Україно,

й не для любові,

ні, —

для БОРОТЬБИ.

Під час читання вірша вивішується портрет Олега Олійникова з чітким підписом.

Читець 2-й.

Перед знайомством попрошу пробачення,

Тон буде гострий, обурений, збуджений,

Я — політ'язень державного значення,

Вами на смерть передчасну засуджений,

Той, що згинався під мокрими шпалами,

Шлях залізничний в тайзі прокладаючи

Гриз мерзлу землю руками охлялими,

Траси каналів в ґрунтах прориваючи;

Той, хто заводи, мости, гідроелектростанції
Зводив голодною смертю примушений...
Будьмо знайомі!

Хоч раз без інстанції
Пару питань наболілих порушимо.

Будьте ласкаві!

Внесіть трохи ясності!

Ви — світового братерства апостоли,

Друзі прогресу, науки, гуманності —

Хто дав вам право на масові розстріли?

Ви, що турбуєтесь долею «гнічених»

Негрів, малайців, індусів, аж нікуди,

Хто дав вам право вивозити лічених

З Криму татар і калмиків з Калмикії?

Хто дав вам право розбійницьким примусом

Люд з України вивозить мільйонами?

В рабство людей гнати цілими сім'ями,

Це за якими людськими законами?

Ви, що в двадцятому віці культурному

Світ здивували дикунством небаченим,

Рідну країну прославили тюрмами,

Дику й страшну відновили кріпаччину!

Як себе смієте звать гуманістами?

Правди, свободи та думки гонителі?

Ви — братовбивці з руками нечистими,

Зрадники мас і народів гнобителі!

Відгородившись кремлівськими стінами,

Хочете втримати владу багнетами?

Знайте ж: не вдасться вам вийти невинними

Сіявши вітер, що жати будете ви?

Запам'ятайте, сваволі апостоли:

Владу, дикунським насильством породжену,

Не порятують ні вбивства ні розстріли,

Ні рабовласництво вами відроджене!

В серці народу, кайданами скутому,

Праведний гнів, як та буря, прокинеться,

Згинуть тирани з сатрапами лютими,

Прапор свободи над тюрмами здійметься!

Вивішується портрет Святослава Караванського.

Читець 3-й.

Раби минулого!

Минуле пронесем

в майбутнє —

хочем чи не хочем:

корову, діда, сонях — все,

що нам трапляло перед очі.

О рабства вічного тягар,

в клітини мозку перекутий,

кажи, хто в світі осягав

твої вали, твої редути?

Ти в наших мозку і душі,

у крові й генах на століття.

З яких зусиль, з яких двожили

твої сплелись кореневіття?

Якби ж це знищити на пні!!!

Руками й серцем молодими

ми приміряємось до них...

та й приміряємось з ними.

Чи ж є рабом своїх джерел

Дніпро, який біля Каховки?

Чи є рабом Дніпро тепер

того Дніпра, що тік за Ольги?

Ні, ці зв'язки — не рабський гніт,

не кайдани, на зашморг потужний.

То нерви часу,

то рясні
судини крово- й думконосні,
ідеєносні, врешті-решт:
від предка — в діда,
з батька — в сина,
з дитинства — в юність, в мужність, в смерть,
в життя наступного коліна.
І цих зв'язків — не розірвать
ніяким брехням і облудам.
І поки світ стоїть — спадать
з очей полуджених
полудам.

Вивішується портрет О. Різникова.

Читець 4-й.

Крізь біду і негоду, розпуку й руїну,
Через глупство й облудної мудрості яд
Пронесу на вустах цю молитву єдину:
Україно! Скорбото і радість моя!

Україно моя — доброта безначальна,
Богородице вбога, скорботна жона,
Ти стояла одна на Голгофі печальній,
Коли кат, як Христа, твій народ розпинав.

Стали совістю мою згорьовані очі,
Бо як дух недобитий в знемозі хилився,
Вповивала ти потай мене серед ночі
В шмаття риз, що кати розділили колись.

Ти поїла мене чаро-зіллям відваги,
Ти точила з грудей непідкупності сік...
Я себе приречу на ганьбу і зневагу,
Четвертую й розпну, щоб жила ти повік!

Хай заходяться люттю кати біснуваті,
Потурнацтво шаліє — та дух твій воскрес! ...
Скільки знала Іуд! Скільки знала Пілатів!
Скільки раз твоє серце піднімалось на Хрест!

Дай же, Мати, снаги і навчи нелукаво
На тернистих шляхах осягати мету,
Не шукати для себе ні честі, ні слави,
А плекать лиш твою висоту й чистоту,

І, як треба, — життя до останку віддати
Задля твого возстання з духовних руїн,
Щоб, як Фенікс у казці, із попелу встати
І життя обрести — у безсмерті твоїм!

Вивішується портрет Г. Могильницької.

Учитель. Які ж теми хвилювали серця наших шістдесятників? Що їх тривожило?

(Доля України, доля рідної мови, лицемірство комуністичних гасел, які йдуть врозріз з діями комуністичної влади, рабство в душах людей).

Учитель. Але ж усе це написано нашими земляками після ХХ з'їзду Комуністичної партії, коли всі порушення так званої «соціалістичної законності» вже були засуджені, все сказане у віршах наших земляків-шістдесятників нібито узгоджується з програмою дій партії? Чому ж тоді такі вірші знову сприймалися як «бунт проти влади»?

З'ясувати ці питання попрошу наших політологів.

1-й політолог. Ці питання ми вже з'ясували, коли тільки приступали до вивчення творчості українських шістдесятників. Я лише нагадаю дещо із уже відомого.

На питання «чому»? дуже точно й образно відповів Олекса Мусяка — автор біографічної довідки про Василя Симоненка в хрестоматії «Українське слово». Він сказав: тому що «з крокодилячих яєць не вилітають орли». Крокодилячі яйця системи були закладені ще одразу після Жовтневого перевороту 1917 року. Отже нічого, крім крокодилів, ця система породити не могла. А саму систему ці ж крокодили також не могли ламати. Це було б боротьбою проти себе самих. Тому партія, що породила і втілювала цю систему, засудивши культу особи й політику Сталіна, зовсім не думала відмовлятися від цієї політики.

Молодь же — й сама найбільш мисляча, талановита молодь — повірила, що в суспільному житті з волі партії мають відбутися докорінні зміни, й кинулась утверджувати те, про що читала в газетах, чула з партійних трибун.

2-й політолог. На підтвердження сказаного я хочу процитувати слова нашої талановитої публіцистки й поетеси Галини Могильницької з її статті про В'ячеслава Чорновола: «Ми кинулись, — пише наша землячка-шістдесятниця, — у вир боротьби не проти системи, а проти тих, хто ганьбив систему своїми діями, порушував «такі прекрасні» радянські закони. Ми прагнули допомогти системі очиститись від залишків культу».

Система сама зробила нас «антирадянщиками», коли за найправдивіше слово почала кидати за ґрати наших старших друзів, калічити наші такі юні душі.

Книга Чорновола «Лихо з розуму» — це прощання з ілюзіями, що зафіксувало наше усвідомлення того, що систему не можна оборонити від злочинів, бо всі злочини, вся неправда є породженням самої злочинної системи».

Запис на екрані: «Усвідомлення того, що всі злочини — породження самої злочинної системи».

Навіть старші, ті, хто після ХХ з'їзду був випущений із сталінських концтаборів, тобто ті, хто більше бачив у житті і краще знав облудність і злочинність системи, повірили у можливість змін.

Доказом цього є доля людини, що може бути взірцем мужності й принциповості не тільки на тлі нашого міста, а й на тлі світової історії. Це наш земляк-одесит Святослав Караванський, розповісти про якого я попрошу членів ІІ дослідницької групи. Біографія Святослава Караванського цілком може служити основою пригодницького роману.

1-й член ІІ групи. Він народився 24 грудня 1920 року. Батько його був інженером, пізніше — викладачем Одеського політехнічного інституту.

Святослав навчався в 119-й школі м. Одеси, яку закінчив у 1938 році, тобто за три роки до початку війни. Вступив до індустріального інституту, але, ще з дитинства маючи потяг

до літератури (його статті, вірші ще в шкільні роки друкувалися у Всеукраїнській газеті «Зірка», у Всесоюзній «Піонерській правді», де був розміщений портрет талановитого хлопчика-піонера, ще коли він був у класі 6-му чи 7-му), Святослав залишає технічний вуз і пробує перевестися на літературний факультет університету. Саме в цей час підходить пора призову в армію, а невдовзі розпочинається війна.

У липні 1941-го частина, в якій служив юнак, як і безліч інших частин Червоної армії, потрапила в оточення і була розбита.

Багато солдатів потрапило до полону, декому вдалося вирватись, але територія Західної Білорусі, де відбувались ці події, була вже окупована фашистами. Молодому бійцеві довелося лісами та степами пробиратись до рідної домівки. Лише взимку 1942-го Святослав добрався до Одеси, де вже існувала підпільна організація ОУН, за якою полное румунська сигуранца. Таємним осередком організації стає заснований Караванським магазин української книги, для якого він бере назву одного з найперших українських журналів — «Основа».

Сигуранца пильно стежить за продавцем українських книг, бо ж українські націоналісти — вороги не тільки Росії чи Великої Германії, а й Великої Румунії, якій Гітлер віддав усю Трансністрію, тобто все Подністров'я з частиною Причорномор'я.

Отже, ніякої України й ніякої української мови тут бути не може — тільки «Romania mare» і тільки «vorbeste romaneste»¹.

При відступі з Одеси окупанти забирають молодь, здатну до несення військової служби, в число якої потрапляє і Святослав. Щоб не потрапити на фронт, де йому довелося б вступати в лавах ворожої армії, він дає згоду на навчання в школі розвідників, звідки вже через 3 місяці втікає й, перетнувши кордон, добігається до Одеси.

Та для радянської влади злочинцями є навіть ті, хто зранений й непритомний потрапив у полон. А цей же — ще й націоналіст! З окупантами боровся? Був переслідуваний сигуранцю? Листівки розповсюджував? Так не за СРСР же! А за якусь «самостійну Україну», за яку Москва і в мирний час тисячами тих «самостійників» на Колиму чи Соловки відправляла.

Караванському висувують звинувачення в «шпигунській діяльності», якою він, навіть якби хотів того, ніяк не зміг би займатися, бо був заарештований на третій день після повернення.

25-літнього Караванського судить військовий трибунал. Вирок — 25 років суворого ув'язнення. Так починається табірно-тюремна Одісея українського юнака-патріота.

Українці-вчені, письменники, лікарі, інженери, вчителі, «куркулі» — в усі радянські часи

складали переважну більшість мешканців ГУЛАГу. У другій половині 40-х років табори масово стали поповнюватися членами ОУН-УПА. Таким чином, ГУЛАГ був не тільки місцем знущання над людиною, а й місцем гартування національної свідомості, місцем, де навіть далека від української ідеї, зрусифікована, але розумна й порядна людина перетворювалась в українського патріота. Зрештою, Караванський і до ГУЛАГу мав тверді національні почуття й переконання.

2-й член II групи. У груді 1960 року, відбувши майже 18 років ув'язнення, Караванський був випущений на волю.

«Подиву гідна інтенсивна літературна праця Караванського після звільнення, — пише В. Чорновіл у своїй книзі «Лихо з розуму», що вийшла у Франції в 1967 р. — Він закінчив розпочату в таборі роботу над словником рим української мови (1000 друківаних сторінок), багато перекладів з англомовних поетів, підготував книгу «Біографії слів», вів окремі рубрики в журналах «Україна», «Знання та праця», газетах «Сільські вісті» та «Українське життя», підготував для видавництва «Маяк» книжку гуморесок та фейлетонів.

У 1960 році Святослав Йосипович одружується з подругою своєї оунівської юності Строкатою Ніною Антонівною — перспективним науковцем-мікробіологом, що знаходиться за крок від захисту дисертації. Їй 35 років. Йому — 40.

Він — перспективний літератор і мовознавець. Вона — вчений. Вони можуть народити дітей, зробити кар'єру. Якби ж не зневажена Україна, що стукала в їхні серця...

Важко сказати, чи міг Караванський, наскрізь знаючи глибину злочинності комуністичної системи, вірити в щирість виголошуваних партією гасел. Швидше всього, говорячи словами Лесі Українки, «без надії сподівався...». Але й він, стурбований навальною русифікацією, пише статті в газети та заяви у владні структури з роз'ясненням невідповідності русифікаційної політики конституційним і правовим нормам. У 1965 році він подає позов до Прокуратури УРСР з вимогою «притягнути до кримінальної відповідальності міністра освіти УРСР Даденкова Ю. М. за порушення національної і расової рівноправності при допуску українців до вищої освіти у зв'язку з русифікацією вузів та за руйнування умов для підготовки кадрів української національної інтелігенції».

Слід сказати, що С. Й. Караванський був першим, хто з такою чіткістю відстежив далекойдучу підступність такого, на перший погляд, «невинного» явища, як викладання у вузах навчальних предметів російською мовою. Самі судять: україномовні студенти, маючи гірші мовленнєві навички у володінні російською, а іноді й не все розуміючи у російськомовному викладі, навчаються гірше, ніж російськомов-

¹ Велика Румунія і говорити румунською.

ні, що породжує почуття меншовартості. Щоб подолати це почуття та стати більш успішним у навчанні, студент інтенсивно засвоює російську, забуваючи свою рідну. До кінця вузу — він уже повністю російськомовний. Уявімо, що це випускник педагогічного вузу. Викладати в українську школу він не йде, мотивуючи тим, що російськомовний. У російських школах скупчується надлишок учителів. В українських — недостача.

Висновок зрозумілий: слід закрити українську школу й переформувати її в російську. А далі вже все йде саме собою: кількість україномовних абітурієнтів зменшується, російськомовних — збільшується. Ніякого насилля — все йде логічним шляхом. Українську книжку читати нікому. Тому й охочих писати українською мовою стає все менше. Література убожіє. Наука стає російськомовною. Російськомовна технічна інтелігенція — випускники російськомовних вузів — самим своїм статусом підкреслює престижність російської й сприяє її поширенню в робітничому середовищі, тим більше, що й усі ремісничі училища також російськомовні.

3-й член II групи. Випускаючи з концтаборів в'язнів «сталінського призову», влада, очевидно, сподівалась, що насидівшись на нарах та настраждавшись по каторгах, вони будуть тішитись звільненням від фізичної неволі й не помічатимуть неволі духовної. Сталось інакше. Багато звільнених стали тим магнітом, до якого тягнулась молодь, що прагнула знайти правду, що хотіла збагнути витоки народних страждань. В Одесі «магнітом» став Святослав Караванський.

13 листопада 1965 року Караванський раптом зникає. Друзі розшукують його, звертаючись навіть у морги Одеських лікарень. Лише на другий чи третій день після зникнення Строкату Н. А. повідомляють, щоб вона принесла теплі речі чоловікові, якого відправляють «досиджувати» давній термін.

Не маючи юридичних підстав для арешту та побоюючись розголосу, його просто викрали, заштовхнувши вночі посеред вулиці в машину й протягом кількох днів без суду і слідства відправили в Мордовію, де він не припиняє боротьби з режимом: оголошує голодівки, пише протести проти репресій, що відновилися після 1965 року, викривальні вірші, які завдяки сміливості й кмітливості його вірної дружини Ніни Строкатої дістаються на волю й стають відомі не тільки в СРСР, а й світовій громадськості.

1-й читець читає вірш Караванського «Дружині».

2-й читець «Ми з тобою грози краплина...».

1-й член II групи. У своїй статті «Муза боротьби й любові» Галина Могильницька, товаришка Святослава Караванського й найближча подруга Строкатої, писала: «Якщо шляхетність душі людської загалом визначається ставлен-

ням людини до собі подібного, то шляхетність душі чоловічої визначається, очевидно, ставленням до осіб іншої статі, тими почуттями, які викликає в чоловічому серці образ жінки, як озивається воно на вияв суто жіночих рис».

Поезія Караванського засвідчує цю шляхетність, розуміння самої суті жіночності як суті творення, ушляхетнення світу.

Коли я знаю, що ти є,
Що ти смієшся, мислиш, любиш,
І мрієш, і дитя голубиш, —
Ніщо мій дух не закує,

— пише він у вірші-посвяті Надії Світличній, засудженій матері двох неповнолітніх дітей, вбачаючи в ній символ жіночності й материнства. Недарма ж вірш цей так і зветься — «Мадонна».

3-й читець читає вірш «Ірис».

3-й член II групи. У 1969 році, коли Святославу Караванському до кінця терміну ув'язнення залишається всього 2 роки, у Володимирській тюрмі, де в той час перебуває в'язень сумління, влаштовується ще один суд, який виносить вирок продовжити ув'язнення ще на 10 років.

Лише в 1979 році Святослава Караванського було звільнено, та й те лише після того, як його дружина підписала документ про свою згоду на виїзд за кордон.

Зробила вона це, знаючи, що в таборі, де знаходиться Святослав, уже збираються матеріали для нового суду над ним, який готує для нього нових 10 років. Цього від Ніни Антонівни не таїли, говорячи відверто, що для таких людей, як вони зі Святославом, в СРСР місця немає: або зона, або виїзд із країни.

Своїй подрузі Галині Могильницькій Ніна Антонівна пояснювала:

— Залишено мені два шляхи — на схід (тобто знову в табори. — Г. М.) або на захід (тобто в еміграцію. — Г. М.). Для себе я вибрала б перше. Але тоді вони Святослава з ув'язнення ніколи не випустять. Вони мучитимуть його там до смерті.

З 1979 р. подружжя Караванських живе в Сполучених Штатах.

День Святослава Йосиповича розрахований по хвиликах: талановитий мовознавець намагається компенсувати украдені в нього роки, щоб встигнути залишити для українського народу ті мовознавчі скарби, які вишукав, виплекав своїм серцем і розумом упродовж свого нелегкого, але світлого життя.

Його титанічна праця «Словник рим української мови» (1027 сторінок) з багатющим науковим фонематичним арсеналом вийшла в 2004 році з посвятою його вірній дружині й соратниці Ніні Строкатій, померлій у 1998 році. Чотири доповнених перевидання витримав «Практичний словник синонімів», двічі перевидався «Російсько-український словник складної лексики». Величезне практичне значення

мають книги «Секрети української мови», «Пошук українського слова», більше сотні статей в періодичній пресі. Нещодавно, у 2008 році, побачила світ книга «Крізь терни до зірок, або хочу бути редактором», присвячена проблемі правильного вживання українських слів. Всі ці книги Святослав Йосипович безкоштовно передає у мовознавчі установи та бібліотеки України, дбаючи про розквіт української мови в нашій незалежній державі.

Протягом повідомлення членів I групи на дошці має бути записано:

Святослав Караванський

Поет, мовознавець, перекладач.

Народився 24 грудня 1920 р.

В роки окупації — член підпільної групи ОУН в Одесі.

Засуджений до 25 років ув'язнення. Звільнений під час «хрущовської відлиги».

В 1965 році без суду і слідства знову відправлений в табори за «націоналізм».

З 1979 р. живе в США.

Автор ряду фундаментальних словників та безлічі мовознавчих праць. Книги: «Моє ремесло», «Сутичка з тайфуном», «Ярина» та ін.

Учитель дякує дослідникам за змістовні повідомлення та надає слово членам III групи.

1-й член III групи. Через терни історії до поглибленого, а іноді й болісного пізнання сучасного світу веде свого читача Олекса Сергійович Різників (псевдонім Різниченко), один з яскравих представників руху опору тоталітарній системі 60-х років XX століття, мовознавець, поет.

Народився Олекса Сергійович 24 лютого 1937 року у м. Єнакієвому на Донеччині. Потім, уже в зрілому віці, поет, роздумуючи над своєю долею, замислиться, чия непримиренна душа з тих, розстріляних у 1937 році, увійшла в його щойно народжене, ще бездушне тільки й визначила його життєвий шлях.

1-й читець II групи читає вірш «Родом із тридцять сьомого».

1-й член III групи (продовжує). Олексій Сергійович згадує: «Я народився в сім'ї, де говорили українською мовою. Національної свідомості там майже не було, хоч мати чітко розрізняла: то ми, а то вони. Але й такої гордості за свій народ, яку мають поляки чи литовці, у батьків не було. Вважаю, що це через брак національного виховання».

В Єнакієвому малий Олекса, або Ляоня, як його називали вдома, пішов до школи. Як не дивно, але школа та була українською, хоч зараз і кажуть, що Донбас — це край, де живе «русоязычное население».

А от коли у 1947 році приїхали до Первомайська, то вже довелося йти до російської школи, тому й вірші писалися російською мовою.

У 1956 році Олекса Різників вступає в Одеське театральне училище, де навчається

на світлотехніка. Після училища працював у Кіровоградському муздрамтеатрі освітлювачем сцени.

Театр був український, але більшість авторів у повсякденні говорили російською мовою. Олексу це здивовувало, і він придумав провести тиждень української мови.

У 1958 році двоє юнаків, Олекса Різників і Володимир Барсуковський, пишуть та розповсюджують листівку із закликом «Долой фашистську диктатуру партії!». Листівка, ясна річ, потрапила до рук КДБ, й невдовзі хлопців, які на той час уже служили в армії, арештовують. Судить їх військовий трибунал, але відбуваються юнаки порівняно легким покаранням — по півтора роки таборів суворого режиму.

2-й член II групи. Ці півтора роки таборів стали для юного поета серйозною школою політичного й національного загартування, адже табори були переповнені людьми, засудженими за українську національну ідею, борцями проти жорстокого комуністичного режиму.

Якщо в табір їхав хлопчина, який тільки чистотою й щирістю свого юного серця інтуїтивно відчував неправду й облуду системи, тільки інстинктом відчував причетність до своєї зневаженої нації, то з табору повернувся юнак, з глибокими знаннями історії свого народу, розумінням суті й причин неправди.

Любов до українського слова, бажання глибше пізнати свою мову та культуру приводять Олексу Різникова на українське відділення філологічного факультету Одеського університету, де в цей час навчається Святослав Караванський, Олег Олійників, Володимир Яворівський, Анатолій Качан, Галина Могильницька, Анатолій Колесніченко, Олекса Шеренговий та ряд інших студентів, залюблених в українське слово, в українську культуру.

Як і Святослав Караванський, Олекса Різників навчався на заочному відділенні, а працював у багатотиражній газеті Політехнічного інституту. Він був надзвичайно товариський й зумів організувати літстудію, згуртувати навколо себе талановиту молодь.

3-й член III групи. Коли в університетському колі виникла ідея організувати на Новий 1965 рік новорічні колядки, до студентів філфаку приєднались студенти і політеху, і медіну, і художнього училища ім. Грекова.

Галя Могильницька мала хороший голос і певні навички диригування, тож вона й стала першим керівником великого гурту колядників, що в новорічну ніч Нового 1965 року сколихнув усю Одесу давно забутим «Радуйся! Ой радуйся, земле, рік новий народився».

Олекса Сергійович згадує, що співали й «Син Божий народився!», але тільки в тих хатах, господарям яких довіряли, бо за Сина Божого тоді можна було й з університету вилетіти.

Вже після перших колядувань колядниками зацікавилось КДБ. Багатьох членів гурту ви-

кликали на розмови, попереджали, випитували про «націоналістические настроения». Багато хто й злякався, але основне ядро залишилось, і наступного року знову в Одесі лунало «Радуйся! Ой радуйся, земле!».

У 1969 році, повернувшись до Одеси з Балти, де працював у районній газеті, він разом з Олегом Олійниковим та іншими друзями, що залишились в Одесі, знову збирає колишніх колядників, і вони створюють великий український хор, що для багатьох любителів української пісні став першою школою свідомого українства. У 1972 році, коли по всій Україні починається нова хвиля репресій проти української інтелігенції, Олексу Різнікова арештовують і засуджують на 7 років ув'язнення, хоч ніяких доказів якої-небудь його вини суд фактично не мав.

Потім Олекса Сергійович напише:

Я винен тим, що українець,
І ця вина з народження моя.

Перша книжка поета «Вибухає весна» була запланована у видавництві «Маяк» на 1970 рік. Вона так і не вийшла в світ, як не вийшли й перші книжки Олега Олійникова та Галини Могильницької, що стояли у видавничому плані на 1965 рік.

Лише в перебудовні часи, коли тоталітарна система захиталася, колишній політв'язень видає свою першу книжку «Озон», назву якій дав вірш, який я хочу прочитати, бо він є програмовим не тільки для творчості, а й для життя поета.

ОЗОН

Назбираю склянку граду з градопаду.
А він тане і стікає — нема зладу.
Назбираю склянку граду, назбираю
серед липня, серед літнього розмаю.

На листочки на зелені, на травини
понизалися градини, мов перлини.
Ці небесні самозванці, нечekanці,
неболюбці,
себегубці,
себеданці.

Відчайдушно, занедбавши небезпеку,
просто — в затхлість,
у задуху,
в спеку,
в пекло!

Так прозоро, кришталево, так відверто:
просвіжити, проозонити
і — вмерти...
Назбираю склянку граду, назбираю.
А він тане і стікає, і тікає.
Він зливається з травою і землею.
Не годиться для оглядин і музеїв...

Учитель. Колись на одній з обласних олімпіад учасникам було запропоноване завдання проаналізувати цей вірш Олекси Різнікова. Я тоді була вражена тим, як глибоко учні зуміли вникнути в його суть, зрозуміти й розкрити його метафоричний зміст.

Ану, спробуймо й ми це зробити.

(Учні аналізують вірш, вказуючи, що в ньому йдеться про тих, хто пожертвував своєю долею, а часом і життям, заради того, щоб освіжити, «проозонувати» затхлу атмосферу, яка панувала в тоталітарному суспільстві. Ці «небесні самозванці, себеданці» знали, що, виступаючи за правду, за народну гідність, вони можуть загинути, бо ж доквіл — «задуха, спека, пекло», але все-таки були готові віддати себе для того, щоб світ став кращим, свіжішим і чеснішим.)

4-й член III групи. Я хочу прочитати вірш Олекси Різнікова «Багатокрилість» з цієї ж збірки.

БАГАТОКРИЛІСТЬ

На цім крилі до тебе примаюну,
на цім приляжу, тим крилом укриюсь,
а це, залітане, надламане, утну.
Багатокрилість.
Залітане! Залатаних — нема!
Нема залежаних, а є лиш незалежні.
Я стільки крил бездумно поламав,
б'ючись об світү боки протилежні.
Не цінував, не скнавив, не беріг.
З таких висот в такі шугав низини.
Лиш радістю хлоп'ячою горів:
ростуть невпинно.
Ні обезкриліти, ні власти не дано.
Мені судилась буряна рухливість.
Мене п'янить сильніше, ніж вино,
багатокрилість.

Олекса Сергійович і справді «багатокрила» людина. Він не тільки поет. Він автор такої унікальної книжки як «Спадщина тисячоліть», в якій на основі глибоких досліджень показано, що наша мова — одна з найбагатших не тільки слов'янських, а й світових мов, яка має дивовижно багату суфіксальну систему, зберегла найбільше найдавніших форм. Йому належить також книжка «Одноримки», в якій у заримованій формі подано безліч омонімів і багатозначних слів.

5-й член III групи. Серед розмаїття тем, яких торкається поет у своїй творчості, однією з провідних є тема спадкоємності поколінь, нашої причетності до прадавньої історії своєї землі та відповідальності перед майбутнім.

Поет повсякчас відчуває свій зв'язок з предками, в хвилини найгіршої зневіри шукає підтримки й упевненості в славному минулому.

Як світ сподонено подонками!
Все чисте зганьблено до тла.
Губами тонкими, коронками
лежать опльовані тіла
ідей, людей, ілюзій, лірики,
юнацьких вір і сподівань,
ідуть по них безвірні звірники,
так тупо втопчуючи в твань,
їх п'ятірні — в кишенях, в пазухах,
їх п'яти — в душах і серцях,
кволюють, квілять в їхніх пазухах
зжирані жертви без кінця.
Вони ж винюхують болонками
продать себе кому-небудь.
Як світ сподобано подонками.
Як бридко світу свідком бути.

Це уривок з поеми «Мовчиш, Стрибоне?», написаної ще в 60-ті роки, а опублікованої у 1998 в книзі «Наодинці з Богом».

6-й член III групи. Збірка «Озон» вийшла в 1991 році, а через два роки з'являється книга «Терновий вогонь», що була відзначена літературною премією ім. Павла Тичини. До цієї книжки увійшла частина з поеми про героїв підпільної організації «Партизанська іскра», яка в роки фашистської окупації діяла в селі Кримка, неподалік Первомайська.

Уривок зветься «Окупація».

Отже, це теж про минуле. Але це минуле так нагадує все, що для поета було сучасним. Бо окупація, яка б вона не була, є окупацією, і людям, що мають іскру в душі, будь-яку окупацію важко пережити, бо люди з іскрою в серцях не можуть бути рабами. Ось як говорить про це в поемі Парфен Гречаний — керівник юначого підпілля:

Я єдине знаю: ми не є раби.
Я лиш відчуваю радість боротьби,
Радість сили й змоги
Аж до перемоги
Без журби й тужби!
А коли судилось впасти на льоту
В сонячне горнило, в яринь золоту,
Іскрою-насінням
Вознесусь в горінні
У бою й борінні
За мету святу!

Я думаю, що ці слова могли б сказати й поети, про яких ми зараз говоримо, — люди з іскрою в серці.

Учитель. Хто ще хоче щось додати про життя і творчість Олекси Різникова чи прочитати його поезії?

(Кілька учнів читають і коротко коментують поезії за власним вибором).

Учитель. Говорячи про Святослава Караванського, Олексу Різникова, ми часто згадували імена Галини Могильницької та Олега Олійникова. Про творчість Галини Могильницької ми будемо говорити на наступному уроці літератури рідного краю, в зв'язку з її поемою «Рогніда». А зараз слово дослідникам творчості Олега Олійникова.

1-й член IV групи. Олег Семенович Олійників — одесит не лише за місцем народження, а й за своїми чорноморськими пракореннями. Його батько — нащадок чорноморських козаків, що колись відмовилися переселятися на Кубань, а залишилися розбудовувати Хаджибеївський порт, при якому й виросло наше місто. Мати — з роду чорноморських рибалок.

Народився майбутній поет 14 січня 1938 року на Золотому березі Великого Фонтану і, як більшість тодішніх хлоп'ят-одеситів, мріяв стати моряком. Закінчив морехідну школу, плавав по Чорному й Середземному морю. В армії служив у Заполяр'ї, на Північному флоті. Далі збирався вступати на навчання до Водного інституту й продовжувати плавати.

Морську кар'єру «зіпсували» хлопцеві мамині пісні. Мама Олегова співала все життя. Хлопчик ріс під мамин спів, і це було природно й звично. Та повернувшись із дальніх північних країв, юнак по-особливому почав вслухатися в звуки рідних слів, рідних українських мелодій, а вслухавшись, раптом зрозумів, що мама співає пісні, ніколи й ніде ним не чувані — народні, але незвичні, що співаються на всій Україні, а чисто місцевого походження, просякнуті чорноморським колоритом. Олег і раніше мав перейняту від мами звичку записувати пісні, а тепер усе записане взяв та й надіслав у Київ, в Інститут фольклору й етнографії, директором якого був Рильський.

2-й член IV групи. Одесит-збирач українського фольклору зацікавив Максима Тадейовича й він запросив його в Інститут, де молодому одеситу була вручена премія та... рекомендація від самого академіка й ушавленого поета Рильського на вступ до Одеського університету на філологічний факультет, адже під час розмови виявилось, що моряк-одесит й вірші пише та ще й українською мовою!

Так моряк Олег Олійників став студентом-філологом. Хлопець і до університету цікавився історією України й Одещини, багато читав і немало знав. Але тут він повністю поринув у вир українських зацікавлень. Він — і в літстудії факультетській, і в обласному літературному об'єднанні, і на конференціях, і в студентському науковому товаристві, і в гурті колядників, що так стривожив органи КДБ.

Звичайно, в товариському колі ведуться розмови про трагічні сторінки історії України, про русифікаторську політику, про необхідність підняти престиж української мови, культури. І пишуться вірші — палкі, пронизані любов'ю до України, своєї зневаженої Матері, непримирненістю до поневолювачів і святою вірою в оновлення рідного краю й відродження народу, в якого украдено історичну пам'ять і рідне слово.

З чужинським словом на вустах
Від самої колиски...
Від пам'яті лишився прах,
Не слід, а докір грізний.
Ворожа думка, як капкан,
На всіх стежках-дорогах.
Від сподівань кривавих ран —
Неначе біль, тривога.
А може, саме в ній є знак
Безсмертя мого роду.
Чому ж на зраних віках,
Немов сльоза, — свобода?
У всьому є свята межа —
Для долі і недолі.
У голосі чужім душа
Не відлунить ніколи.
Й коли життя — суцільна мла —
Ні обр'ю, ані стежини,
Й народу майже вже нема,
Та все ж є Україна.
Громи я в серце запушу,
Що мрію вкриють цвітом,
Я свій народ в собі зрошу —

Без нього світ, як цвинтар.
Не знищити надій зерна —
І в цьому вище право.
Була би Батьківщина в нас,
То буде і Держава.

(О. Олійників.)

«Монолог відродженого українця»)

Учитель. Я б хотіла трохи детальніше зупинитися на цьому вірші. Спробуйте охарактеризувати ліричного героя: що це за людина, що її тривожить?

(Це патріот України, який вболіває за свою землю, за мову, замість якої українці чують від коліски «чужинське слово», перебуваючи в «капкані ворожої думки», не знаючи мови, пам'яті, від якої «лишився прах», українці перестають бути народом, але Україна ще є, а значить є й надія на відродження. Ліричний герой розуміє, що боротьба за це відродження не буде легкою, вона несе «криваві рани», але він готовий до цієї боротьби.)

Учитель. Прокоментуйте слова: «Я свій народ в собі зрошу». Чи стосуються вони кожного з нас?

(Так. Зростити свій народ в собі — значить самому стати справжнім свідомим українцем, відновити історичну пам'ять, знати мову й не соромитись її пропагувати й використовувати, гордитись своєю належністю до української нації. Саме з таких людей і складається народ.)

Учитель. Вірш закінчується словами, які особисто я сприймаю як афоризм, тобто крилатий вираз. Як ви їх розумієте?

(Вираз, дійсно, гідний стати афоризмом. Його суть в тому, що коли кожна людина стане справжнім сином чи донькою України, буде сприймати її як Батьківщину, а не як місце проживання, то Україна знову підніметься до державного життя.)

Учитель. І якщо сьогодні Українська незалежна держава існує й набирає сили, то це тому, що в час її недолі були люди, які не боялися підняти свій голос на захист своєї Матері, на захист національної гідності народу.

Я прошу продовжити розповідь про поета.

3-й член IV групи. В КДБ добре знали, що імпульсивний, живий, як ртуть, Олег Олійників є одним з найактивніших учасників українського руху в Одесі.

Наприкінці 1965 року надто активному юнакові показали «хто господар в соціалістичному домі». Його першу книгу віршів, що мала вийти в I кварталі 1966 року, викидають із тематичного плану видавництва як політично незрілу й художньо недолугу, хоч вона мала і позитивні рецензії, і схвальний редвисновок.

Тоді ж ніхто не кавав, що отого й того поета ми не друкуємо тому, що вони виступають проти русифікаційної політики партії чи тому, що вони вболівають за долю народу. Тоді робили вигляд, що весь народ схвалює все, що робить партія. Голодомору — «не було», політ'язнів — «не було», незадоволених політикою партії

теж — «не було». А як когось не видають чи не допускають на шпальти газет, журналів, то це зовсім не тому, що вони з чимось незгодні, а тому, що вони просто бездарні графомани, які нічого цікавого створити не можуть.

Ліну Костенко чи Миколу Вінграновського назвати бездарностями вже не можна було. Вони вже встигли заявити про себе своїми творами, їх знали, ними захоплювались. А от про Василя Стуса запросто писали, що він — «бездарний графоман, який нахабно лізе в літературу».

Так перед молодим талановитим поетом Олегом Олійниковим на довгі роки закрилися двері в літературу.

Перша його книжка вийшла друком лише в 1979 році. Це була книга морських новел «Під крилом шторму».

4-й член IV групи. Нині Олег Семенович — автор 6 поетичних збірок, безлічі книг з історичного краєзнавства, про зміст яких говорять вже самі їх назви: «Сторінки історії Чорноморського козацького війська», «Козацтво, народжене в Одесі», «Сторінки історії Одеси та Чорноморського краю», «Україна і Чорноморський флот» та ряд інших. Кожна така розвідка переконливо доводить, що наш причорноморський край — це невід'ємна частина України, а його історія — складова важкої, але величної української історії.

Олег Семенович — лауреат Всеукраїнської літературної премії ім. Пантелеймона Куліша, яку отримав за дослідження «Велич і багатство української мови», та переможець ряду обласних літературних конкурсів.

Учитель. Хто ще хоче додати щось про творчість Олега Олійникова?

2–3 учні читають і коротко коментують вірші поета за власним вибором.

Консультуючи групи під час роботи над проектом, особисто я рекомендую звернути увагу на вірші «Рідна мова», «Козацький кінь», «Повертайтесь, хлопці», інтимну лірику поета.

Учитель. У «Монолозі відродженого українця», який звучав сьогодні на уроці, Олег Олійників сказав: «Була би Батьківщина в нас, то буде і Держава». Ми з'ясували суть цих слів. Завершуючи нашу розмову, я хочу підкреслити, що роль бунтівних представників покоління, названого шістдесятниками, якраз і полягала в тому, що своєю поведінкою, своїми віршами, розмовами в колі студентів, своєю безкомпромісністю, вони багатьох із тих, хто перебував у «капкані чужих думок», хто жив «з чужинським словом на вустах», повернули обличчям до своєї Батьківщини, примусили згадати, хто вони і де їхнє національне коріння. В Одесі — зденационалізованій і зрусифікованій, де навіть для того, щоб у магазині попросити «зважити кілограм цукру», а не «свесити кіло сахара», треба було мати неабияку мужність, — то було надзвичайно важливо.

Вже те, скільки вони зробили за цей недовгий час, коли дістали змогу донести до читача свою творчість, є свідченням того, скільки вони могли б зробити, якби в них не були вкрадені найкращі й найпродуктивніші роки їхньої полум'яної молодості. Цими роками вони заплатили за свою мрію про вільний розвиток рідного народу, за рідну мову, за Україну. Заплатили добровільно, бо не могли миритися з рабством, з ганьбою свого народу і своєї Вітчизни. Я прошу (*ім'я, прізвище підготовленого учня*) прочитати вірш Олега Олійникова, присвячений його друзям, рядки з якого взято епіграфом до нашого уроку.

(*Учень читає вірш «На незабудь шістдесятникам»*)

НА НЕЗАБУДЬ ШІСТДЕСЯТНИКАМ

До бою кликала нас не сурма,
не бунчуків осячені крила.
Наш Край кривава облягла п'яма,
але душі вона не заступила...
Для щирих мрій в'язниці заслабкі,
як і підступності іржаві сита.
Забракло сили злу приборкати віки,
що у людських серцях,
як волі заповіти.
До бою кликав нас не барабан,
а наші прапори і пам'ять — у кайданах.
До бою підймала нас ганьба,
що труйним попелом лягала нам на рани.
Єднала не присяга нас в борні,
бо навіть смерть за подвиг не вважалась.
Ми зберегли в серцях
надії поколінь
як ДЖЕРЕЛО
і Нації,
й Держави.

Підсумок уроку.

Стратегія «Незакінчене речення»:

На уроці я дізнався про...

З цього уроку я виніс...

Мене найбільше вразило ... , тому що...

Я вважаю, що..., тому...

Оцінка членами журі роботи груп та виступів учнів.

Домашнє завдання. До наступного уроку літератури рідного краю прочитати поему Г. Могильницької «Рогніда» та ознайомитись з життям і творчістю письменниці — лауреата літературної премії ім. Василя Стуса.

С. Вегера,
Червоноармійська ЗОШ,
Болградський р-н,
О. Долошкан,
ЗОШ № 81, м. Одеса.

Філософська лірика В. Мороза та С. Конака

2 год. — за рахунок української мови (РЗМ).

Тема. Філософська лірика В. Мороза та С. Конака. Тривога за долю рідної землі та народу. Біль за народні вади, прищеплені ві-

ками рабства. Віра в незнищенність життя та відродження народного духу.

Мета: ознайомити з творчістю В. Мороза, С. Конака, визначити основні мотиви їх творчості та засоби розкриття світобачення поетів і шляхів їх самовираження. Розвивати уміння спостерігати, робити висновки, досліджувати поетичні твори, вдосконалювати навички різного читання та аудіювання й монологічного мовлення. Виховувати любов до рідного слова, рідного народу, Батьківщини, відповідальність за своє життя і життя нації.

Обладнання: портрети письменників, їх книги.

Тип уроку: урок здобуття нових знань.

Хід уроку

I. Організація класу.

Повідомлення теми й мети уроку, мотивація навчальної діяльності.

II. Опрацювання матеріалу уроку.

1. Поетичний вернісаж.

Учитель. Пропоную розпочати ознайомлення з творами поетів із поетичного вернісажу. Як на всякому вернісажі є ті, хто представляє мистецькі твори, й ті, хто їх сприймає.

Отже, група читачів буде представляти твори поетів. Їх завдання — своїм читанням вплинути на душу слухачів, донести суть і почуття, втілені в творах.

Завдання груп слухачів: сформувати на основі прослуханого зв'язний текст, в якому висловити свої думки, почуття або відповіді на запитання, записані на дошці:

1. Що вразило тебе у віршах?

2. Який вірш справив найбільше враження?

3. Яка тема є найближчою для тебе?

4. Що ти можеш сказати про художню майстерню авторів?

5. Чи є, на вашу думку, щось спільне у віршах обох поетів, що дало можливість об'єднати їх творчість в один тематичний блок?

(Є філософічність, любов до України, вбоділання за її долю).

(4–5 учнів читають вірші В. Мороза та С. Конака за власним вибором. Слухачі коментують прослухане. Всі виступи оцінюються).

2. Короткі повідомлення учнів, що мали випереджальне завдання, про життя і творчість поетів.

Завдання класу: зробити записи в зошитах у вигляді хронологічної таблиці.

I учень. Валентин Леонідович Мороз народився 13 січня 1938 року в м. Кіровограді, в сім'ї військовослужбовця. У 1960 році закінчив філологічний факультет Одеського університету. По закінченні працював в редакціях газет, на обласному радіо та у літературному музеї.

Перша збірка поета, що вийшла друком у 1962 році, називалася «Говоріть, колоски, говоріть». Її благословив у світ Андрій Малишко.

А Павло Тичина вирізняв поезію Валентина Мороза як оригінальну. У збірці переважали мотиви любові до рідної природи, поваги до людей праці. Поет показав своє уміння яскраво сказати про буденні, на перший погляд, зовсім непоетичні речі. Люди, що були свідками поетичного дебюту Валентина Мороза, розповідають, що всім запам'ятався його вірш, який закінчувався словами: «Чорт його знає, чим пахне солома!..». Сьогодні це може здатися дивним, а тоді, коли поезія мала бути «прилизаною», «ідейною», «виваженою», — це було дивиною, в пахоших отієї «непоетичної» соломи для юнака злились воедино і пахощі степу, і хліба, і рук людей, що вирощували той хліб, і ще хтосьна чого дуже рідного, дуже потрібного в житті, про що й сам юний поет, можливо, й не знав.

Валентин Мороз написав 15 поетичних збірок. Він — лауреат літературної премії імені Павла Тичини. Плідно працює і нині. Основні теми творчості: Україна, її минуле й майбутнє, осмислення історії народу і сенсу людського існування на землі, життя і смерті та відповідальності людини за кожну прожиту мить.

2-й учень. Станіслав Васильович Конак народився 6 грудня 1937 року в селі Братське Миколаївської області, в сім'ї службовців Василя Мироновича та Меланії Зіновіївни Конаків. 25 квітня 1945 року на війні загинув його батько.

З 1945 року С. В. Конак навчається в Братській середній школі, сім класів якої закінчив 1952 року. Того ж року вступив до Братського педучилища. Останній, 4-й курс, закінчив у Новобузькому педучилищі 1956 року. З 1956 по 1959 рр. — на військовій службі. Звільнившись у запас, стає вчителем у Братській восьмирічці, потім працює вихователем у дитбудинку. У вересні 1960 року С. В. Конак займає посаду літпрацівника Братської газети «Перемога». У грудні 1963 року переїжджає до Таганрога Ростовської області (Росія), працює робітником розвантаження на Таганрозькому державному заводі «Красный котельщик». В кінці 1964 року, через хворобу матері, повертається додому, працює в Братській газеті «Перемога» завідуючим сільгоспвідділом, відповідальним секретарем редакції.

З 1 квітня 1972 року живе в Одесі. Майже весь час працює в газеті «Чорноморська комуна» (нині «Чорноморські новини»). Член Спілки журналістів з 1952 року.

Однак сильнішою від журналістики виявилася поезія. Це помітили ще в 4-му класі. Писав російською мовою. Перші публікації з'явилися у 1959 році, в Братській газеті «Перемога». Друкував вірші в газетах Ростова, Таганрога, Києва, Миколаєва. То був час посиленої русифікації.

Після 1970 року настало прозріння. Зароджувалася нова, молода українська поезія. Станіслав Конак відчув, що час писати мовою, якою

говорить рідна неня. Забило в душі ясне джерельце. Відтоді вийшли збірки поезій: «Вогонь» (1975), «До отчого дому» (1984), «Несподівана осінь» (1991), «Вербляниця» (1992), «Тій, що годує чайок» (1994), «Бетховен» (1995), в якій осмислено трагічну долю і роль в розвитку музичного мистецтва глухого генія-композитора. У 2001 році вийшла друком збірка «Дух України», а в 2002-му книга філософської лірики «Еволюція спалаху».

Учитель коментує, в разі потреби доповнює виступи учнів і виставляє оцінки.

3. Дослідницька робота в групах.

Клас ділиться на 2 великі групи.

Перша група працює з віршами В. Мороза, друга — з віршами С. Конака. Вірші для зручності роздруковані на окремих аркушах. Кожна велика група ділиться на 4 малі групи по 3–4 осіб, які працюють над 2–3 віршами (в залежності від розміру тексту) певного автора та заповнюють у таблицях, що також лежать на партах, відповідні графи.

Зразок таблиці

Автор	Назва вірша	Теми, мотиви	Головна думка	Настрій, почуття	Засоби виразності

(На роботу відводиться 15 хвилин)

Увага! Авторі даної розробки уроку спершу організували цю роботу за моделлю «Літературне коло», розподіляючи в кожній малій групі окремі завдання між її членами: один визначає тему, мотив; інший — засоби виразності і т. д. Це призводить до втрати цілісності твору. Вірш розщеплюється на складові компоненти й не видно, чому служать засоби виразності, яким чином формується, наприклад, головна думка твору, чи завдяки чому виникає той чи інший настрій. Вважаємо, що така модель є шкідливою при аналізі поезії, бо формалізує аналіз, перетворює його в «анатомічний розтин».

Лише після того, як вірш проаналізований кожним членом групи, в ній визначається виступаючий, який донесе наслідки аналізу до учнів класу.

4. Заслуховування повідомлень членів груп.

Під час повідомлень учні, які працювали над іншими віршами, в свої таблиці заносять назви віршів та інші відомості про почуте. (Заповнені таблиці залишаються в учнів.)

Увага! Для економії часу кожній з малих груп ми даємо вірші, пов'язані спільною тематикою чи однотипні за жанром, наприклад, першій малій групі, що працює з творчістю В. Мороза, можна запропонувати вірші «Україні», «Про що б я нині не писав» та «І за найбільш в світі плату»; другій групі — «Антивірші» («про яничарство», «про шинок і кабак», «про свободу», «про єгипетський полон»); третій — вірші філософського змісту про не-

знищеність буття («Ми, люди — як гриби після дощу», «Багаття загораються осінні», «Ламаються і мруть світи»).

Вірші С. Конака і складні для розуміння, і великі за розміром, тому більше одного вірша для аналізу кожній малій групі дати не можна.

Перша група працює з віршем «В Божий вписано сувій», що прекрасно перегукується тематично і настроєво з «Антивіршами» В. Мороза, хоч твори ці знаходяться у різному стилевому полі. Друга і третя мала група, очевидно, будуть працювати над віршами «І прекрасне — все» та «Обернемось на світло», що тематично поєднуються з філософією вічно незнищеного і вічно прекрасного світу та ролі людини в ньому.

Повідомлення про «Плач Єремії» (четверта мала група) обов'язково має бути доповнене учителем. Вважаємо, що слід прочитати відповідні уривки з Біблії (Книга Плач Єремії), згадати про традицію біблійних переспівів в українській літературі. Можливо більш доцільним буде, щоб учитель сам зробив аналіз цього твору, або доручив його задалегідь підготовленим двом учням. Через те, що це один із надзвичайно виразних творів в літературі рідного краю, не можна допустити, щоб він «загубився» у пам'яті учнів.

5. Представлення наслідків досліджень, проведених в малих групах.

Представник I малої групи, яка досліджувала творчість В. Мороза. Аналізовані нами вірші входять до збірки «Душа — як пташка на долоні». Ця збірка видана вже в часи незалежності і є наслідком глибокого осмислення долі свого народу і своєї власної життєвої позиції. У віршах виразно звучить патріотична ідея розбудови нової України, любові до неї і вболівання за її майбутнє.

Про свої патріотичні почуття В. Мороз говорить без гасел і декларацій, а щиро й стримано, знаходячи для їх вираження свіжі, нестандартні образи глибокого метафоричного змісту. «Я міст до тебе, Україно, і перехожий на мосту», — говорить поет, передаючи цим образом і свій нерозривний зв'язок з Батьківщиною, і думку про те, що досягнення Вітчизни — то безкінечний шлях — міст усе життя, а також і розуміння своєї ролі поета в процесі долаття цього вічного шляху до Вітчизни іншими людьми. Посилує філософське звучання вірша протиставлення «рабства хомут» і «вогонь свободи»; національного колориту надає віршу образ «золотої стріли тополі», що є символом стрімкого руху й духовної висоти.

Читає вірш «Україні».

2-й представник I малої групи. Протиставлення рабства і свободи — це наскрізний мотив творчості Валентина Мороза останніх років.

Він звучить і у віршах «Про що б я нині не писав», «Поклавшись тільки на себе», «І за

найбільшу в світі плату». У цих віршах чуємо гнівні слова про свій народ, який, не позбувшись рабства, часто перетворюється в юрбу «самоїдів». Але ненависть ця продиктована великою любов'ю, болем за свій народ і за себе самого, що, як і весь народ, жив не завжди так, як хотілося б, а так, як змушували обставини життя і облудна політика.

Читає вірш «І за найбільшу в світі плату».

Представник II малої групи, що досліджувала творчість В. Мороза. Новаторським явищем в творчості В. Мороза є його антивірші. Антивірш, за авторським задумом, — це твір, головним героєм якого є жорстока, страшна, некрасива правда. «Антивірші про єгипетський полон», «Антивірші про яничарство» — твори, в яких за згадками про історичне минуле звучить гостра сучасна думка про конкретне московське рабство, про те яничарство, яке й сьогодні живе в народі. «Сини, онуки й правнуки рабів» («Антивірші про свободу») — справді, вперше так нещадно правдиво, так суворо і реалістично оцінює Мороз стан, в якому перебуває український народ. Тим-то й звертається він до заповіту великого російського гуманіста:

Тому, коли на часі боротьба,
То мусиш спершу, як казав ще Чехов,
По краплі з себе вичавити раба.
Це буде боляче, але принаймні чесно...
(«Я так боюсь свободи для рабів»)

В «Антивіршах про шинок і кабак» поет знову ж розкрився новою гранню. Він вдається до зброї іронії. Але за образами комедійного забарвлення (шинок і кабак, самогон і казьонка), за жартівливими інопланетянами, грайливим ритмом підтекстово висловлена думка про трагедію України, трагедію втрати незалежності і підлеглості Москві.

В «Антивіршах про розум і серце» він пише про недосконалість буття, недосконалість людини, навіть її нелюдяність. Болить поетове серце, і це тричі повторене «болить» дає матеріально і фізично відчутти проймаючий серце біль.

Нелюдяність навколишнього світу викликає у Мороза навіть розпачливі рядки:

Все так пусто. Все так дрібно.
В серці холод, як змія.
І нікому не потрібні
Ні поезія, ні я.

Але ці трагічні слова спрямовані на те, щоб пробудити в людях жаждою до краси, потяг до поезії.

Інші представники (чи представник) цієї групи зачитують 1–2 «Антивірші».

Представник III малої групи, що працювала з віршами В. Мороза. Творчість Валентина Леонідовича поліфонічна. Поруч із трагічним світосприйманням в ній живе відчуття

краси світу і щастя буття. Звідси дивна гармонія почуттів і думок, притаманна поету філософського складу.

Життя, яким би трагічним воно не було, все одно є великим даром, і для поета важливо не те, що в кінці шляху неминуче наступає смерть, а те, наскільки чесно й гідно пройшла людина свій життєвий шлях. Про це дуже виразно сказано у вірші «Заклинання».

«Я не зречуся гілки терена, — каже поет, — ні оповістки про війну», підкреслюючи, що навіть миті найбільших трагедій і болю (гілка терену — символ страждання, бо й Ісусу Христу одягли в передсмертний час терновий вінок) — є дорогими для нього. Йому не страшно буде плисти через Лету (ріку, що розділяє світ живих і мертвих), бо він «не грався в піжмурки з правдою» (тобто жив чесно), «знав, що суєтне, що святе», тому зможе сміло «дивитись в очі прадідам».

Про єдність, нерозривність життя і смерті та вічність буття й краси йде мова у вірші «Ми, люди, — як гриби після дощу», де думка про незнищенність буття і краси втілена в образі вічнозеленого плюща, що в'ється й на руїнах. Нам дуже сподобався коротенький, але емкий вірш «Багаття загораються осінні», який вам прочитає (ім'я, прізвище члена групи).

Учень читає:

Багаття загораються осінні
І стелється довкола гострий дим,
Про смерть і про грядуще воскресіння
Нагадуючи запахом своїм.
Я думаю, що дим цей проникає
На той і цей світи, і будить всіх,
Щоб розповісти всім, хто ще не знає,
Що значить єдність мертвих і живих.

Учитель. А що ж вона значить, ота «єдність мертвих і живих?» Як ви це розумієте?

(Учень (чи інші учні) пояснюють, що ті, хто живуть й роблять щось корисне, добре, залишають все це на землі для тих, хто житиме після них. Тобто, живі користуються всім тим добрим, що залишили ті, хто відійшов в інші світи. А користуючись цим і згадують вдячним словом померлих. Отже й померлі живуть в цьому світі у своїх добрих ділах і в пам'яті нащадків.)

Учитель оцінює роботу груп та надає слово представникам груп, що досліджували творчість С. Конака.

Представник I малої групи, що працювала над творами С. Конака. Прослухавши повідомлення наших товаришів про творчість Валентина Мороза, ми переконалися, як багато тем, мотивів і думок є спільних у творчості цих поетів, таких не схожих ні темпераментом, ні манерою письма.

Наша група працювала над твором «В Божий вписано сувій». Цей твір складається з 2 частин. Перша — це сатирично-пародійне зображення тоталітарної радянської системи і долі українського народу в ній, який «не пручався», а «наче віл впрягався» в роботу та

«пив горілку і помії». Напившись горілки, щоб нічого не бачити й не розуміти, що доквіл відбувається, та поміїв, які були комуністичною платою за роботу, задурений і пасивний народ покірно переніс голодомор: «голодний дух» пішов у небо «невперто»; і так само покірно сприймав розстріли та репресії. У перших рядках вірша поет пародіює комуністичні гасла про щасливе життя під червоною більшовицькою зіркою.

У наступній частині, на нашу думку, йде мова про наслідки тієї епохи,

...розстрільної
Мороголодом стерильної
Чорногубельної без дна...

Саме від цієї епохи народного безправ'я залишилась ота «стара пісенька»: «Вип'єм чару і забудем». Забудем про геніїв України, яких «поклали в глину», про знищення мови, про голодомор, репресії...

Бо як народ про це все буде пам'ятати, то вже не вдасться, щоб на нього наділи нове ярмо.

Тому й вболіває ліричний герой вірша, що у нас

...голів — ясенна тьма,
А ясних думок немає!

Поет, докоряючи народу за покірність і роз'єднаність, закликає «відкопати народний геній», тобто відродити все краще, що споконвіку існувало в народному характері, бо ми «в Божий вписані сувій», тобто Бог нам дав долю, але чи зуміємо ми її зберегти — залежить уже від нас самих.

Представник II малої групи, що працювала над творами С. Конака. У віршах С. Конака, над якими ми працювали, порушена тема життя і смерті, тема трагічності людського життя і надії на Бога та Його святу любов.

Ліричний герой творів, задихаючись від кіптяви, від розлитого в повітрі зла (навіть душиця — рослина з чудовим ароматом — в цьому світі пахне помстою...), — все ж мріє про те, щоб люди стали подібними до перлин — гарними, чистими, бо в світі чистих людей навіть «найгірша відьма» може «обернутися на світло». У цих прагненнях головною турботою ліричного героя є рідна земля — Україна.

Стали б ми — жарини світла,
Стали б ми — перлини світу...
І тоді найгірша відьма
Обернулася б на світло.
Ми не просимо безсмертя,
Ми не просимо здоров'я.
Дай нам, Боже, красно вмерти
У Твоїй святій любові.
І нехай у ній постане
Золота в душі зернина —
Світу любя, світом знана,
Страдна Мати-Україна.

Так, як нам здається, вимальовується в поезії причинно-наслідковий ряд: через Божу любов — до очищення народу й кожної людини, а через це очищення, піднесення людини й народу — до духовних висот — до «зної в світі і любові світу» Української держави.

Представник III малої групи, що досліджувала творчість С. Конака. Глибоким філософським змістом та вірою у силу провидіння Божого наповнений вірш Станіслава Васильовича «Покарай і прости», в якому говориться про недовговічність і тлінність земної краси.

Красо мінлива, сцезнице чудова,
Здавалось, вічна ти, як Божа твердь,
І незнищенна, наче Боже слово!
Та лиш здавалось. Бо чигала смерть.

Але й тут немає почуття відчаю, зневіри. Ліричний герой і в «непрогляднім царстві темноти» вірить у справедливість Божого промислу, який здатен і карати, і прощати.

Як і ліричний герой поезій В. Мороза, ліричний герой С. Конака впевнений в існуванні вічного життя «між голубих и золотавих веж», «де все — в прекраснім, і прекрасне все». Але щоб злетіти в це «безмеж безмежжя», треба щоб із печалі, із споминів, із неспинного плину думок в людській душі вирости крила, які піднесуть її до цього прекрасного світу.

Ми вважаємо, що цей світ необов'язково лежить поза межами земного буття. Якщо душа людини має такі крила, то вона й на землі може витворити світ «де все — в прекраснім і прекрасне все».

Інший представник цієї групи читає вірш «І прекрасне — все».

І ПРЕКРАСНЕ — ВСЕ

Ясна печаль в безбарвності весняній.
Холодний день. Неспішний плін думок.
Десь там, в мені, у спомині багрянім
Зачинене таємне на замок...
І я його нікому не відкрию,
Туди впушу лиш Божий промінець...
Нехай собі ростуть таємні крила,
Я полечу, коли прийде кінець...
Кінець земному... І безмеж безмежжя
Безтрепетно мій дух перенесе
Між голубі і золотаві вежі,
Де все — в прекраснім
І прекрасне — все.

Учитель. Перш ніж перейти до розгляду твору С. Конака «Плач Єремії», нам слід з'ясувати, по-перше, що це за жанр такий — плач? Де ми вже зустрічалися з цим жанром? Коли письменники вдаються до нього?

(Плач Ярославни в «Слові про похід Ігорів», коли Ігор потрапив до полону, а військо його було розбите; Плач (Тренос) Мелетія Смолицького, написаний у вигляді плачу української православної церкви, після прийняття унії. Плач або голосіння — це також жанр народної поезії, що призначений для поетичного

оплакування померлих. Отже, плач — це жанр, що використовується для виразу великої печалі з приводу якихось значущих трагедій.)

Учитель. З Біблії ви знаєте, що Єремія — це один із старозавітних пророків, який викривав злочини й беззаконня свого народу та закликав його до покаяння. Коли народ не послухав пророка, Господь наслав на нього свій гнів, і Єрусалим був зруйнований, а народ іудейський, за винятком найубогіших і найнещасніших жителів Єрусалиму, був погнаний у Вавилонський полон. Єремія залишився на руїнах рідного міста оплакувати свій народ і свою знищену вітчизну та молити за неї Бога. Пророцтва і плачі Єремії викладені в Біблії, в Книзі Єремії, яка має 5 глав. Перші чотири глави книги Єремії — це плач над Єрусалимом — зруйнованим, поневоленим. Вороги панують і благоденствують. Це Господь послав на місце велике горе за потворні беззаконня, і народ Єрусалиму пішов у полон попереду ворога. Страшні наслідки гніву Господнього: зруйнована країна, вороги панують навіть у Господньому Храмі Єрусалимському, кругом руїна. У горі і приниженні народ. Діти вмирають від голоду. Матері в безгямі поїдають своїх дітей. Смерть від меча краща від голодної смерті. Пророк закликає народ звернутися до Бога з молитвою про помилування, бо милосердя Господа невичерпне, не навечно відвертається Бог. П'ята глава — це, власне, моління про помилування: «Господи, поглянь на страждання наші... Батьки наші грішили, їх вже нема, а ми несемо покарання за беззаконня їхні».

А зараз надаємо слово IV групі, яка працювала над цим твором.

Члени IV групи читають твір (по 1 чи по 2 строфи кожен, після чого коментують текст).

Перший член групи. Переспів Станіслава Конака, як ви могли переконатися, відтворює ті жахливі картини народних страждань, про які йшла мова і в Книзі пророка Єремії. Поет словами пророка докоряє народу за продажність, відступництво від власних святинь, за те, що народ «поклонявся ідолам чужинським», що побивав камінням і виганяв пророків, які йому хотіли добра і казали гірку правду. За це Господь покарав свій улюблений народ: з'явилися в полоні. Їх «стинав меч» і «доганяв холод», їхні храми були окрадені й спустошені, а матері, ошаленілі від голоду, «варили в казанах дітей своїх безвинних».

2-й член групи. З цих фактів, перелічених Єремією, виразно постає суть твору. Це не про древній Єрусалим говорить поет. Це все — про український народ і про нашу землю, як і Іван Франко в своїй поемі «Мойсей» також не про гебреїв говорив, а про свій «замучений і забитий» український народ.

Бо хіба не наш народ потрапив у полон до «північних безжалісних народів»? Хіба не наші храми були спустошені? Хіба не голови наших

кращих людей були стяті «безжалісними мечами»?

Хіба не українці поклонялися стільки років «чужим кумирам», та ще й досі поклоняються, бо он їх скільки тих «чужих кумирів» стоїть в кожному місті й селі...

Хіба не наші люди кричали в угоду владі: «Розпни! Розпни його!», схвалюючи репресії та дружно засуджуючи тих, хто піднімав свій голос за правду? І хіба не українські, обезумілі з голоду матері варили в казанах своїх напівмертвих дітей, щоб врятувати напівживих, у голодному 33-му році?

Як і біблійний Єремія, ліричний герой «Плачу» С. Конака, дорікаючи своєму народові, що він не зумів бути гідним тих дарів, якими наділив його Господь, все ж вимолює в Бога прощення для цього народу:

Дай сили Боже! — вигукує він. —
Це ж бо мій народ!
Хай проклятий... а мій, великий Боже!
І твій...

Твір надзвичайно емоційний. Його наснага, пафос викриття й любові до народу перегукується з подібними настроями ряду творів І. Я. Франка, Лесі Українки та Т. Г. Шевченка.

Учитель оцінює учнів і підводить підсумок уроку.

— Ми сьогодні познайомилися з цілим рядом глибоких філософських творів поетів Одещини. Можливо не всі ви й не всі розглянуті твори запам'ятаєте. Та головне, щоб ви зберегли в серцях ті почуття, які у вас викликали ці твори, щоб пам'ятали, що віра й надія ніколи не повинні залишати людину, а любов, мудрість, порядність і праця — це ті внутрішні крила, які допоможуть створити світ, де «все — в прекраснім і прекрасне все», якщо не доквіт себе, то, принаймні, у власній душі. Бо саме з очищення власних душ і власного життя починається творення прекрасного світу.

Продовження далі в № 3, 2012.

Інформаційно-бібліографічний відділ

Ж. Ф. ГУЛЬКО,

зав. інформаційно-бібліографічним відділом ЦМБ імені І. Франка.

ЦЕНТРАЛЬНА МІСЬКА БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ І. ФРАНКА ЗАПРОШУЄ!

Шановні читачі!

Центральна міська бібліотека ім. Івана Франка — одна з найстаріших масових бібліотек м. Одеси. Споруджена вона була як перша Народна безкоштовна читальня у 1891 році не тільки за ініціативою міського голови Григорія Маразлі, але й на його особисті кошти.

Інформаційна служба ЦМБ має за мету розповісти про діяльність бібліотеки, спрямовану на допомогу середнім навчальним закладам міста у межах програми «Бібліотека — освіті».

Хоч ЦМБ вже не перший рік активно співпрацює з деякими школами, гімназіями та коледжами, проте є сенс ширше розповсюджувати наші розробки.

Сьогодні, шановні читачі, дозвольте проінформувати вас про роботу, яку виконує у рамках допомоги шкільним програмам інформаційно-бібліографічний відділ бібліотеки.

Обробляючи велику кількість періодичних видань, працівники відділу мають можливість при необхідності складати тематичні бібліографічні списки літератури, призначені допомагати вчителям-предметникам у викладанні історії та

українознавства, літератури й мови (української та зарубіжної), географії й основ економіки, фізики, хімії, математики, біології та ін.

Інформація, накопичена нами, також може бути корисною і школярам у поглибленому вивченні навчальних предметів, написанні творів, рефератів тощо.

Треба відзначити, що великою популярністю користуються два цикли змістовних інформаційно-реферативних матеріалів оглядового характеру. Один з них — це «Національна символіка України» (державна символіка, український орнамент — рушники, писанки, рослинна символіка України, символіка хліба в обрядах і традиціях українського народу). Другий цикл складається з рефератів, присвячених традиціям і обрядам релігійно-календарних свят («Пасхальні обычаї и обряды», «Из истории зеленых праздников. Троица», «Традиции новгородного праздника» і т. п.).

Також ми не оминаємо такий важливий сектор навчального процесу, як позакласна робота, маємо можливість підібрати інформацію стосовно організації різних напрямків вихован-

ня (патріотичного, екологічного, естетичного, морально-етичного та ін.).

Особливо рекомендуємо підбірки «Сценарії та ігри», що стануть Вам у пригоді для проведення святкових та розважальних заходів серед школярів будь-якого віку. Це й різноманітні шкільні свята (Свято першого та останнього дзвоника, День вчителя, випускний бал у школах I—III ступенів, прощання з букварем, День гімназії), це й зустрічі випускників, КВК, конкурси і сценарії до всіх свят — державних, календарних, релігійних.

Наш відділ ефективно популяризує ББЗ (бібліотечно-бібліографічні знання) шляхом проведення бібліотечних уроків для учнів середніх навчальних закладів міста. Також ми охоче розробляємо запропоновані нам нові теми для заходів з підвищення інформаційної культури учнів.

Сподіваємось, що Вас також зацікавить служба Інформсервісу, організована інформаційно-бібліографічним відділом ЦМБ для допомоги колегам з інших бібліотек: шкільні бібліотекарі завжди можуть отримати консультацію та сприяння у пошуку і придбанні інформації, потрібної вчителям та учням.

Шановні читачі!

Якщо Вас зацікавила ця інформація, наші пропозиції і Ви бажаєте скористатися скарбами, накопиченими в Центральній міській бібліотеці ім. І. Франка, нагадуємо нашу адресу:

Книжковий провулок, 1-а.
Телефон: 725-84-00.
Інформаційно-бібліографічний відділ.

Чекаємо на Вас!